

PROGRAMM,

womit

zu der auf Dienstag, den 26. März 1861, angesetzten

öffentlichen Prüfung der Zöglinge

des

städtischen Gymnasiums zu Danzig

ergebenst einladet

Dr. FR. WILH. ENGELHARDT,

Director.

Inhalt: 1) M. Terenti Varronis Eumenidum reliquiae. Rec. et adnot. Theoph. Roeper. Partic. altera.
2) Jahresbericht vom Director.

DANZIG,

Druck von Edwin Groening.

1861.

Städtischer Gymnasium zu Gießen

M. Terenti Varronis
E U M E N I D U M
reliquiae.

Recensuit et adnotavit

Theophilus Roesper.

Particula altera.

Varronis Eumenidum reliquias quum ego abhinc tres annos recensere et adnotare coepissem, quo tempore in huius gymnasii Gedanensis sacrorum trisaecularium prologiis mei tunc edita est pars opusculi, eodem accidit ut foras exirent et cum viris litterarum latinarum studiosis communicarentur nitidissima illa Ioannis Vahleni in M. Terentii Varronis saturarum Menippearum reliquias coniectanea (Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri MDCCCLVIII), in quibus ille quum aliarum quarundam saturarum non modo emendare reliquias sed etiam ipsa recuperare atque ex iis quae supersunt particulis universa instaurare argumenta instituit, tum harum a pag. 168 ad pag. 190 Eumenidum fragmenta viginti quinque, — sunt autem omnia numero undequinquaginta, — expurgatis libroriorum sordibus ad Stoici illius paradoxī *ὅτι πᾶς ἄφρων μάλιστα* sententiam et ad Horatii satirae, quae est in libro secundo tertia, Aeschylisque fabulae, cui idem est nomen inscriptum Eumenides, aliquam similitudinem revocata suo quodam ordine novo disposuit, ex reliquis fragmentis extra ordinem septem vel explicuit vel emendavit. Inde post paucos menses Otto Ribbeckius scripta de saturis Varronianis ad Vahlenum epistola, quam in Novi Musei Rhenani annalem XIII p. 102—130 Ritscheliiis recepit, perlustrans amici librum eiusdem saturae fragmenta, et hic quidem vix uno excepto omnia, reconcinnandae scilicet et ipse antiquae illius formulae ac descriptionis cupidus novo ordine a se excogitato digessit, passimque quae depravata viderentur esse correxit. Tertius ad hos accessit Franciscus Buechelerus, cuius quae eiusdem Musei eidem inserta est annali XIII p. 419—452 de saturis Varronianis commentatio, ea etsi non in singulis quibusdam versatur saturis pertractandis, sed universe disputando plurimarum locos attingit, habet tamen propter nonnullos Eumenidum locos cur non magis omitti hic a nobis debeat quam eadem de caussa Vahleni Analecta Noniana ad Frid. Theoph. Welckeri gratulationem d. XVI. m. Oct. a. MDCCCLVIII edita, in quibus Nonii librorum via ac ratione emendandorum exempla plurima e Lucilii Varronisque saturarum reliquiis petivit. Atque hi viri, Bonnensis disciplinae alumni clarissimi, quum in reprobanda ratione mea, qui Varronis saturas totas versibus perscripta fuisse iudicem, prorsus consentiant, eamque partim argumentis refellere conati sint, partim etiam contumeliose explodere, ego adversus eos causam dixi in Vindiciis Varronianis a Leutschio receptis in Philologi annales XV et XVII. Restat hoc loco, ut de Eumenidum reliquiis iis, quas in priore meae recensione particula tractavi, illorum sententias paucis referam et si quid intersit discriminis pro virili parte conponam. Addam

quoque si qua in adnotatione critica omisi, maxime ex Nonii editione Aldina a. 1513 et Veneta a. 1492, quas tunc non adii. Est quidem earum ac praecipue Venetarum utilitas perexigua, nec tamen prorsus nulla; atque quum in Aldinae lectionis varietate adnotanda Basilienses subinde defecerit diligentia, quos tamen nolim ideo obiurgare morosius, eius quoque quae antecederet Aldinam ab illis fere neglectae non indignum visum est aliquam certe imaginem adumbrare. Denique si quid praeterea vel omissum vel commissum esset, addendi et corrigendi occasionem oblatam praetermittere religioni habui. Sed quoniam, ut in scriptione scholastica, aliquid dandum erat chartarum angustiis, totum hoc quidquid est supplementi in ima pagina minusculis litteris describendum curavi¹⁾. — Iam vero ad reliquam fragmentorum partem tractandam priusquam accedam, de adnotatione critica, quae vocari solet,

¹⁾ Fragmenta quae ego secundum ordinem Oehlerianum tractavi 1—11 omissa sunt a Vahleno, nisi quod de fr. 3 obiter dixit coniect. p. 190, de fr. 10 p. 187, de fr. 11 p. 186; apud Ribbeckium hic eorum ordo est: 4, 7, 1, 2, 16, 17, 18, 5, 25, 8, 9. —

In editione Aldina pro *Eumenidibus* persaepe scriptum est *eudaemonibus*, quae est communis Eumenidum et Endymionum corruptio. Ut enim Endymionum fr. 1. 2. 5. 7, sic Eumenidum fr. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 12. 18. 19. 21. 22. 24. 25. 26 (except. p. 549, 22). 28. 29. 30. 31. 32. 33 (exc. p. 392, 3). 34 (exc. p. 452, 9). 36. 37. 38. 39. 41. 42. 43. 44 (exc. p. 381, 19) 45 (exc. p. 434, 23). 47. scriptum legitur *Varro eudaemonibus*. Quae res quorsum valeat quaerentibus primum apparet facile inter se confundi potuisse nomina quae sunt *endymionibus* et *eudaemonibus*, deinde eam confusionem propter speciem quandam sanitatis in ipsa Aldina ita translatam esse in nomen quod saepe parum integre scriptum fuerat *eumenidibus*, ut iis in locis omnibus, quorum primus est p. 35, 16, ultimus p. 367, 30 ed. Merc., Aldinus ille corrector scriberet *eudaemonibus*, in reliquis, qui vel primum illum antecedunt vel hunc ultimum sequuntur, *eumenidibus*, locosque citatos ex besse falsum elogium occuparet, triens vero relinqueretur. — In Venetis per varia compendia ubique scriptum est *in eumenidibus*.

Iam ut de singulis locis dicam, ad fr. 1 oblitus sum adnotare pro *quin* in cod. Montispeulano et ed. Aldina legi *quid*, cui mendo exempli Plautini initium originem dedit. In emendando ac dimeliendo loco me secutus est Ribbeckius p. 106. — Fr. 2 Ribbeckius Mus. Rhen. XII p. 476 scripserat: *Cóntra cum psalteriis iam et cum Flóra lurcare ac strepsis ut psalteriis esset e* epentheticum antiquum dilatatum e *psaltriis*, quod Ritschelio tunc adprobaturum quum me de eo loco scribentem praeteriisset, nunc non opus est refellere, postquam XIII p. 107 mecum scripsit *cum psalte Pisia*. Quod vero iam adnotavit optionem esse inter Pisiam Cratini, quem scholiasta dicat fuisse *τῶν λίαν πονηρῶν*, et patrem Meletis apud Pherecrate, ubi tantummodo filius perhibeatur fuisse *καθαροῦς κάιστος*, nescio cur perfusoriam doctrinam ostenderit. Pisiam Meletis patrem Cinesiae avum a Pherecrate *ἐν Ἀγίοις* ap. schol. Aristoph. av. 859 commemoratum cur ego attulerim, satis aperui, alterum illum famosae improbitatis hominem ab Aristophane av. 767 atque, ut in scholiis ad eum locum proditur, a Cratino in tribus comoediis exagitatum (cfr. Meineke com. graec. II p. 114. 152 sq. 168) prudens sciens neglexi, quod musicum eum fuisse nemo dixit. Pisius nomen psaltae Varroniano praeter hos duos commune est cum tribus in Papii onomastico adlatis ac nescio an aliis pluribus, quos omnes per hunc quidem psalten missos facere licet. Sed Flora non omittenda mihi erat nobilis illis temporibus meretrix, cum aliorum clarorum virorum tum Pompeii amica, quam commemorat Plutarchus vit. Pomp. 2. 53 et, si verum vidit Seidlerus (Berichte üb. d. Verhandl. d. kön. sächs. Gesellsch. d. Wissensch. 1846 p. 128), Philodemus epigr. 21 = Anthol. Palat. V, 132, ubi legendum videtur *εἰ δ' Ὀπικὴ καὶ Φλώρα* i. e. *εἰ δὲ καὶ Ὀ. εἰ Φ.*; nam *Φλώρα* Seidlerus invenit. Atque adeo reminiscenti Philodemi cum Pisone familiaritatem quaeque de eo dicta sunt a Cicerone Pis. 29, 70 itemque Seidleri coniecturam p. 130 Gabinium, Pisonis collegam, pro Geminio apud Plutarchum c. 2 inter amatores Florae referentis, in mentem venire possit ut dubitet an Pisiae nomine tecte Pisonem Varro significaverit. Adnotationi criticae meae addo, Iunii et Gothofredi lectionem eandem esse quam Aldinae, ed. Venetae 1496 eandem quam ed. 1492 omniumque, ut inde suspicor, quae Aldinam aetate antecedunt; in variarum lectionum libello ed. 1583 subiuncto inveniri *Psalte Pisia et at strepsis?* — Fr. 3. 4. Venetae inter se consentiunt, nisi quod ed. 1492 habet altero loco fr. 3 *homo* plene scriptum, uti etiam Aldina. Vahlenus p. 190 iure respuit Turnebi interpretationem, qui horno curari esse ait frugibus ipsius anni foveri et ali, quamquam quomodo illud *in schola* sic quoque expediri queat videor indicasse; recte idem in verbis *horno per Dionysia*, quae Scantio tribuit, *horno* adverbialiter dictum esse iudicat, Plautique et Lucilii iisdem quibus ego exemplis confirmat. Quo magis miror Ribbeckium p. 106 Turnebi interpretationem cum mea miscuisse. Scribit enim cum Turnebo et Oehlro *curarer*, verba *curarer horno per Dionysia* Scantio adsignans, deinde adiecto fr. 4 ambos locos sic explicat: „Nach den weitschweifenden Erörterungen Röper's über die hier in Frage kommenden sächlichen Verhältnisse scheint mir folgende Deutung die wahrscheinlichste. Varro selbst erzählt, wie er mit einer griechischen Genossenschaft,

praefandum est, nullis me codicum manu scriptorum auxiliis propriis adiutum in augendis Basiliensium corrigendisque notis his antiquioribus usum esse editionibus: Nonii Venetis a. 1492 et 1496, Aldina a. 1513, Merceriana a. 1583, quam pro Iuniana habere licet, eademque in Gothofredi Auctoribus linguae latinae Genevae a. 1622 repetita, Merceriana altera ac propria a. 1614; deinde Varronis fragmentis ab Ausonio Popma editis Franekeræ a. 1589 et cum reliquis Varronis operibus Lugduni Batavorum a. 1601, indeque repetitis in editione Durdrechtana a. 1619 et Bipontina a. 1788. Virorum doctorum coniecturas a Gerlachio Rothioque et Oehlero commemoratas, quantum potui, ipse suis quasque locis recognovi, nonnullas, quae illos fugerant, adieci. His autem referendis ac, nisi quae suis se ipsa vitis satis damnarent, breviter diiudicandis uberior accedebat disputandi materies a novissima illa, de qua ante dictum est, crisi Vahleni

vielleicht von Philosophen (mirum certe philosopho nomen Strobilus), die Dionysien gefeiert und den jungen Wein sich habe schmecken lassen. Die Pflicht der Bewirthung geht wie bei Gellius XVIII, 2 in dem Kreise herum. An Varro ist die Reihe und zum Zeichen, dass ein Cyniker das Präsidium führt, lässt er die übliche Warnung für Gäste zugleich als Motto seiner Schule auf der Schwelle anschreiben.“ Haec ille, in quibus quum alia mihi parum probentur, quae quod aut leviora sunt aut incertiora nunc omitto, tum neque illud intellego latine id dici posse *curari harno* quod germanice *den jungen Wein sich schmecken lassen*, neque, si maxime possit, capio quam non modo venuste sed decenter is cuius esset praebitio in eo se occupatum fuisse dicat, ut ipse sic harno curaretur. Hoc tamen non inlepide excogitavit, inscriptum illud ianuae *Cave Canem*, cuius exemplum Pompeianum referre poteram ex Mommseni inscr. regn. Neapol. n. 6302, 2, ambigue ad Cynicorum referri mordacitatem. Ego quod prolixius de rebus quibusdam disserui, rem feci festinanter legentibus sane molestam, sed ad fundamenta interpretationis iacienda, ut putabam, necessariam; malui autem in re obscuriori dubitando plures tentare interpretandi vias quam, ut confidentiloqui solent, meam aliquam iactare opinionationem. Numeros quod nullos agnovit Ribbeckius, quamquam fr. 4 manifesti sunt, non miror. Corrigendum denique est quod fr. 4 per calami lapsum scripsi *in ianua*, quod etsi per se quidem habet quo commendetur, nolui tamen expellere *in ianuam*, quod retinueram Philol. VIII p. 246 n. 20. — Fr. 5. Aldina quod sciam prima habet *trichinum* in lemme et *trichinus* in exemplo Varronis, Venetae *tricinum* et *tricinus*, quod Mercerius restituit. Vocabulum a tricis derivatum quod censui, probavit quodammodo Ribbeckius, ac poteram ego addere glossam latinograecam *tricosus ἀχρεῖος*: adnotavit ille, graece tamen etiam *ἄξιον τριχός* dici, quasi Aristophanes pro eo quod dixit ran. 641 *εἰ πώποτε ἐκλεψα τῶν σῶν ἄξιόν τι καὶ τριχός* dicere potuerit eadem sententia *εἰ πώποτε ἐκλεψα τῶν σῶν καὶ τριχῶν τι*. Ac numeros ego non cogam testimonium dicere; fecit enim Saturnium versum talem: *quod tunc quaestus tricinus erat, nunc est uber*, quem certe non debuit Godofredo Hermanno largiri. Neq. Buechelerum reprehendo, quod eum Saturnium detrectavit p. 429, modo ne tricinum quaestum prosae dedisset. — Fr. 6. Venet. 1492 *primū est*. Fr. 7. Consentiant inter se Venetae. De utriusque fragmenti numeris dixi in Vindiciarum parte secunda (Philol. XVII p. 84) et tertia, quae nondum exiit. Saturnios esse posse non nego, quamquam neque hi ipsi, quos indicavit Godofr. Hermannus elem. doct. metr. p. 640 et versus esse negavit Buechelerus p. 429, neque ii quos addidit Meinekius Zeitschr. f. d. Alterth.-Wssch. 1847 col. 740, Sexagessis fr. 6 ap. Non. III, 152 p. 216, 14 et fr. 3 ap. Non. III, 134 p. 212, 26. V, 40 p. 431, 18 aliam mensuram sive iambicam sive trochaicam respuunt. Exemplum prorsus indubitatum nondum inveni. — Fr. 8. Aldina *hera* pro *heia*, item Iunius et Popma, qui mire interpretatur. Idem in altera editione coniecit *culmum* non minus absurde. *Depuvit* iam in editione Basiliensi a. 1526 legi dicitur. Versum eundem quem ego fecit Ribbeckius; scripsit autem: [*satis*] *nunc corius ulmum tuus depavit? — pergis? — heia!* diverbium faciens, cuius tamen partes vix satis inter se coire mihi videntur. Equidem unius verba esse malim credere et supplementi loco pro *satis* ponere *non satis* in hunc fere modum: [*non satis*] *nunc corius ulmum tuus depavit? pergis? heia!* ut obiurget is qui loquitur servum cum modo vapulasset ad pristinam nequitiam redeuntem, quasi germanice dicat: hat dein Fell die Peitsche jetzt nicht genug abgenutzt? treibst du's noch immer so weiter? he! — Fr. 9. Versus nunc legere malim pro senariis septenarios: *priusquam responderem | foris nescio quis occupat res indicare* . . . ; nam quod quis arguat secundum pedem occupari voce spondiaca *nescio*, excusationem ab enclisi quadam paravit Ritschelius prolegg. Trin. p. CCXXII. Ribbeckius numeros sprexit. — Fr. 10. In editionibus quae Mercerianam a. 1614 antecedunt omissum esse *athla*, Mercerium primum addidisse volui dicere, *atla athlaetae* proprium est Basiliensi a. 1842. Numeros Ribbeckius non agnovit. — Fr. 11. Venetae *Patella esuriri provocat posita*. Emendationem et versus meos Ribbeckio probavi. Interpretationem Oehlerii corrigere instituit Vahlenus p. 186, comodeque de divitum piscinis ad mare prolatis attulit Varr. rust. III, 3, 10; addere poterat Columell. rust. VIII, 16, 5. Valer. Max. VIII, 1, 1. Macrob. saturn. III, 15 (II, 11), 3. 6. —

atque Ribbeckii. Accedebat vero etiam numerorum cura et cura interpretationis, quae cum critici opera in his fragmentis edendis ita mihi videtur utraque esse coniuncta, ut vix paucis in locis aliquis non coniunctim adhibitarum fructus esse possit. His vero rebus ita mihi excrevit scribendi materies, quam circumcidere et ad eam, quam in praecipuis scribentium laudibus pono, brevitatem redigere vel mea ipsius quadam inscitia vel temporum angustiis prohibebar, ut hanc non *posteriolem* edere cogar intra programmatis scholastici fines particulam, quae *priori* respondeat, sed *alteram*, quam tertia eademque ultima quandoque sit data opportunitate subsecutura. Sed iam praefandi finem faciam ad ipsasque Eumenidum inde a fr. 12 Oehl. reliquias tractandas aggrediar.

12. (28 R.) Nonius III, 57 p. 253, 5. „Capere est tollere, tenere. — . — . Varro Eumenidibus: *stolam calceosque muliebris propter positas capio.*“

Venetae *calceos quae*, eadem et Aldina *mulieribus*, Iunius *muliebreis*, idem et Mercerius *positos*, quos secutus est cum editore Durdrechtano Oehlerus, *posita* Ribbeckius, quod verum esse vix crediderim.

Idem ad hos numeros locum adiectis duobus de coniectura verbis redegit:

*stolam [muliebrem] calceosque muliebris
propter [me] posita capio.*

Ac sane supplementis opus est ad versus recuperandos, nisi quis *stolulam* scribere malit; quo facto hi numeri trochaici existent:

*‘ . . . ‘ . stolulam calceosque muliebris
propter positas capio . . ‘ . . ‘ . . ;*

sed dubitari potest de antiquitate vocabuli, cuius non adfertur exemplum praeter Reinard. Vulp. III, 2323: „inter sacrilegas lychnis *stolulisque* gehennae | devovere tuum bis caput octo patres.“ In additamento autem Ribbeckii displicet *muliebrem* quod et supervacaneum est et sonum habet ingratum; neque commoveor eo, ut meum quondam inventum abiciam. Quum enim frequentissimae sint in Nonii libris lacunae ex homoeoteleuto ortae oculis librariorum a simili ad simile aberrantibus, et quum credibile sit calceos foras prodeundi causa captos fuisse, mulieres autem stolatae vix unquam videantur sine palla prodiisse in publicum, putavi locum sic legendum esse:

*‘ . . sto[lam atque pal]lam calceosque muliebris
propter positas capio . . ‘ . . ‘ . . .*

H. Steinio nostro placuit:

*sto[lam atque vitt]am calceosque muliebres
propter [re]positos capio . . ‘ . . .*

conlatis de vitta locis Ovid. trist. II, 252. ex Pont. III, 3, 51. Ac senarios commendat fr. 13, si integer is versus est; de vitta nonnihil dubito. — In calceis muliebribus insignis fuisse videtur praeter parvitatem coloris varietas; cfr. Vopisc. vit. Aurelian. 49. Lucian. amor. 41. Apul. metam. VII, 8. VIII, 27. XI, 8. Aelian. var. hist. VII, 11. Becker Gallus II p. 105 ed. pr. III p. 9 ed. Rein.

13. (10 R.) Nonius XIII, 6 p. 537, 30. „Stolam veteres non honestam vestem solum, sed etiam omnem, quae corpus tegetet. —. —. Varro —. Idem in Eumenidibus: *partim venusta muliebri ornat stola.*“

In Nonianis Venetae *qd'* (*quod*) pro *quae*; *in* omitt. Ald. et Iun. — In Varronianis editiones praeter principem et novissimam *partum*, item codex W., in quo tamen *u* radendo *i* factum, *parum* coniecit v. d. apud Rothium, in variarum lectionum libello ed. 1583 addito invenitur *partim*. Popma *partum* retinuit, post editionem Basiliensem *partim* probaverunt cum Oehlero Vahlenus p. 189 atque Ribbeckius; probo et ipse, quod et meliorum librorum auctoritate commendatur et alterum ineptum est.

Sententia imperfecta est altero membro omisso, versus senarius cum hiatu:

partim venusta muliebri ornát stola,

nisi quis duos facere malit dimidiatos: . . . *partim venusta muliebri | ornát stola*, quod non valde placet. Sustulerunt hiatum Vahlenus et Ribbeckius, alter scribendo *ornátis*, alter *ornati*, facili uterque emendatione et ad palaeographicas quae vocantur rationes probabili. Ribbeckius etiam insaniae partem caussatur, quod muliebri virorum vestitu in morem verso abolescant discrimina sexuum, quod eiusmodi est ut probari non magis quam refelli debeat; mihi quidem, quum fr. 12 aliquis se dicat stolam calceosque muliebres cepisse sanius videtur Vahleni iudicium, quocum, praelato tamen propter fr. 12 septenario, scribo:

. . . *partim venusta muliebri ornátis stola.*

Muliebris stola Varro ait ling. lat. VIII, 13, 28, *stolam muliebrem* ib. X, 2, 27, *mulierum stola* ib. VIII, 33, 48, ut significaret „quo indutui mulieres ut uterentur esset institutum“; item hoc loco, quod vir muliebrem vestem sibi induerat. Et Seneca de vita beata 13, 3 ubi dicit: „hoc tale est quale vir fortis *stolam* indutus“, addere poterat *muliebrem*. Nam quod citharoedi quoque stola utebantur, ut apud Varronem rust. III, 13, 3¹⁾, et Isiaci apud Apuleium metamorph. XI, 24, et scribae Iudaeorum Marc. euang. 12, 38. Luc. euang. 20, 46 ex interpr. vulgat., non magis ad rem aut certe ad hunc locum, quam quod eundem pallae usum testantur in citharoedis Cornific. ad Herenn. III, 47, 60. Ovid. fast. II, 107, in tragoedis Horat. epist. II, 3, 278. Ovid. amor. II, 18, 15. III, 1, 12, vatibus Valer. Flacc. Argonaut. I, 385, denique regibus, heroibus, diis plurimi poetarum loci. Itaque fr. 12 *stolam* [*muliebrem*] per se quidem non improbabili esset a Ribbeckio coniectura scriptum, nisi alia accederent incommoda, quae ad eum locum perstrinxerint, in quibus non commemoravi huc relaturum fuisse Nonium, si ita scriptum invenisset. Ad interpretationem autem Nonii quod attinet, verum est Ennium quattuor tragoediarum locis stolae nomine sic usum esse, ut graecam *στολήν* intelligi vellet, duobus hic a Nonio adlatis (Ribb. 285. 287. Vahl. 372. 373), quibus Telephus dicitur „saeptus mendici *stola*“, duobusque aliis, quorum altero quaedam mulier „lugubri succincta est *stola*“, Non. III, 49 p. 198, 1, altero „induta fuit saeva *stola*“ Serv. ad Vergil. Aen. I, 4 (Ribb. 346. 391. Vahl. 134. 430). Et vix aliud est quod apud Lucam euang. 15, 22 pater invento qui perierat filio ait ex interpr. vulgat.: „cito proferte *stolam* primam et induite illum“. Possit etiam aliquis Euripidis adferre versus Bacch. 828, ubi Baccho dicenti *ἐγὼ στελῶ σε Pentheus* respondet *τίνα στολήν; ἢ θῆλυν;* et 836 *οὐκ ἂν δυνάμην θῆλυν ἐνδύσαι στολήν.* Ac Nonius quidem Varronis quoque locum in hunc sensum videtur accipi voluisse, Varro ipse non videtur; documento est superior locus fr. 12. Nec magis alterum,

¹⁾ Tibicinibus per quinquatrus minores olim datam ap. Ovid. fast. VI, 654 (648) non ita pridem Merkelius ademit.

quem sub hoc eodem lemmate Nonius attulit ex Cosmotoryne (fr. 3 Oehl.) sic scriptum: *mulieres aliam cernerés cum stola olorfygro*, al. *olysira* vel *olysiria*, cuius loci nescio an haec fuerit forma metrica:

'. . . . ' ' *múlieres*

áliam cernerés [τρῶφῶσαν] *cúm stola*¹⁾ *holopórphyro*;

nam hic quoque matrona significari videtur e Romanis eius temporis ditioribus, sive *holophorphyro* legitur cum Mercerio et var. lect. ed. 1583, sive cum Aldina Iunioque et Popma *holoserica*. Sed Ennii temporibus nondum matronale decus fuisse videtur stola; toga enim, ut ait Varro de vita populi Romani I ap. Non. XIII, 25 p. 541, 2 „olim fuit commune vestimentum et diurnum et nocturnum et muliebre et virile“, vel, ut Servius ad Vergil. Aen. I, 282, „et sexus omnis et condicio toga utebatur“. Stola matronis sumpta togam libertinis ac meretricibus relictam fuisse constat; vid. interpp. Horat. sat. I, 2, 63 et Cic. Philipp. II, 18, 44. Paulo aliter Petronius 81, 3 de homine muliebra pati consueto dicens eum ait tanquam togam virilem stolam sumpsisse. Et Antoninus quod scripsit I, 7 τὸ μὴ ἐν στολῇ καὶ οἴζον περιπατεῖν, a muliebri stola ductum videtur, licet fortasse tunicam talarem significet, qualem gestabant homines delicatiores. Alii togam interpretantur, ut I, 16.

14. (13 R.). Nonius VI, 24 p. 452, 3. „Gibberum pro extanti et eminenti. Varro Eumenidibus: *item tragici prodeunt cum capite libero, cum antiqua lege ac frontem superficies accedebat*.“

In Nonianis ante Aldinam legebatur *Liberum*, item in varr. lectt. ed. 1583 i. e. margine Iunii, cod. W. *Libberum*. In Varronianis pro *item* ed. princeps *iter*, ed. 1480 et Venetae *iterum*, Ribbeckius *item* [ut]: prius *cum* om. Ald. et Iun. et Popma; *libero* iidem qui in Nonianis *liberum*, *gibbero* Ald., inde omnes; *quum* Mercerius; *et fronte* Venetae omissis quae sequuntur; *superficies* Popma, Oehlerus, Ribbeckius; *accedebant* Aldina, grammatica ratio (Madvig lat. Sprachl. 358 Anm. 3) postulare videtur *accederet*²⁾, quod compendio scripturae, quale est *accede't*, detorqueri poterat in *accedebat* corruptione apud Nonium non infrequenti, cuius exempla quaedam attuli Philol. VIII p. 228 et XV p. 285. Nec vero pluralem numerum Aldinae spreverim, quum corruptum illud in quo omnes libri consentiunt *superficias* vix aliter quam per dittographiam quandam confusis formis, quae sunt *superficies* et *superficia* (nam *superficium* quoque dicebant,) nasci potuisse videatur. Itaque *accedebāt* natum dixerim ex *accede't* i. e. *accederent*.

Quum *prodeunt* bisyllabum esse possit (Ritschl. prolegg. p. CLXIV), versus vel omnia quae abest ab Ald. et Iun. praepositione *cum* sic legi possunt trochaici septenarii:

'. . . . ' *item tragici pródeunt capite gibbero,*
cum ántiqua lege ád frontem supérficies accéderent;

vel admissa ea iambici septenarii:

. ' . . . ' . ' . . . ' . ' *item trágici*
prodeúnt cum capite gibbero cum ántiqua lege ad fróntem
supérficies accéderent . ' . . . ' . ' . . .

Hos certe malim, quam trochaicum talem: . ' . ' *item trágici prodeúnt cum capite gibbero*. Brevis

¹⁾ Hiatus excusationem paravit Lachmannus in Lucret. III, 941 p. 195. Steinius: *áliam cernerés* [τρῶφῶση] *cúm stola atque halipórphyro* [pállā].

²⁾ Non certe comparari cum hoc loco possunt loci Ciceronis Ligar. 1, 3 et Philipp. II, 21, 52, licet altero Madvigius opusc. acad. alt. p. 329, altero Naegelsbachius lat. Stilistik p. 529 ed. tert. particulae *cum* vim rei contrariae significandae tribuerint. Neque magis huc referendi fuerint ii loci, quibus *cum tamen* dictum est ea fere potestate qua *et tamen*, ut Vergil. Aen. X, 509. Ovid. metam. XII, 592; nam Cicer. Mil. 25, 67 ne de lectione quidem satis constat.

illa syllaba, quam ante *item* significavi, et fuisse potest; alterum versum trochaicum poterit qui volet transponendis verbis efficere numerosiorem.

Gibberum caput est ille personae tragicæ ὄγκος, de quo Pollux onomast. III, 3, 133: ὄγκος δέ ἐστι τὸ ὑπὲρ τὸ πρόσωπον ἀνέχον εἰς ὕψος λαβδοειδὲς τὸ σχῆμα, cuius per totum illud caput multae ab eo varietates pro ipsa personarum varietate notantur. Lucian. de saltat. 27 πρόσωπον ὑπὲρ κεφαλῆς ἀνατεινόμενον: cfr. eiusd. Anachars. 23.¹⁾ Superficies est quo tegitur facies²⁾ i. e. persona, quamquam alibi sic vocatam non inveni. Antiquam legem mihi non persuasit Popma ut ad eos referendam putem, qui Thespidis poëmata egisse dicuntur „peruncti faecibus ora“. (Horat. epist. II, 3, 277. schol. Aristoph. nub. 296 Euanth. de trag. et comoed. init. p. LIV ed. Westerhov.); cuius memoriae omnis vis posita est in τραγωδίας et τραγωδίας confusione, nec satis convenit cum eo, quod certiori, ut arbitror, auctoritate Suidas refert v. Θέσπις, Thespudem fabulas egisse primum ore cerussa oblito, deinde portulaca³⁾ tecto, tum demum personas linteas induxisse. Quibus tum personis num totum caput opertum fuerit an sola facies quum non magis sciam quam quid in ea re novatum sit ab Aeschylō, quem invenisse idem Suidas v. Αἰσχύλος prodit προσωπεῖα δεινὰ καὶ χρώμασι κεχρισμένα ἔχειν τοὺς τραγικούς, dum alii omnino Aeschylum primum personae repertorem faciunt (Horat. ib. 278. Euanth. ib.), alii Choerilum (Suid. v. Χοιρίλος Ἀθηναῖος), alii certe muliebris Phrynichum (Suid. v. Φρόνιχος), alii denique ipsum Thespudem (Diomed. art. gramm. III. p. 487, 25 K.)⁴⁾: ne ad eas quidem Varronis antiquam legem pertinuisse crediderim. Apud Romanos autem etiamsi verum sit quod narrat Zonaras XII, 32, priusquam scenici personas excogitassent, ficulis foliis (θρίσις) velatos dicteria versibus iambicis protulisse, unde θριάμβω nomen; ea res non magis ad tragicos actores referri debet, quam quod Festus v. personata p. 217 M. scribit Atellanos proprie vocari solitos personatos, quia ius esset iis non cogi in scena ponere personam, quod ceteris histrionibus pati necesse esset; quamquam ipsam quidem rem non satis intellego quo iure nonnulli in dubium vocarint. Ea sane in re potest falsus esse Festus vel ipse, cuius libros contraxit, Verrius, quod Naevii fabulam Personatam inscriptam putavit, quod esset propter inopiam comoedorum acta nova per Atellanos, qui proprie vocarentur personati, quum denominationis ratio postulare videatur, ut aliquas in ea mulieris nescio quam ob causam personatae partes fuisse existimemus⁵⁾; verum quod negat Personatam inscriptam fuisse eo quod primum vel prima acta esset ab histrionibus personatis, et post multos annos ait comoedos et tragoedos personis uti coepisse, fidem faciunt viro antiquitatis Romanae peritissimo alia quaedam veterum scriptorum testimonia. Quod enim legitur apud Donatum frgm. de tragoedia et comoedia p. LVIII ed. Westerhov.: „personati primi egisse dicuntur comoediam Cincius Faliscus, tragoediam Minucius Prothymus“,⁶⁾ quum is Minucius Prothymus in Adelphis Terentii, ut est in eius fabulae didascaliam, secundas egerit, quam

¹⁾ Paulo aliter ὄγκον describit Winckelmannus Sendschr. v. d. Hercul. Entdeckungen p. 49 opp. ed. Fernow. t. II. De persona quadam tragica cfr. opp. V p. 40. 352. 615.

²⁾ Quod tegit, superius est; quod tegitur, inferius: vid. quae dixi ad Hippolyt. phil. I, 6 in Philologo VII p. 611.

³⁾ Quod legitur schol. Aristoph. eq. 523 ἐχρίοντο δὲ βατραχίῳ τὰ πρόσωπα πρὶν ἐπινοηθῆναι καὶ τὰ προσωπεῖα, nisi commentum est interpretis, ad solam Magnetis Βατραχίου pertinere puto, quo florente personae comicae nondum fuerint inventae.

⁴⁾ Secluserit tamen ibi verba a Thespide nuper Aug. Reifferscheidius Sueton. reliq. p. 6.

⁵⁾ Ipsius fabulae compositionem personae usum postulasse coniecit Regelius Archiv f. Philol. u. Paedag. III p. 21. Quod si sic intellegendum est, personae aliquod momentum fuisse in ipso fabulae argumento, fabulam Personariam nominandam fuisse puto, ut eiusdem Naevii Carbonariam, Corollariam, Nervolariam, Testiculariam, Tuniculariam, aliorum alias; quo de genere dixit Ritscheliius parerg. p. 139 sqq.

⁶⁾ Correxii nomina. Poterat tamen etiam Protimus viro nomen esse.

actam esse fabulam Donatus in praefatione ait agentibus L. Ambivio et L. Turpione¹⁾, qui cum gregibus suis etiam tum personati agerent: id quaecumque est, certe eiusmodi est, ut Terentii potissimum tempore personarum usus apud histriones increbuisse videatur. Nec vero iam tum obtinuisse; siquidem Phormionis, quae tamen acta est anno ante Adelpbos, versus 210 et 211 (1, 4, 32 sq.)²⁾ recte iudicant non potuisse dici Antiphone personato. Quid? etiam septuaginta annis post L. Crassum Cicero de orat. III, 59, 221 dicentem facit senes Romanos personatum ne Roscium quidem magno opere laudasse³⁾. Sed veteres illae personae, quibus Terentii aetate uti coeperunt, quales fuerint vel quo iure personarum nomine appellatae, forsitan aliquis coniciat ex verbis Diomedis art. grammat. III p. 489 K., quae nunc Suetonio vindicantur: „antea itaque galearibus non personis utebantur, ut qualitas coloris indicium faceret aetatis, cum essent aut albi aut nigri aut rufi. personis vero uti primus coepit Roscius Gallus, praecipuus histrio, quod oculis perversis⁴⁾ erat nec satis decorus in personis nisi parasitus pronuntiabat“, vel potius ut legendum vidit Reuversius collectan. litterar. p. 10, „nec satis decorus nisi personatus pronuntiabat.“⁵⁾ In quibus etsi dubitari potest quam recte *galearibus* a Keilio scriptum sit propter libros, in quibus est *galeribus* et *galeriteribus*, pro eo quod legebatur *galeris*, quoniam albi nigri rufi non alba nigra rufa fuisse dicuntur, ad rem tamen nihil interest, propterea quod galearia a galearum, ut ait Paulus exc. Fest. p. 96 M., similitudine dicta non modo aliquem in scena usum habuisse significat Charisius instit. gramm. I p. 80 K. hoc afferens exemplum:

¹⁾ Corrupta esse nomina multis apparuit, sed incertam emendationem facit idem Donatus ad Ter. Hec. prol. pr. v. 1.

²⁾ Aliter Boettigerus explicuit eum locum in commentatione de personis scenicis vulgo larvis inscripta. p. 12 sqq. opuscul. lat. p. 231 sqq., artificiosius, puto, quam verius.

³⁾ Quod Grysarus dixit Allgem. Schulztg. 1832 c. 325 eumque secutus Friedlaenderus in Marquardt Hdb. d. röm. Alterth. III p. 544, videri etiam Ciceronis aetate histriones nonnumquam non personatos egisse, propterea quod in Aesopo ardorem voltuum se vidisse profiteatur Cicero de divinat. I, 37, 80, ipse refellit Cicero eo quod de orat. II, 46, 193 Antonium dicentem fecit: „saepe ipse vidi, ut ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur“. Seneca autem quod scribit epist. 11, 5 artifices scenicos verecundiam imitantes deicere voltum, verba submittere, figere in terram oculos et deprimere, nihil est in his quod non possint etiam personati facere; illud vero quod subiicit: „ruborem sibi exprimere non possunt“, nescio quomodo non ineptum sit si sit dictum de personatis. Tragoedos intellexit Welckerus d. griech. Tragöd. p. 1445, 3, mimos Friedlaenderus l. l.; ad illos convenit verecundiae habitus, ab his est alienus; tragicarum personarum granditatem testificatur Phaedrus fab. I, 7, Senecae fere aequalis, ac Neronem tragoedias cantasse personatum scribunt Suetonius Ner. 21 et Cassius Dio LXIII, 9, 22, ut omittam testatum non modo a Quintiliano et Iuvenale verum etiam a Prudentio personae usum; contra mimos sine personis egisse ait Friedlaenderus p. 548 auctoritate usus Grysari, Sitzungsberichte d. kais. Akad. d. Wissensch., philos.-hist. Cl. XII p. 265. 270, qui tamen nec ipse aliud attulit eius sententiae argumentum, quam quod negat mimi personam usquam commemorari, neglecto Favore archimimo, quem in funere Vespasiani personam eius tulisse atque, ut erat mos, facta ac dicta vivi imitatum esse narrat Suetonius Vesp. 19. Nec certe, quum, quas aliquis agit partes, eam ferre personam dicatur, Favor ille videtur recte agere potuisse Vespasianum, — sic enim interpretatur p. 269 „die Person desselben vorstellen“, — nisi ipsa eius induta persona noscendum continuo sese praebuisset; nec omnino in ipsa actione mimica quidquam infuisse, quod personae usum excluderet potius quam admitteret aut postularet. Atque etiam Publii Syri mimographi celeberrimi ille versiculus „heredis fletus sub persona risus est“ ap. Gell. XVII, 14, 4 et Macrob. II, 7, 11 (Rbb. 187) habet quo non alienum fuisse a mimis personarum usum suadeat ut putemus. Sed hac quidem de re si est amplius quaerendum, Senecae verba nescio an eam habeant interpretationem, ut non tam ad certum quoddam fabularum scenicarum genus referenda videantur quam ad privata illa spectacula, qualia fuerunt florente etiamtum Seneca Neronis Iuvenalia, de quibus cfr. Tacit. ann. XIII, 15. Cass. Dion. LXI, 19 sqq. et imprimis illud c. 19 καὶ ἐπειδὴ γὰρ τινες αὐτῶν προσωπεῖα ὅπ' ἀσχίνης ἵνα μὴ γνωρίζονται περιέθεντο, περιέλεν αὐτά. Boettigerus de sexcentis veterum scriptorum locis, quos narrat p. 230, vellem paucos attulisset.

⁴⁾ Ita Keilius scripsit eumque secutus Reifferscheidius p. 11 secundum Cicer. nat. deor. I, 28, 79; in codd. est *eversis*, in edd. *obversis*. Eversi oculi si dici poterunt qui essent prominentiores vel, ut Ulpianus dixit in Digest. XXI, 1, 12, 2 eminentes, certe id vitium facilius quam straborum perversitas persona tegebatur.

⁵⁾ Langius vindic. trag. rom. p. 43 „sine personis nisi parasitus pronuntiabat“. Regelius p. 20 „nec satis decorus. In personis nisi parasitus pronuntiabat“, sola interpunctione mutata. Cfr. Ouwens ap. Boett. p. 221.

„Varro de actione scenica II haec galearia“, sed a galeris, de quibus doctissime exposuit Salmasius ad Tertullian. de pallio p. 316 sqq., ne diversa quidem fuisse ex eodem Charisii de hac voce loco glossisque ab Hildebrando ad glossarii a se editi pag. 152 sq. congestis colligitur. Galeros autem quum non modo caput i. e. capillos, ut flavus ille Messalinae galerus ap. Iuvenal. 6, 120, sed etiam faciei partem vel frontem texisse intellegamus ex Cornelii Severi versiculo ap. Charis. l. eod. „flavo protexerat ora galero“; ante Roscium si qui erat actoribus personarum sive superficierum usus, eae sane non videntur potuisse nisi *ad frontem accedere*. Sunt quidem Diomedis verba eo loco posita quo de comoediae generibus disserit, ut dubitari possit an ad tragicas personas non debeant pariter referri; neque tamen ea cum iis quae proxime vel antecedunt vel sequuntur conexa sunt, nec illud „antea itaque“ prorsus habet quo pertineat, ut potius ipse hic locus non possit non mutilatus videri sive a librariis sive ab ipso, ut puto, Diomede Suetoniana compilante et, quod Suetonius universam de personis disputationem cum comoediae historia coniunxisset, electa sua hoc potissimum loco interponente ¹⁾. Ut ut est, si tragici quoque actores aliquando galeris usi sunt, id quod nunc non video cur negandum sit, non poterant habere simul „caput et os coperimento personae“, ut Gavii Bassi ap. Gell. V, 7, 2 verbis utar, „tectum undique“, cui indumento quod collectam coactamque in unum tantummodo exitum vocem clarescere et resonare faceret nomen proprie factum est personae, augente resonantiam duriori quadam materia, quae etiam frangeretur, si quando pede lapsus in scena histrio procideret (Lucian. gall. 26). Fuit enim lignea, si ²⁾ Prudentium audimus dicentem contr. Symmach. II, 646:

ut tragicus cantor ligno tegit ora cavato,
grande aliquod cuius per hiatus crimen anhelet ³⁾.

Nam cretea persona, de qua verba facit Lucretius III, 297, scenica sit necne dubitari potest, similiterque figlina illa, de qua est epigramma Martialis XIV, 176, quam certe cum Lucretiana commodius comparare poterat Creechius, quam creteam vel potius cretatam faciem nescio cuius Sertoriae Antholog. lat. III, 223 Burmann. 994 Meyer. Ac Macrobius quidem saturn. VII, 14, 7 quum eadem de re disserens, de qua illo loco Lucretius, exemplo utatur persona histrionica, ut cretea illa Lucretius, fictilibus personis usos esse histriones videtur attestari, cretaeque convenit „personae pallentis hiatus“ apud Iuvenalem III, 176, nisi quis dicat ligneam quoque dealbari potuisse. Sed personas extremis tegularum imbricibus inpositas fictorum opera commemorat Plinius nat. hist. XXXV, 12, 43, personas ex quarum rostris aqua salire solet in villis Ulpianus libr. XXXII ad edictum Digest. XVIII, 1, 17, 10, personas marmoreas vel coctiles mortuis indui solitas Winckelmannus Sendschr. v. d. Hercul. Entdeckungen p. 89 opp. t. II; ⁴⁾ atque omnino varius ac multiplex fuit apud veteres usus personarum (cfr. Boettiger üb. d. Maske, Kleine Schriften ed. Sillig III p. 407 sqq.): ut suboriatur dubitatio utrum Macrobius Lucretii locum male interpretatus sit an nos Macrobi. Verum hanc quidem quaestionem non possumus nisi strictim et in transcurso attingere. Ad propositum ut redeamus, personis illis proprie dictis et a personando adpellari creditis ⁵⁾ ligneis ac fortasse creteis uti videtur

¹⁾ Similiter de eo loco iudicavit Reifferscheidus p. 375.

²⁾ Ut omittam rustica illa ap. Verg. georg. II, 387 „ora corticibus horrenda cavatis“.

³⁾ Altero versu imitatus est Persium sat. 1, 14.

⁴⁾ De personarum in funeribus usu quae idem adnotavit ad suam artis antiquae historiam opp. VI, 2 p. 259 sumpta videntur ab Herodian. III, 2, 19, quae qui narrat vix dubium esse potest quin originem traxerint ex iis quae de cereis maiorum imaginibus relata leguntur apud Polybium VI, 53. De mimo in Vespasiani funere eius personam ferente cfr. p. 8 n. 3.

⁵⁾ Non potest autem personae nomen re vera factum esse a personando, non propter syllabae in nomine productae in verbo correptae differentiam, quae eadem est in vocis et tegulae nominibus vocandi et tegendi verbis; sed quod ipsum

coepisse ad Graecum morem Roscius; eas autem, quibus ante Roscium utebantur primum in Atellanis iuvenes ingenui, deinde a Terentii inde tempore etiam histriones, sive linteas sive alia ex materia molliori factas et ad frontem tantum galero caput tegente accedentes Varro, quod non tam essent voci colligendae sonoque augendo quam obtegendae faciei accommodatae, superficies quam personas dicere maluit. In quo vocabulo usurpando aut consuetudinem sermonis secutus est, cuius ut alia nunc non inveniuntur exempla casu factum sit, aut propriam quamdam rationem, quemadmodum unus omnium, quod quidem sciam, larvam pro persona dixit Horatius sat. I, 5, 64.

Sed aliter locum interpretati esse videntur I. Kuhnus ad Poll. III, 133 et Gisb. Cuperus apotheos. Homer. p. 82 scribentes ὄγκον illum personae tragicae, quem Pollux describit, a Varrone dici superficiem, quorum sententiam probarunt I. G. Schneiderus in indice scriptt. rei rust. v. superficies (t. III p. 353) et Boettigerus in commentatione quam inscripsit Tragische Masken und Tempel der Alten (Kleine Schriften ed. Sillig. t. I) p. 284. Hi igitur sic videntur interpretati esse hoc quod ad frontem accessisse superficies dicitur, ut ea accessione auctam et quasi exaltatam frontem intellegerent, quam Varro ridicule caput gibberum diceret; particulae autem *quum* vim non esse cum oppositione concessivam sed mere causalem, antiquam denique legem esse illud sive Aeschylis sive alius nescio cuius institutum, quo quondam personae tragicae frons ὄγκῳ illo exaggeraretur. *Accedebat* autem quod legitur in libris quo pacto ferendum putaverint non video; pro quo aut *accedat* scribendum erat aut *accesserit*, quorum alterum ut facile restituitur ita ad numeros vix satis quadrat, alterum est numerosius, sed a librorum auctoritate longius recedit. Sunt vero in hac interpretatione etiam plura quae mihi quidem minus probabilia videantur. Ac primum quidem ipsa superficiei denominatio ab eo quod sit supra faciem et sit quasi *das Ueberantlitz* quod vocabulum finxit Boettigerus, nescio an rei naturae parum conveniat, nec facies latine ita pro persona dicitur, ut graece πρόσωπον dici potest τὸ πρόσωπεῖον. Deinde Varro quum capite gibbero tragicos prodire diceret salse atque ridicule, frigidum erat ipsius rei, perinde ac si historiam scriberet, ex antiquitate causam repetere potius, quam ab antiqua sanitate quantum ea res degenerasset more suo notare. Porro antiquam legem non videtur dicturus fuisse eam quam cum maxime sequerentur homines licet multis ante annis constitutam, sed quam olim, quum sua ipsius aetate esset per desuetudinem abrogata. Denique si qua res accedere ad aliquid ita dicitur, ut id ad quod accedit augeri ea re dicatur, in eo quantitatis notio insit necesse est, velut si dixisset superficiem accessisse ad altitudinem frontis; nunc quum frons dicatur simpliciter, eaque faciei pars cum capite comparetur, nihil nisi locus ad quem pertineret superficies videtur determinari.

Neque vero magis eam probaverim interpretationem quam I. M. Gesnerus significavit in Thesaurō v. superficies. Frontem esse ait quasi aream, cui inaedificatus sit tutulus aliquis. Dicitur enim latine superficies vel superficium ita, ut distinguatur a solo vel area, quae sit terrae quasi facies quaedam, quidquid super eam faciem extat, velut stirpes et arbores, praecipue autem aedificia, ut adparet ex locis

nomen exstitit iis temporibus, quibus nullus esset usus personarum ad augendam vocis resonantiam factarum, ut Naevii, cuius fabulae cuidam nomen fuit Personatae, Plautique, qui Curcul. 192 (1, 3, 36) usus est pro convicio nomine deminutivo persollae, quasi larvulam diceret. Itaque probabilior mihi videtur eorum sententia, qui a graeco nomine quod est πρόσωπον ductum et antiqua Italici oris tarditate atque contumacia corruptum existimant, qualia sunt Proserpina, Catamitus, alcedo, atriplex, vaccinium, alia; quo de genere cfr. Müller ad Paul. exc. Fest. p. 7, 16. Ritschl Mus. Rh. XII p. 108. De Catamito erravit Corsseus Ausspr. Vokal. u. Beton. d. lat. Spr. II p. 227. Saepius invenitur id nomen, quam quod scripturae mendo quamvis vetusto debeatur. Neque in talibus transumendis naturalem illam sequebantur legem mutandorum elementorum sed indoctam quamdam saepe ac popularem captationem veriloquii; cfr. Ern. Foerstemann in Ztschr. f. vergleich. Sprachforschung I p. 3. 13 sqq.

Cicer. ad Attic. III, 1, 7. Liv. V, 54, 2. Columell. rust. I, 5, 9 multisque Ictorum Iavoleni, Iuliani, Pomponii, Gaii, Ulpiani locis, qui vel adlati sunt in Gesneri Forcellinique ac Schelleri lexicis vel addi adlatis possunt. Videtur igitur superficiem interpretari tutulum aliquem hic a Varrone dici. „Tutulum vocari aiunt“, verba sunt Festi p. 355 M., „flaminicarum capitis ornamentum, quod fiat vitta purpurea innexa crinibus et extractum in altitudinem. quidam pilleum lanatum forma metali figuratum, quo flamines ac pontifices utantur, eodem nomine vocari. Ennius: libaque fectores argaeos et [tutulatos]“. Varro ling. lat. VII, 3, 44 adlato eodem Enni versu: Tutulati dicti ii qui in sacris in capitibus habere solent ut metam; id tutulus appellatus ab eo quod matres familias crines convolutos ad verticem capitis quos habent uti¹⁾ velatos²⁾ dicebantur tutuli, sive ab eo quod id tuendi causa capilli fiebat, sive ab eo quod altissimum in urbe quod est arx³⁾ tutissimum vocatur.“ Servius ad Vergil. Aen. II, 682: „Suetonius tria genera pilleorum dixit quibus sacerdotes utuntur, apicem tutulum galerum; sed apicem pilleum sutile circa medium virga eminente, tutulum pilleum lanatum metae figura, galerum pilleum ex pelle hostiae caesae“. Tertullianus de pallio c. 4 extr. p. 56 sq. Salm.: „pallium super omnes exuvias et peplos augusta vestis, superque omnes apices et tutulos sacerdos suggestus“. Inscriptio Henzen 6285 = Mommsen I. R. N 6841 = Gruter p. DLXIX, 5: „Aponiae Successae a tutul. ornatr. C. Batonius Epigonus atriensis“. Nonius I, 68 p. 19, 15: „Truam veteres a terendo quam nos diminutive trullam dicimus appellari voluerunt. Pomponius Pannuceatis: mulier ubi aspexit tam mirifice tutulatam truam“ (v. 96 Rbb.). Hi fere sunt veterum scriptorum de tutulo loci praeter Pauli epitomen et Fulgentii figmenta⁴⁾. Iam Gesnerus quem dixit tutulum aliquem fronti velut areae inaedificatum, non pileum sacerdotalem⁵⁾, sed matronale capitis ornamentum videtur intellegi voluisse, cui tamen eandem quam pilei formam ab initio fuisse, id est metae similem, ipsa nominis communitas et ridicula apud Pomponium truae ad eam similitudinem factae denominatio suadent ut credamus. Quamquam hac quoque in re, ut fere fit in cultu feminarum, quin usus nonnihil variaverit vix est quod dubitetur, quum praesertim ex inscriptione illa adpareat, ne posteris quidem temporibus, quod quis ex Varronis Festique locis coniciat, tutuli usu quasdam abstinuisse; ut stare videantur posse quae de eo ornamento dixerunt Boettigerus in Sabina I p. 151. II p. 249 et Reinius ad Beckeri Gallum t. III p. 151. Neque vero dissimulo, quum haud ita raro in titulis commemorentur ornatrices sine ulla peculiaris artificii distinctione⁶⁾, hoc quod adiectum hac in inscriptione est „a tutul.“ efficere ut suspicer, non commune id omnium mansisse mulierum ornamentum, sed certarum quarumdam ac solarum fortasse, ut olim fuerat, flaminicarum, ideoque ut rite construeretur proprio ac singulari ornatrix ad id potissimum exercitatae vel a magistro institutae (Marcian. instit. VII in Digest. XXXII, 1, 65, 3) opus fuisse artificio. Verum etiamsi

¹⁾ Gisb. Cuperus observat. III, 9 et Dacrius ad Festi locum *reti*, O. Müllerus *vitta*.

²⁾ Scaliger coniecit *elatos*; idem paullo ante *apicibus* pro *capitibus*.

³⁾ Satis incertum est illud quod scribitur *arx* ne libris quidem addicentibus, quorum vestigia legens conieci Varronem scripsisse *apud veteres tuticum vocatur*.

⁴⁾ Ad Fulgentii locum cfr. Henschel ad Du Cang. gloss. med. et inf. latin. v. *tutulus*.

⁵⁾ De quo nonnulla dixi lucubr. pontif. primit. p. 10, quibus addere poteram galerum pontificibus proprium tribui ab Apuleio mag. 22, album galerum flamine Diali a Varrone ap. Gell. X, 15, 32; de apice flaminum, nominatim Quirinalis, Augustin. civit. Dei II, 15. Etiam gentes a pileis illis denominatae sunt Apicia, Galeria, Tutilia.

⁶⁾ Gruter. p. DLXXIX, 1. 3. 4. MCXVIII, 2. Orell. 1320. 2878. 2933. 4212. 4443. 4715. Mommsen. 6868. Apud Mommsenem 6381 est ornatrix puerorum, 6867 ornator glabr. = Gruter. DLXXVIII, 8 = Orell. 694; apud Gruterum p. DLXXIX, 2 „Ossa Iuliae Liviae AUG. auriculae ornatrix.“ Haec esse videtur quae a Boettigero Sabin. II p. 147 „ab auricula ornatrix“ citatur e Grut. DXIX, 2. 3. Est vero titulus ex Ursinianis, id est spurius aut certe suspectus. — Ornatrix Ovid. amor. I, 14, 16. art. amat. III, 239. Sueton. Claud. 40. Paul. exc. Fest. v. acus p. 9 M. Macrob. sat. II, 5, 7. Digest. XXXII, 1, 65.

non is secundum Gesnerum intellegendus sit qui proprie dicebatur tutulus, sed alius aliquis celsae frontis honor suggestusquae comae, ut Statii verbis utar silv. I, 2, 114, qualia capilli e fronte in altum extructi ornamenta describunt Iuvenalis sat. 6, 500 sqq. Tertullianus de cult. femin. II, 7. Prudentius psychomach. 183 sqq. aliique quorum de locis cfr. Salmasius ad Tertull. de pall. p. 246. Handius ad Stat. silv. I, 2, 114¹⁾: haeret tamen nihilo setius huius de quo scribimus loci Varroniani interpretatio. Potuerit enim, quod vereor ut potuerit, hic esse sensus vocabuli quod est superficies; nonne in altitudinem omnia illa extrui dicuntur ornamenta? quo igitur pacto eadem ad frontem accedere dici queunt, cui quidquid erat capillamenti non poterat non continuari? an accedit ad frontem, quod escendit e fronte? Addi autem, si quis hoc sensu accedere dictum velit, multo etiam minus apte dictus esset ad frontem tutulus aliquis, quam ille de quo ante disputavimus personae tragicæ ὄγκος. Neque vero quae sit in tali interpretatione antiquae legis ratio satis videor intellegere, neque quae caussa, cur a tragicorum capite gibbero subito ad illud matronale ornamentum minime scenicum Varro devertatur. Atque hoc postremum quidem incommodum vitavit Ribbeckius scribendo *item ut tragici*; hanc nimirum insaniae speciem interpretans adferri a Varrone, quod matronas tutulatas tragicis personatis similes dicat incedere: die Frauen aber mit ihren tutuli gehen einher wie tragische Schauspieler in der Maske. Verum ut prior versiculus intellegi in hanc sententiam possit, alter eadem de caussa quam paullo ante exposui non potest. Quae certe sic superficies qua antiqua lege quam ad frontem accesserit aut non curavit Ribbeckius aut nollem divinandum reliquisset. Itaque censeo non loqui Varronem nisi de personis scenicis et ὄγκον illum graecanicum non ita pridem inductum cum antiquo breviorum personarum apud Romanos usu comparare. Commemorandae autem eius rei occasionem facile dabant ipsae, quarum in hac satira partes aliquas esse voluit et a quibus saturam denominavit, Eumenides.

15. (14 R.). Nonius XVI, 8 p. 549, 12: „Ostrinam ad ostri colorem, qui est subrubeus. —. Varro Eumenidibus: *aurorat ostrinam hic indutus supparum*.“ Idem XIII, 20 p. 540, 14: Supparum est linteum femorale usque ad talos pendens, dictum quod subtus appareat. —. —. —. Varro Eumenidibus: *hic indutus supparum, Coronam ex auro et gemmis fulgentem gerit*“. Idem XII, 6 p. 520, 2: Affici malis tantum consuetudo praesumpsit, cum sit positum et bonis. —. Varro Eumenidibus: *coronam ex auro et gemmis fulgentibus, Luce locum afficiens*.

Loco primo edd. Nonii ante Mercerium *aurora ostrinum*, codd. W. et L. man. sec. *aurora tonstrinam*, mscr. Jac. Susii *aurorat ostrinum*, de coniectura *aurorae ostrinum* Scaliger in Catalectis et Popma²⁾ et qui Anthologiam Latinam ediderunt, *aurora ostrinum sic induta* vel *aurora ut ostrinum hic indutus* Heinsius in Addendis Antholog. Lat. Burmann. I p. 721, *aurorai ostrinum hicc' indutus* Wakefieldus ad Lucret. III, 78, *aurorae at ostrinum hic indutus* Oehlerus, denique *aurora ut ostrinum haec induta* Ribbeckius; Venet. 1496 *suparum* priore loco, Lambinus ad Plaut. Epid. 2, 2, 48 *supparo*. Loco tertio *fulgentibus*, mscr. Fabri, *potum* Heinsius, *adficiens* Popma³⁾, *inficiens* Wakefieldus.

¹⁾ Huc referas etiam Varronis Virgulae divinae fr. 10 ap. Porphyry. in Horat. sat. I, 8, 48 his versiculis conceptum:

. . . ego nunc postulo Agamemnona meum:
tantis cothurnis accipit Critonia
caliendrum

Vides veteres cosmetas non minus magnifice adpellasse scitamenta sua quam hodiernos; plura eius moris exempla invenies in collyriorum et emplastrorum nominibus apud Galenum. *Agamemnona meum* pronuntiationem habet ridicule adfectatam; et quam verba *tantis c. a. C. caliendrum* septenarium efficiant, factum esse potest, ut Varro mutatis numeris a senariis ad septenarios transiret.

²⁾ Sic ed. Lugd. 1601; ed. Franeker. 1589 *aurora ostrinam*. Durd. et Bipont. *aurorae austrinum*.

³⁾ Sic ed. Lugd., rell. *adficiens*.

Mihi vera videtur esse Susii lectio *aurorat ostrinum*¹⁾, verbo nove quidem ficto a Varrone nec tamen aut absone aut invenuste. Et multa ille novavit his in saturis, multa eodem fere tempore Laevius (Gell. XVIII, 7), Matius (id. XV, 25. XX, 9), Laberius (id. XVI, 7), multa aliis alii temporibus longe plurimi, quorum exempla congesta sunt a Nonio in illo cap. II de honeste et nove veterum dictis. Multa huius generis figmenta poetarum in communium litterarum usum numquam recepta, grammaticorum glossariis condita, sero tandem atque emortua paene lingua Latina imitatorum studiis focillata revixerunt. „Aurora“, Varro inquit ling. lat. VII, 5, 83, „dicitur ante solis ortum ab eo quod ab igni solis tum *aureo aer aurescit*“. Neque hoc aurescendi verbum qui iterarim inventus est quisquam ante eum qui scripsit Miracula S. Martialis tom. V Iun. p. 554 b: „sic paululum *aurescente* coelo obdormivit“ (Carpenter. ad Du Cange s. v.). Ab aurora ducto verbo dixit Aldhelmus de virginitate c. 30: „cum evangelii splendor *auroresceret*“ Pervagata est glossa: „*aurorans*, illuminans“, addito in Amplonensi etiam: „colore rutilo“; vid. Hildebrand. p. 24; item in glossario Ang. Maii class. auct. VIII p. 56: „*aurorare*, illuminare, clarificare, irradiare“ i. e. „irradiare“; in glossario latinogermanico Diefenbachii s. v.: „*aurorare*, verluchten, verlichten“. Atque ut purpurandi et rutilandi verba eadem sunt activa et neutra, ita Henschelius ad Du Cange v. aurorare attulit Ruodlieb fr. 6 v. 11: „*aurorante* die populus convenit ubique“. Potest igitur per se quidem, ut Iunius Susii lectionem interpretatur, *aurorat* esse i. q. *diescit* sive *lucescit*; hoc tamen loco quum ad illum referatur qui ostrinum indutus est supparum, dici ille videtur tamquam aurora quaedam purpureo rubore exsplendescere. Atque quum huius saturae partem aliquam ad dei Serapidis religionem pertinuisse certis quibusdam reliquiis constet (fr. 16. 17. 18. 20. 27 Oehl. 10—13 Vahl. 29—33 Ribb.), hoc loco eius dei imaginem describi puto, cuius *πορφυροῦν χιτῶνα* interpretabantur esse *τοῦ δεδουκότος ὑπὸ γῆν φωτὸς σύμβολον*, ut legitur apud Eusebium praepar. euang. III, 11, 20, cuiusque caput radiatum cernitur depictum ap. Montfaucon antiquité expliquée supplém. II pl. 42 p. 150 sq. Visconti Museo Pio-Clementino III tav. 3, 6. VI tav. 15. Winckelmann. opp. ed. Meyer et Schulze III t. 5 A. et quos laudavit O. Müller Handb. d. Archäologie d. Kunst §. 408 n. 2. De Serapi pro Sole habito cfr. Schwenck Mythol. d. Aegypt. p. 273. Preller röm. Mythol. p. 726. Ian. ad Macrob. sat. I, 20, 13. Habentque cur huc referantur ea quae de Serapis et Solis consalutatione in eius dei apud Alexandriam templo factitata memoriae prodita sunt²⁾, quorum si magnificentia in minoribus templis repraesentari non potuit, fuisse tamen in his quoque aliquid eorum simile satis credibile est.

¹⁾ *Ostrinam* feminina terminatione et in Varronis hunc locum et in Nonii lemma inrepsit e Turpili exemplo: *interea aspexit virginem | iniectam* (p. 539, 25 *instantem*), *in capite ricalam indutam ostrinam*. Quem locum non debebant tentare editores transpositionibus verborum, scilicet ut paenultima vocis *ostrinam* produceretur, quemadmodum produxit Propertius I, 14, 20. II, 22 (28), 26. III, 11 (II, 13), 7. Licebat enim poetae eandem, ut in vocabulo graeco, corripere

²⁾ Iuvat transcribere verba Rufini hist. eccles. II, 23: „In hac (aede) simulacrum Serapis ita erat vastum, ut dextra unum parietem, alterum laeva perstringeret“ (cfr. Apion ap. Plin. nat. hist. XXXVII, 5, 19); „quod monstrum ex omnibus generibus metallorum lignorumque compositum ferebatur. Interioris delubri parietes laminis primo aureis vestiti, super has argenteis, ad postremum aereis habebantur, quae munimento pretiosioribus metallis forent. Erant etiam quaedam ad stuporem admirationemque videntium dolis et arte composita. Fenestra perexigua ab ortu solis ita erat aptata, ut die qua fuerat institutum simulacrum Solis ad Serapin salutandum introferri diligenter temporibus observatis ingrediente simulacro radius solis per eandem fenestram directus os et labra Serapidis illustraret, ita ut inspectante populo osculo salutatus Serapis videretur a Sole. Erat et aliud fraudis genus huiusmodi. Natura lapidis Magnetis huius virtutis esse perhibetur, ut ad se rapiat et attrahat ferrum. Signum Solis ad hoc ipsum ex ferro subtilissimo (?) manu artificis fuerat fabricatum, ut lapis, cuius naturam ferrum ad se trahere diximus, desuper in laquearibus fixus, cum temperate sub ipso radio ad libram esset positum simulacrum et vi naturali ad se raperet ferrum, surrexisset populo simulacrum et in aëre pendere videretur. Et ne hoc lapsu praepropero proderetur, ministri fallaciae, Surrexit, aiebant, Sol, ut valedicens Serapi discedat ad propria.“

E vv. dd. coniecturis primum spernendi sunt Wakefieldi conatus, quum neque *aurorai* elisionem admittat, qua de re exposuerunt Naekius opusc. I p. 181 sqq. atque etiam multo uberius Lachmannus in Lucret. III, 374 p. 158 sqq., neque *inficiens* scribi potuerit nisi ab eo, qui quo lemmate Nonius locum attulisset nihil curaret. Omnino autem genetivus ille sive *aurorai* Wakefieldanus sive *aurorae* Scaligeranus ab eo quod sequitur *ostrinum supparum* vix poterit recte ita suspendi, ut intellegatur purpureum supparum, sive supparus dicetur melius, aurorae simile vel quale sit deae Aurorae, qua ratione nostratibus sane liceat dicere: angethan mit dem Purpurkleide der Morgenröthe. Nec igitur Oehlerum laudaverim scribentem *aurorae at*, quo servata quae est in optimis libris littera *t* hiatus quidem Scaligeranae lectionis explevit, alterum vero quod tetigi incommodum ita non sustulit, ut etiam novum adiceret particula adversativa, cuius si quis in hac oratione usus erat, dici debuit: *at hic aurorae ostrinum indutus supparum*. Heinsius quum scripsit *aurora ostrinum sic induta supparum* auroraeque dedit coronam ex auro et gemmis fulgentem, scripsit quidem quod poeta dignum esset qui lucis ortum orationis luminibus illustraret, neque adeo sic non potuit quin *locum* mutaret in *potum* poetarum more pro caelo dictum; sed ut omittam mutatorum multitudinem, omittam vix credibilem in hac satura ipsius aurorae descriptionem, tamen nec masculini quod est *hic indutus* fidem duplici memoria firmatam videtur elevare debuisse, et *sic* pro *hic* positum nescio quomodo friget, velut si quae antecesserit de deae compta quodam narratio. Quod vero idem proposuit *aurora ut ostrinum hic indutus supparum*, est id quidem a tentata librorum fide aliquanto modestius, sed vereor ut postposita nomini suo particula *ut* ferri extra hexametros atque lyricos versus possit; nam Naevii quidem e Lycurgo versus ap. Non. II, 691 p. 159, 7 *sine ferro pecua manibus ut ad mortem meant* quomodo emendandus sit incertum est, certum non vidisse verum Ribbeckium quum scriberet v. 49 *sine terrore pecua ut ad mortem meant* (Trag. lat. reliq. p. 10 cfr. p. 433). Itaque idem Ribbeckius quod hunc Varronis locum sic refinxit *aurora ut ostrinum haec induta supparum*, dupliciter a veri similitudine aberrasse mihi videtur. Interpretatur autem mulierum notari insaniam, quae nimbo (Isidor. origg. XVIII, 31, 2) caput ornarent purpureumque gererent ricinium. In quo quum id etiam magis reprehendendum sit quod cum supparo ricinium confudit praeter ipsius Varronis auctoritatem supparum indutui ricinium amictui fuisse docentis ling. lat. V, 30, 131. 132, quam quod de nimbo fidem habuit Isidoro confuse loquenti (cfr. Arnob. adv. nation. II, 41. Claudian. de consul. Mall. Theod. 118), tum illud minime ferendum est, quod vanissimae de loci sententia opinationi tantum dedit ut ne sanissimis quidem verbis ac bis testatis parceret. Quid quod ne hoc quidem excusare potest, supparum esse vestimentum muliebri? Neque enim minus muliebria erant stola et palla, quas tamen a virorum habitu non omnino alienas fuisse ad fr. 13 adnotavimus. Sic, quod huic loco ad Serapim potissimum referendo faveat, apud Tibullum I, 7, 46 Osiridi, cuius fere locum occupasse in Occidentis regionibus Serapim constat¹⁾, tribuitur fusa ad teneros lutea palla pedes et Tyriae vestes; apud Apuleium metam. XI, 24 Isiaco ad instar Solis exornato ex humeris dependebat pone tergum talorum tenuis pretiosa chlamyda, quae olympiaca stola nuncupabatur. Non fuisse autem a supparo pallam genere diversam docent Varronis verba ling. lat. V, 30, 31: „indutui alterum quod subtus, a quo subucula, alterum quod supra, a quo supparus, nisi id quod item dicunt Osce: alterius generis item duo, unum quod foris ac palam, palla; alterum quod intus, a quo intusium“. Supparum autem, de quo laudant Gisb. Cuper. observ. III, 17, recte videmur interpretari tunicam talarem eandemque fortasse etiam manicatam. Nam quod apud Nonium scriptum est supparum esse linteum femorale,

¹⁾ Diserte Minucius Felix Octav. 21: „inanem tui Serapidis sive Osiridis tumulum“. Plutarch. de Is. et Osir. 28 βέλτιον δὲ τὸν Ὀσίριον εἰς ταῦτ' ἀνάγειν τῷ Διονύσῳ τῷ τ' Ὀσίριδι τὸν Σάραπιν. Cfr. c. 61.

aut errasse Nonium puto aut pro *femorale* legendum esse *humerale* sive *umerale*. In Onomastico vetere latinograeco est „supparium ἐφειστίς“ et „supparus περιώμιον.“ Priscian. instit. V, 8, 42 p. 169 H. „supparus περιώμιον et hoc supparum.“ Lucan. Pharsal. II, 364 „humeris haerentia primis suppara nudatos cingunt angusta lacertos.“ Ad quem locum accommodata est Papiæ glossa, quam in suis ad DuCangii glossarium additamentis Benedictini attulerunt s. v., qua supparum esse dicitur „lineum brachiale puellarum,“ uti Nonium secutus videtur Odo in carm. de varia fortuna Ernesti Ducis Bavar. ap. Marten anecd. III c. 345: „fluitantque per imos suppara talos“; alii vero Paulum a quo Festi locus nunc lacunosus Ursinique ac Mülleri additamentis parum probabiliter suppletus hunc in modum brevius est: „Supparus vestimentum puellare lineum, quod et subucula id est camisa dicitur“; cfr. schol. Lucan. III, 364. V, 429. Du Cange v. camisa c. suppl., Diefenbach glossar. lat. german. v. suparus. Quippe usitatum est mediae atque infimae latinitatis scriptoribus, ut raris atque apud ipsos iam veteres prope obsoletis vocabulis suam orationem velut flosculis quibusdam ac luminibus distinguant, auctoritate in iis usurpandis freti grammaticorum ac glossographorum, velut Gellii, Nonii, Pauli, Isidori. Apud ipsos autem veteres de supparo ne Varroni quidem cum Festo i. e. Verrio, — nam camisa quidem Pauli est, — videmus satis convenire, quorum alter eandem dixit esse subuculam (Fest: „supparus | vestimen | ubucula ap-“), alter diversam. Nomen cum re ab Oscis Romam translatum videtur, quod et Varro ipse supparum item Osce dictum tradit et Atellanarum scriptor Novius in Paedio fabula (Ribb. fr. 3 v. 70) ap. Non. I. I. supparum purum Veliensem¹⁾ commemorat. Mentionem suppari praeterea fecerunt Plautus Epidic. 2, 2, 48²⁾ et Afranius in Epistulae versiculo ap. Non. et Paul. I. I.³⁾ (Ribb. fr. 12 v. 123); nam de Naevii Titiniique apud ipsum Festum locis omnia dubia sunt; denique incertus poeta cuius sunt „verba Achillis in parthenone dum tubam Diomedis audisset“ v. 23 (Antholog. lat. Burm. I, 89. Meyer 695. Wernsdorf poet. lat. minor. IV, 9). Illud quoque adnotabo: quum eiusmodi tunicas talares ac manicatas Romae non gestarent viri nisi delicatuli isti ac luxuriosi, ut intellegitur ex locis Gell. VI (VII), 12. Cicer. Catilin. II, 10, 22. Verr. V, 13, 31. 33, 86. in Clod. et Cur. 5, 1. Horat. sat. I, 2, 25. Senec. controv. II, 14, 2 all.⁴⁾, eadem vero barbaris propriae fuisse saepe dicantur, ut Afris Plaut. Poen. 5, 5, 19. 24 (cfr. Verg. Aen. VIII, 724), Phrygibus Verg. Aen. IX, 616, Phoenicibus Herodian. V, 5, 21 (cfr. Stat. Theb. VII, 614 sqq.), quemadmodum dalmatica ab hominum dissolutorum luxu in sacerdotale apud Christianos decus abiit (Lamprid. vit. Commod. 8. Capitolin. vit. Pertin. 8. Lamprid. vit. Heliogab. 26.⁵⁾ Isidor. origg. XVIII, 22, 9. cfr. Ferrar. de re vestiar. III, 9. Du Cange gloss. lat. v. dalmatica), ita non esse mirum si, qui habitus apud Italos ac Romanos muliebris erat et viris probrosus, idem apud exteras ac barbaras gentes non modo omnino honestus esse sed deorum potissimum antistites ipsosque deos decere videretur; quique hic apud Varronem describitur ornatus, quem Serapidis i. e. dei pro Sole a quibusdam habiti esse putavi⁶⁾, eum conventre cum ornatu eo quem fuisse scribit Herodianus hist. V, 3, 13 Bassiani

¹⁾ „Velenensis tunica est quae affertur ex insulis.“ Isidor. origg. XVIII, 22, 21, quod quale sit non adsequor. Hinc tamen etiam *Velenense* apud Novium coniecerunt legendum Lipsius (epist. quaest. III, 19) et Munkius. Cod. Guelf. 2 „Verenensis“

²⁾ Rud. 181 (1, 2, 91) probatior lectio est *vesperi es* quam *supparis*.

³⁾ Item ap. schol. Lucan. III, 364 e cod. Voss II, ubi pro *si* quum legatur *nisi*, quaeri potest, an legendum sit: „puella non sum, supparo *ni* induta sum?“

⁴⁾ Augustinus de doctrina Christiana III, 12: „talares et manicatas tunicas habere apud veteres Romanos flagitium erat; nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est.“

⁵⁾ Ac fortasse Trebell. vit. Claud. 17.

⁶⁾ In deum Aegyptium id quoque convenire putavi, quod linteum fuisse vestimentum supparum grammatici scribunt.

Elagabali quum sacerdos Solis Emeseni procederet *σχήματι βαρβάρῳ χιτῶνας χρυσοῦφεις καὶ ἀλούργεις χειριδωτοὺς καὶ ποδίρεις ἀνεζωσμένους, τὰ τε σκέλη σκέπων πάντα ἀπ' ὀνύχων ἐς μηρὸς ἐσθῆσιν ὁμοίως χρυσοῦ καὶ πορφύρεα πεποιημέναις, τὴν τε κεφαλὴν ἐκόσμηι στέφανος λίθων πολυτελῶν χροιᾷ διηρητισμένος.* — *Supparus* autem an *suparus* rectius scribatur, in ancipiti est. Pluribus quidem in locis librisque *pp* scriptum invenitur quam *p*; adest tamen simplici litterae adfinitas siparii, de quo cfr. Hildebrand ad Apul. metam. X, 29 p. 961, et graecus *σίφαρος* (Arrian. Epictet. III, 2, 18. Hesych. s. v.), qui et ipse est latine *supparum* vel *siparum* vel *sipharum*, quo nomine nautae adpellabant id veli in summo malo genus, quod Topsegel vel Bramsegel apud nostrates vocatur (Lucan. V, 429 c. schol. Isidor. origg. XVIII, 3, 4. Fest. p. 310. 340 M. Senec. Med. 328. Herc. Oct. 699. Senec. epist. 77, 1. Stat. silv. III, 2, 27. Fest. Avien. Arat. 761. Front. epist. ad Antonin. I, 2 p. 147 ed. Rom. 1823 ¹⁾), conferrique iubetur I. G. Schneider additam. ad Xenoph. Hell. V, 2, 27), ad quod accedunt siphara illa vexillorum et cantabrorum quas erucum stolas vestesve dicit Tertullianus apologet. 16. ad nation. I, 2: nisi forte *suparum* scribere quidam maluerunt, quod supra induebatur, ut est apud Varronem ling. lat. I. I., unde *superale*, *superaria*, *camisia superanea* ac fortasse etiam *superficium* apud mediae latinitatis scriptores simile quoddam vestimenti genus nominabatur. Sed *supparum* nescio an tueatur Plautus, qui quum Epidic. 2, 2, 47 sqq. varia tunicarum muliebrum genera ridicule enumeret, v. 48 habet: *supparum aut subminiam*; quamquam enim in postrema voce est quaedam species similitudinis cum hoc de quo quaerimus Varronis ostrino *supparo* ostrinaque tunica Propertii II, 28, 26, et comparari potest e Festi laciniis „sup]parum puni[ceum“, rectius tamen, ut puto, apud Nonium p. 539, 10 legitur: *supparum aut subnimum est*, cavillante poeta in homonymo quod sit quasi *subparum* dictum, quum veriori adpellatione dicendum sit *subnimum*. Sed haec ipsa de *supparo* quae disputavi iam vereor ne plus quam *subnimum* videantur.

Versus iam pridem digessit Scaliger in hunc modum:

*aurorat ostrinum hic indutus supparum,
coronam ex auro et gemmis fulgentem gerit,
luce locum afficiens;*

ut tertii versus quod superest utrum penthemimeres heroicum sit an iambicum in incerto habeatur. Et per se quidem praestat numeros continuari iambicos, sunt tamen ii dissolutiores, quam qui ad superiorum versuum gravitatem accedant; nec desunt metri in hoc poematis genere subito mutati exempla, ut Petron. 5 et Varr. Endym. fr. 5. "Ov. lóg. fr. 6, quibus de locis alibi dixi. Ribbeckius tertium versum ab initio mutilatum statuens continuatis iambis scripsit:

. *lucei locum
afficiens.*

Ego *luci*, *luci claro*, *cum luci*, *cum primo luci*, ablativos temporales, itemque *in luci* veteres dixisse scio, *luci afficere aliquem* vel *aliquid* qui veterum dixerit nemo innotuit.

16. (12 V. 29 R.) Nonius VII, 104 p. 480, 26. „Precantur. Varro Euminidibus: *ego medicina Serapi utor, cottidie precantur, intellego recte scribunt esse Delfis: Theo Hera.*“

Venetae om. *cottidie*, eadem *delphisteo horas*, ed. 1496 *precatur*. Ed. 1583 *rectum*. In margine Iunii legitur *Serapidis*; Turnebus advers. III, 8 scripsit *a Serapi*, item Popma; apud illum etiam est *precatur* pro *precantur*, pro quo Popma coniecit *preco ter* et aliquanto ineptius *praecanturio*

¹⁾ Manil. astron. V, 49 ed. Scaliger. *sipara*, sed Iacobus cum Bentleyo *Persida*.

citans nimirum Serapidis ἑμφοδοῦς apud Porphyr. de abstin. IV, 9, quos alias etiam ῥδοῦς et παιανισιάς vocari adnotavit Rhoerius; Vahlenus et Ribbeckius *precant*. Denique Popma *ΘΕΩ ΕΡΑ*, Turnebus *Θεῶ ἦρα* (sic mendose ed. Genev. 1604) seu potius cum Bentino *Ἡρα*, improbante illud Iunio, qui *Θεοῦ ἔρα*, quod quid sit non intellego, vel potius *Θεῶ ἔρα* legi volebat, i. e. „deum precare, ut respondeat priori dicto“; Oehlerus autem non dubitavit restituere *ΘΕΩ ΗΡΑ* i. e. *Θεῶ ἦρα*, subaudiens *φέρε*, cui mire adstipulati sunt Goettlingius in commentatione germanice scripta de litteris Delphicis *Berichte üb. d. Verhandl. d. k. sächs. Gesellsch. d. Wissensch.* 1847 p. 308, Vahlenus p. 179, Ribbeckius p. 110. *Eumenidibus, quotidie, intelligo, scriptum, Delphis* qui scripserint, non opus est referri.

Mihi in hoc loco multa obscura sunt, ac ne illud quidem quod Vahlenus etiam per abruptam sententiam dispici ait, castigari sacerdotum Serapidis fallaciam et avaritiam, qui credulos istos, qui se curari a deo cupiant, nummis eludant, quocum fere convenit Oehlero et Ribbeckio, ex ipsis verbis satis certo mihi videtur colligi posse. Sed videamus de singulis. *Serapi* quaeritur qui sit casus. Potest enim genetivus esse, ut in titulo Puteolano ap. Mommsen. inscr. regn. Neap. 2458 col. 1 l. 6 „ante aedem Serapi“ et apud Apuleium metam. XI, 28 „Sarapi principalis dei orgiis“ et Cornelium Nepotem 15, 1, 1 „Epaminondas Polymni filius Thebanus“; potest esse dativus, vocativus, ablativus. Ac dativi quidem usus hic est nullus; vocativum fecerunt cum Oehlero Vahlenus et Ribbeckius, cuius sententiam Vahlenus, nam reliqui nihil attulerunt, ita explicuit, ut illud *medicina utor* sic ei visum sit accipiendum, ut non distet ab his *indigeo medicina, mihi opus est medicina*. Tametsi vero, quod ille ait, *usus est* apud Plautum et Terentium et alios quosdam veteres scriptores saepius usurpatur pro eo quod vulgo dicitur *opus est*, tamen ipsum *utendi* verbum in eandem sententiam usurpatum esse nullo, quod quidem sciam, loco comprobatur. Nam Plautinum illud in Trinummo 258 „apage amor, non places, *nil te utor*“, non magis hanc significationem habere potest quam quod Cicero scripsit epist. ad fam. V, 20: „sane moleste tuli, non illa beneficia tuae potius ambitioni reservata esse quam meae, qui *ambitione nihil uterer*“; et si maxime possit, multo minus inter se distant *non utor* et *mihi non opus est* quam *utor* et *mihi opus est*. Ego, si vocativus sit, putaverim scripsisse Varronem: *Ego medicina te, Serapi, utor*, quae fere eadem sententia est ac si ablativus sit *Serapi*, commendationemque habet non mediocrem ex H. Steinii nostri coniectura, quum in Graecis illis *theo hera* vel *theo horas* latere intellegeret aliquam formam verbi graeci quod est *χοῖσθαι*. Certe si Delphis scriptum fuisse putamus *Θεῶ χεῶ*, ut reliqua illa Delphica *γνώθι σεαυτόν, μηδὲν ἄγαν, ἐγγύα πάρα δ' ἄτη* alicui septem sapientum tribuuntur, ita ne hoc quidem ab eo coetu alienum est, quando huic geminum aut certe simillimum est quod in Demetrii Phalerei (?) septem sapientum apophthegmatis apud Ioannem Stobaeum florileg. III, 79 β Soloni tribuitur cum illo *μηδὲν ἄγαν* et aliis plurimis *χεῶ τοῖς Θεοῖς*, quod prudenter explicuit o. Conr. Orellius opusc. graec. vet. sentent. et mor. I p. 531. Quamquam non est prorsus eadem utriusque sententiae vis, ac suspicari in promptu est, quum sacerdotale elogium in sapientiae praeceptum vertisset, iuxta cum sententia etiam verba nonnihil fuisse inflexa, antequam a Demetrio illo, quisquis fuit, perscriberentur. Nam *χοῖσθαι Θεοῖς* quum omnino ii dici possint qui colunt deos¹⁾, ut ad omnem religionem ea formula pertineat; praecipue tamen, id quod in scripto Delphico plurimum valet, *χοῖσθαι Θεῶ* vel *τῶ Θεῶ* ii dicuntur, qui dei alicuius oraculum consulunt,²⁾ quod alias vocatur *χοῖσθαι χρηστηρίω, χρηστηριάξασθαι*. Quoniam autem is qui

¹⁾ Herodot. I, 172. Plutarch. defect. orac. 19. *Ἡρώων* Lucian. Toxar. 3; cfr. Stein. ad Herodot. II, 50, 14.

²⁾ Herodot. I, 47. VIII, 133. 134. Aeschin. adv. Ctesiph. 124 p. 71 Steph. Diodor. III, 73. Plutarch. vit. Lycurg. 5. 29. vit. Alex. 14. defect. orac. 50. amator. narrat. 3. Dio Chrysost. X, 1. 2. 17. 22. 24. 27. Pausan. VII, 22, 3. VIII, 39, 12. Laërt.

utitur potior est eo quo utitur, ne deest quidem huic dicto ille qui in ceteris Delphicis facile sentitur stimulus τοῦ ὀξυμώρου, quem sane postmodum consuetudo sermonis obtudit atque, ut ita dicam, hebetavit. Atque ut ab initio in isto utendi praecepto ambigua quaedam inerat et ad colendum et ad consulendum adhortatio, ita et Dio Chrysostomus lusum quemdam captavit ambiguitatis, quum in oratione decima negaret oportere eum χοῦσθαι θεῶ qui nesciret χοῦσθαι ἀνδραπόδω vel omnino ἀνθρώπω vel adeo ἑαυτῶ, et hoc loco Varro, quum Delphicum illud utendi deo praeceptum ad Serapim conferret, quo iam pro medicina uti homines coepissent. Iam si haec a nobis recte disputata sunt, quaerentibus qui casus sit in ablativo licebit adquiescere, neque opus erit aut genetivum adsciscere *Serapidis*, pro quo ipsum *Serapi* sufficere docuimus, aut quod Turnebus et Popma scripserunt mutatione lenissima a *Serapi*, aut quod ego quondam conieci *Serapia*. Dicam etiam, cur Oehlerianum illud θεῶ ἦρα mihi inprobetur? Nec oratio placet nec sententia. Primum enim imperativum φέρε vel, quem ab infimis Orphicis arcessivit Goettlingius p. 312. 320, κόμιζε omitti sic potuisse, id vero demonstrandum potius erat quam sumendum. Deinde etsi interpreteris „gratificare deo“, quae sententia in iis verbis inesse potest, sive vituperari Serapidis, dei praestigiatoris, avaritiam cum Oehlero putas, sive omnino deum quoquo modo propitiandum cogitas, non ea ita comparata est, ut ad superiora enuntiata, e quibus tamen intellegi dicitur, satis apte conveniat. Quod autem interpretatur Goettlingius p. 312 „Gott die Ehre“, eodem id vitio laborat quo tota viri doctissimi commentatiuncula, in qua ut ubertas quaedam cernitur ac prope luxuries ingenii, ita subtilitas, iudicium, auctoritas desiderantur. — Restat ut de media parte fragmenti huius dicatur. Atque ad formam quidem quod attinet, quum sit totum illud Noniani operis caput septimum de contrariis generibus verborum, in quo plurima recensentur verba deponentia pro activis, activa pro deponentibus posita, mirum est eius verbi deponentis, quod hoc ipso genere est usitatissimum, etiam exemplum adponi, unde conieci, apud ipsum Nonium legendum videri *Precant pro precantur*, itemque in loco Varronis *precant*, praesertim quum in iis quae „incipiti terminatione in una eademque significatione protulerunt antiqui“, etiam *preco* et *precor* fuisse testetur Priscianus instit. gramm. VII, 6, 29 p. 396 H. et in glossario Hildebrandi p. 245 extet: „*precare* rogare, petere, postulare“. Nam qui in lexicis commemoratur versus Iuveni III, 85 „suspiciensque dehinc caelum genitore *precato*“, facile in eo participium ad eam rationem revocatur, de qua vulgo praecipunt grammatici, ut Seyfert § 2616. Zumpt § 632. Madvig § 153 alii. Nunc video Vahlenum quoque, quem sequitur Ribbeckius, ita scribere; quocum etiam hoc consensi, quod falli eos putavi, qui, ut Forcellinus et Schellerus, *precantur* a Varrone passive dictum censent. Quamquam hoc unum est, quo tueri istam lectionem aliquis possit. Nam quum haec *cottidie precantur*, — sic enim vulgo distinguuntur verba, — parum apte cum reliquis cohaereant, non inprobabile est fragmenti partem aliquam interceptam esse lacuna; quo probato iam sciri non potest an passivo fuerit locus. Activum ut praeoptem caussa mihi manet in ratione metrica posita; manet etiam in lacunarum apud Nonium fonte uberrimo homoeoteleuto, si sic legitur:

„ego medicina *Serapi* utor *cottidie*“.

precánt [. *ant*] . *intéllego*

recté scriptum esse Délphis: τῶ θεῶ χοῦεῖο.

Diog. II. 50. Herodian. hist. III, 8, 16. ψυχῆ Ἑθβαίου Τειρεσίαιο Homer. Odys. 2, 492. 565. λ, 165. ψ, 323. — Χοῦσθαι absolute Homer. Odys. 9, 81. Herodot. I, 46. 85. III, 150. 151. 155. 157. V, 81. VII, 220. Plutarch. de E apud Delphos I. 5. de Pyth. orac. 26. amat. narrat. 2. Dio Chrysost. XXXI, 97. Pausan. VII, 19, 8. VIII, 7, 6. VIII, 38, 5. X, 37, 6. Anthol. Palat. XIII, 70. Oenomaus ap. Euseb. praep. euang. V, 26, 1. Sed in Eusebii ipsius verbis V, 26, 2 ταῦτα δὲ ἡγοῦμαι τὸ ἀδρανὲς τῶν τε χράντων καὶ τῶν χρωμένων ἀπελέγγειν ἀκούντως non medium et masculinum est τῶν χρωμένων, ut refertur in Thesaurio Stephaniano, sed passivum et neutrum.

Qua in lectione *cottidie* ad superiora relatum sententiae certe non minus convenit quam si ad ea quae sequuntur satis obscura trahatur. Sunt quidem numeri in versu primo voce spondiaca quartum pedem occupante nonnihil gravati, carentque etiam eo levamento, quod unum concessit Ritscheli prol. p. CCIV, ut monosyllaba post caesuram vocula spondeum praecedat; sed ne dicam similem me exhibuisse part. I p. 10 n. 4 versum e Parmenonis Varroniani fr. 5 ut *Ilias* | *Homéri et Annalis Enni. poëtice st* | *ars eárum rerum*, cuius tamen inelegantiam aut ferendam aut tollendam¹⁾ iam tum dixi, huic versui dubito an illa quam cum Porsono supplem. praefat. ad Eurip. Hecub. p. XXV quasi-caesuram dixerim *Serap'* idoneo possit esse praesidio. Neque tamen, ut in re nimis obscurata, intercesserim acrius quominus legatur:

: *ego mediciná Serapi utór. cottidié precant*²⁾.

: *intellegó recte scriptum ésse Delphis: θεῶ χρέο:*

manente sic quoque ratione diverbii cuiusdam, quae tantum non omnibus videtur editoribus placuisse. Atque ego, ut dicam quod sentio, his trochaeis ita capior, ut prope nihil absit quin duabus adhibitis mutatiunculis oblitterata versuum initia sic fere restituam:

érgo mediciná Serapi utár? — cottidié precant

[*eúm deum*] — *intellegó recte scriptum ésse Delphis: θεῶ χρέο.*

Sed satis sit ostendisse numeros vel iambicos vel trochaicos inesse verbis, quos melius certiusque restituendos aliis relinquo.

Serapis tum Romae praescribebat per somnium curationem valetudinis; Cic. de divinat. II, 59, 123. De Serapidis apud Romanos cultu cfr. Marquardt Hdb. d. röm. Alterth. III p. 85 sq. Preller röm. Mythol. p. 727 sqq. Interpp. ad Minuc. Felic. Oct. 21 et Arnob. adv. nation. II, 73. Ian. ad Macrob. saturn. I, 7, 16. Schwenck Mythol. d. Aegypt. p. 574. „Serapidem et Isidem et Arpocratem cum suo cynocephalo Capitolio prohibitos inferri id est curia deorum pulsos Piso et Gabinius consules non utique Christiani eversis etiam aris eorum abdicaverunt turpium et otiosarum superstitionum vitia cohibentes“; verba sunt Tertulliani apologet. 6.³⁾ Idem loco gemino ad nation. I, 10: „Ceterum Serapem“, inquit, „et Isidem et Arpocratem et Anubem prohibitos Capitolio Varro commemorat eorumque [aras] a senatu deiectas nonnisi per vim popularium restructas. Sed tamen et Gabinius consul Kalendis Ianuariis, cum vix hostias probaret prae popularium coetu, quia nihil de Serape et Iside constituisset, potioem habuit senatus censuram quam impetum vulgi et aras institui prohibuit.“ Servius in Vergil. Aen. VIII, 698: „Varro indignatur Alexandrinos deos Romae coli.“⁴⁾ Movemur his veterum scriptorum locis, ut circa illum annum hanc sive saturam sive quis malit dicere pseudotragediam⁵⁾ esse conscriptam a Varrone suspicemur. Quamquam aliis quoque locis de ea re illum dixisse satis probabile est; vid. de ling. lat. V, 10, 57. Augustin. de civit. Dei XVIII, 5.

¹⁾ Velut scribendo *at poëtice st*; sed in carmine didactico aliquid condonandum puto nominibus propriis ac technicis.

²⁾ Vel: *ego | medicina Serapi utor cottidie precant . . | : intellegó etc.*

³⁾ Arnob. adv. nat. II, 73: „Quid vos? Aegyptiaca numina, quibus Serapis et Isis est nomen, non post Pisonem et Gabinium consules in numerum vestrorum retulistis deorum?“

⁴⁾ Suidas: *Ἐγκατέσκηψαν. ἐφώρμησαν, ἐπέθραμον, ἐπεθράξαντο. Τὰ Αἰγυπτίων κατὰ τὰ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ πόλει ἐγκατέσκηψε καὶ τῇ Ῥώμῃ. Οὐδ' ἄρα ὡν γησίον.* Varronem non Suidas citavit, sed vel Aelianus vel alius nescio quis cuius dictum Suidas perscripsit; itaque commate punctum mutavi. Alienissimus certe ab hoc loco est alius quidam apud eundem Βιάζων *ιστορικὸς*, quem scripsisse refert *ἐπιτομὴν τῶν κατ' Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα*, de quo dubito an sciri vix quicquam aut probabiliter conici possit. Illa vero *Αἰγυπτίων κατὰ* ut ad Serapidis sacra iure suo retulisse videantur viri docti, Servii locus efficit.

⁵⁾ Vid. Ritschl Mus. Rhen. XII. p. 512.

Ac fortasse etiam Pseudulus Apollo, quo nomine saturam quamdam inscripsit, pro Serapide ab eo dictus est, quam suam quondam sententiam retractavit Buechelerus p. 450.

17. (13 V. 30 R). 27. (31 R). Nonius VII, 105 p. 480, 29. 31. „Miras pro miraris. Varro Eumenidibus: *hospes, quid miras animo curare Serapim? Quid? quasi non curat tantidem Aristoteles. Idem eisdem: aut ambos mira, aut noli mirare de me de eodem*“.

Ab ordine fragmentorum Oehleriano, quem cur retinendum duxerim indicavi Philol. VIII p. 226 et Eumen. I p. 13, hoc tamen loco discessi, nec ratio latet. Ne Popma quidem locos seiunxerat. — In edd. Venetis ea, quae post v. *curare* leguntur, desunt. Aldina cum cod. Guelf. *eiusdem*, cod. Leid. *eisdem* superscr. u. Ed. 1583 *Seraphim*, eadem et edit. Mercer. omitt. *de me*. — Pro *animo* Turnebus advers. III, 8 legendum vidit *numo*, eumque secuti sunt Scaliger Catal. p. 229, Popma ed. Lugd., Laurenbergius antiquar. v. *miras*, Anthologiae latinae editores, denique Ribbeckius; contra *animo* tuetur Oehlerus, Vahlenus p. 178 *animos* scripsit. Oehlerus quod ad codicum fidem servandam ait in plano esse in hoc libro, qui esset de Stoicorum illo dogmate *ὅτι πάντες μορῶν μαινόνται*, multum de insania memoratum esse, aut prorsus non adsequor quid sibi velit, aut *animo curare* putavit aequè dici potuisse atque *animo mederi*. Turnebus: „Alii legunt *animo curare*, ut Serapis pretio non curet, sed animo, si colatur.“ Quod nec ipsum ferri potest. Vahleno cur *numo* reiectaneum putaret in caussa fuit ipse nexus, quo hoc fragmentum olim habitum voluit. Fingit enim ad Orestis illius Aeschylei speciem efformatum esse a Varrone hominem insanum, qui a deo deave frustra levationem insaniae precatus tandem iudicum decreto in sanorum numerum referretur. Hunc in matris deum templum venisse deaeque aram supplicem occupavisse, quando cum sacerdotes Cybeles medicae artis peritos tum Cybelen ipsam sanandi animi morbum facultate praeditam crederent homines; eundem insania laborantem de eodem morbo Serapim adiisse, quem et ipsum Aesculapii partes sustinuisse perhiberent; denique eundem aegrotum ad philosophorum scholas ablegari, in quibus longe certior quam in numinum illorum sacris insaniae ac dementiae curatio posita sit: cui consilio insanum ipsum propter infandas philosophorum ineptias semet parum obtemperantem praestare; intercedere porro aliud, quo paretur curatio, ipsam induci canam Veritatem, quae edoceat nullam esse eam, qua ille se teneri putaret, insaniam nec eum insaniorem reliquis omnibus, quippe cum omnes stulti insaniant; curationem postremo suo iudicio forenses conficere. Haec ille p. 171 et p. 183, quae ut longum est singillatim refellere, ita non est necesse et paucis defungi licet, quum praesertim Ribbeckius, probaturus, ut opinor, amici, si potuisset, sententiam, prorsus aliam inierit instaurandi fabulae argumenti rationem non fere convenientem cum Vahleniana nisi in his quae suis verbis Varro expressit. Quamquam ne haec quidem, sit licet ingenii atque facetiae luminibus quibusdam conspicua, mihi admodum probatur, et de utriusque viri conatibus quid sentiam universe exposui in Vindiciarum parte prima Philol. XV p. 271 sqq., adstipulatorem, antequam mea typis exscripta essent, nactus virum cum utroque coniunctissimum Buechelerum Mus. Rh. XIII p. 447. Sed illuc redeo. Habemus in Eumenidum fragmentis hominem Serapidi incubantem, in matris deum aedem delatum, a vulgo pro insano habitum, forensium decreto in sanorum, si lectio certa, numerum relatum, haec omnia ipsum narrantem; videmus de philosophis male existimari, hominum taxari insaniam, ipsam denique accedere canam Veritatem; reliqua Vahleni figmenta sunt, in quibus hoc non est e felicissimis, quod ipsum insanum suae sibi insaniae medicinam quaerentem fecit. Et quod ad Serapim eum quasi quemdam *φροσῶν λατρώμενων* confugientem facit, est quidem insaniae ab eo deo sanatae exemplum apud Aelianum nat. animal. XI, 32, sed a cognatis ille hominem in dei aedem supplicem ductum narrat. Verum hoc quoque mittamus. At unde tandem Vahlenus Oehlerusque castigari a Varrone Serapidis eiusque sacerdotum sciebant avaritiam? Nullum eius, nisi hoc loco *numo* legitur, indicium in hac satura

superest. Immo verissime adnotavit Ribbeckius genitivum illum pretii, qui est altero versu sive *tanti* sive *tantidem*, prorsus flagitare ut legatur *numo*; et quod Vahlenus ait *tantidem* hoc loco commoda nec nostratibus incognita translatione accipi *aeque facile, bene*, exempla latina desidero, quae nulla esse putō eiusmodi, ut hoc cum loco apte componi possint, quamquam Meyerus ad Antholog. lat. I p. 18 n. 41 scripsit: „*tantidem* pro *tantundem*. Ruddimannus p. 125.“ Curat autem numo Serapis non solus, sed etiam alii dii, quos habet in sua arte collegas, velut Amphiarus, de quo Pausanias I, 34, 4 *νόσον δὲ ἀκεσθείσης ἀνδρὶ μαντεύματος γενομένου καθέστηκεν ἄργυρον ἀφείναι καὶ χρυσὸν ἐπίσημον ἐς τὴν πηγὴν*, qui fons est prope Amphiarai templum apud Oropum. Quamquam a vulgaribus illis Serapicis, quales etiam Romae videntur tum fuisse, non omnis abiudicanda erit turpitudine lucri faciendi, praesertim reputatis quae de eiusmodi oraculorum poësi scripsit Plutarchus de Pyth. orac. 25 *πλείστης μέντοι ποιητικὴν ἐνέπλησεν ἀδοξίας τὸ ἀγροτικὸν καὶ ἀγοραῖον καὶ περὶ τὰ Μητροῦα καὶ Σεράπεια βωμολόχον καὶ πλανώμενον γένος, οἳ μὲν αὐτόθεν οἳ δὲ κατὰ κλήρον ἐκ τινῶν γραμματίων χρῆσιμους περαίνοντες οἰκέταις καὶ γυναίοις ὑπὸ τῶν μέτρων ἀγομένοις μάλιστα καὶ τοῦ ποιητικοῦ τῶν ὀνόματων· ὄθεν οὐχ ἦμισα ποιητικὴ δοκοῦσα κοινὴν ἐμπαρέχειν ἑαυτὴν ἀπατεῶσι καὶ γόησιν ἀνθρώποις καὶ ψευδομάντεσιν ἐξέπεσε τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ τρόπου.* Eamque ob causam, quam hic Plutarchus exposuit, Varro hominem Serapicum versus elegiacos fundentem fecit, — nam hoc quoque numero oracula nonnumquam edita esse docent exempla a Gustavo Wolffio collecta ad Porphy. de philosoph. ex orac. haur. p. 84 sqq., — sed quo magis ridicula res esset, abiecte loquentem nec sine quadam orationis barbarie. Nam quod ait *miras* et *mirare* pro eo quod debebat *miraris* et *mirari*, Graeculi est non satis latine scientis. Solebat enim id genus maxime in generibus peccare tum nominum tum verborum, cuius rei exempla supersunt apud comicos et in Petroniana illa cena Trimalchionis; contraque latini sermonis contagione quadam scriptum est *θανμασθῆναι* pro *θανμάσαι* apud Plutarchum de solert. animal. 16, *οἱ χαρόμενοι* Alex. Aphrod. probl. I, 11. 20. 31 (14 *οἱ χαίροντες*), *φιλοσοφούμεθα* Cic. ad Attic. XV, 13, 6 et quae commemoravi ad Hippolyt. I, 24 Philol. VII p. 628. — Versu altero unus Oehlerus ausus est tueri indicativum qui est *curat*, nempe ut „particulam *quasi* explicaret per *fere* et referret ad genitivum pretii *tantidem*“. Nec vero ei negotia facessivit *tantidem* correpta praenultima dictum, quod nisi et ipsum pro stribligine habendum est studio quaesita, non video probabiliorem corruptae vocis medicinam quam ut cum Ribbeckio scribatur *tanti item*. Non uno enim nomine incommodum est quod Vahlenus p. 60 et 179 scripsit hexametrum faciens pro eo quem omnes esse crediderant pentametrum: *quid? quasi non curet tantidem Aristotelis* [*vis?*] In quo ut omittam hiatum minime ferendum¹⁾, quem ipse p. 180 ait posse *et* ante *Aristotelis* inserto devitari, periphrasis illa *Aristotelis vis*, quae, ne ab ipsa consuetudine latina abhorreat, mire tamen hoc loco friget, quum praesertim epitheto aliquo careat, quo plerumque hoc in genere uti solent poëtae²⁾, nec eam habeat significantiam, qua similes versuum exitus aut excusantur aut

¹⁾ Vid. Lachmann in Lucret. II, 466 p. 99 sqq. In emendando Meleagrorum fr. 6 ap. Non. II, 907 p. 187, 15 Ribbeckii laudem Scaliger occupavit; neque enim interest *viraciam* scribatur an *viraceam*. Neque aut *vir* necesse erat ut omitteretur, aut *se* cum Vahlēno ut adderetur, siquidem pro septenario Ribbeckiano (p. 129) praestat senariorum fragmenta legere: . . . *si non mīlit vīr viraciam | uxorē habere Atalāntam* . . .

²⁾ Sic philosophos denotavit Timo ille sillographus: *Παρμενίδου βίην μεγαλόφρονα* Laert. Diog. VIII, 23. *ἀμφοτερογλώσσον μέγα σθένος οὐκ ἀλαπαδνὸν Ζήνωνος* L. D. VIII, 25. Plut. vit. Pericl. 4. *ἔς Αἰσχίνου οὐκ ἐπιπειθῆς (εὐπειθῆς)* vel *Αἰσχίνου οὐκ ἀπειθῆς ἔς* L. D. II, 55. 62. *Ἀναξάρχου νέεον μένος* Plut. de virt. mor. 6. *Ἀριστοῦ τρυφερῆ φύσις* L. D. II, 66. Latina exempla sunt: „*Valeri sententia dia*“ Lucil. ap. Porphy. ad Horat. sat. I, 6, 12. „*sententia dia* Catonis“ Hor. sat. I, 2, 32. Sulpic. sat. 48. „*Democriti quod sancta viri sententia ponit*“ Lucret. III, 371. V, 622; quibus addi potest „*odora canum vis*“ Verg. Aen. III, 132.

commendantur, ut „volnificus sus“ Ovid. metam. VIII, 359. „horrens Arcadius sus“ Lucret. V, 25. „ingens inventa sub ilicibus sus“ Verg. Aen. III, 390. „exiguus mus“ Vergil. georg. I, 181, „ridiculus mus.“ Hor. epist. II, 3, 139¹⁾. Reiecto autem hexametro et pentametro vindicato cessante versuum aequalitate iam ne a forma quidem orationis commendatur Vahleni ratio versus duos ita distribuentis „ut priore calumniatori Serapidis medici aegrotus respondeat, alter hospiti Aristotelis et philosophorum curam prae Serapide commendanti adscribatur.“ Qua ratione hoc ad summam efficere philosophorum illum fautorem, ut Aristotelem dumtaxat parem faciat Serapidi, vere Ribbeckius iudicat; recte idem hos versus omnes sacerdoti Serapidis tribuit. Quem etiam versu heroico et solenni ista voce, quae est latine *hospes*, graece ξέπε vel ξέπε, compellare sciscitantem multo magis decebat quam eum qui cum altero de optima insaniae medicina disceptaret, aliis, opinor, ad eam rem aptioribus numeris usus. Pecuniae faciendae studium non magis is ait mirandum esse in Serapide quam in Aristotele. Aristotelis autem de nomine ita inter se consentiunt interpretes, ut studia philosophica significari Oehlerus scribat, quemvis philosophum vel omnes philosophos Vahlenus, magistros sapientiae Ribbeckius. Ego quid id sit, eodem pretio id est numo curare philosophos, fateor me non satis intellegere. Nam qui philosophos argueret pretium institutionis a discipulos poscere, vix videtur dicturus fuisse *tantidem* eos doctrinam vendere quanti Serapim oracula singula, sed aliquanto etiam pluris, praesertim tanto illo nomine nominato Stagiritae philosophi, apud quem certe numo nihil veniret. Itaque ego crediderim aliquem nominari potius medicum graecum sive Romae sive in alio quodam oppido, in quo fabulae scenam esse Varro voluerit, artem tunc factitantem, ut Serapicus neget debere hospitem mirari, si non vilius dei constet quam hominis medicina. — *Curare* medici dicuntur etiam absolute, ut Cels. I, prooem. „in diversas *curandi* vias processerint“, et „in duas partes ea quoque quae victu *curat* medicina divisa est“. *Curare alicui* vel *rebus alicuius* quid sit et qui dixerint, vide ap. Gronov. ad Gell. XVII, 9. Oudendorp. ad Apul. de deo Socr. 2. Gesner. thesaur. s. v.

Restat ut de tertio versu dicamus. Corrupta esse verba *de me de eodem*, nemo non vidit; Iunius et Mercerus itemque Laurenbergius *de me* omiserunt, quod ita adrisit Ribbeckio, ut hexametrum faceret: *aut ambos mira aut noli mirare de eodem*. Nimis hic quidem patiens soloecismi, quando nec latine nec per graecismum dici potest aliquis mirari de aliquo vel de aliqua re. Memini cuidam familiari meo, viro doctissimo, quum ei olim locum desperatum ostendissem, in mentem venire ut legatur *mirare: Deo dem?* et *mirare* sit i. q. *mirabundus dicere*. Speciosa sane ac peringeniosa emendatio, et utinam vera! sed nescio an vehementior sit ista brevilocquentia quam pro persona eius qui loquitur. Mihi visum est in corruptis illis *de me de eodem* nihil aliud latere quam *Idem eodem*, tertius autem quem Nonius attulisset locus intercidisse. Neque enim semper Nonius, ubi ex libro aliquo fabulae alterum locum affert, eius libri fabulae nomen quod habet genus quemve numerum, sequitur in citando, sed *eodem* scribit, ubi ratio postulabat, ut scriberet *eadem* vel *eisdem*. Ac fortasse hoc quod legendum proposui *Idem eodem* nihil est aliud quam διτρογαγοῦμενον, quod olim superiori illi *Idem eisdem* adscriptum inscitia librariorum in hunc locum sit delatum, excipiente collocationis vitium vitio scripturae.

Denique totum locum sic lego:

*Hospes, quid miras numo curare Serapim?
quid? quasi non curet tanti item Aristoteles.
aut ambos mira aut noli mirare.*

¹⁾ Ausonii quoque versiculus est in Technopaegnio: „caedis Adoneae mala gloria fulmineus sus“, sed is tamen ob ipsum institutum hexametros monosyllabis terminatos faciendi hic minus testabilis.

18. (10 V: 32 R.) Nonius III, 67 p. 201, 10. „Cepe generis neutri. — . — . — . Cepe feminini. — . Varro Eumenidibus: *in somnis venit, iubet me cepam esse et fessimum.*“ — .

In Nonianis legendum est *Cepa feminini*. Apud Varronem pro *fessimum* Iunius legendum coniecit *vesci cuminum*, idque certatim receperunt Popma ed. 1601, Laurenbergius, Oehlerus, Vahlenus, Ribbeckius. Qua emendatione mirum est neminem aut vidisse aut, si vidit, dixisse effici versum trochaicum octonarium:

in somnis venit, iubet me cépam esse et vesci cuminum.

Unus Ribbeckius adnotavit, qui pede molosso *et vesci* non offendatur, posse eum audire sibi videri versum alterum metri Archilochii quarti:

*in somnis vénit,
iubét me cepam esse ét vesci cuminum.*

Ego si uno molosso offenderer, haberem quo eum vindicarem Alcmanis versum *καὶ ναὸς ἀγνᾶς ἐπύργω Σεράπιδας* apud Priscianum de metr. Terent. 24 p. 428 Keil. (fr. 4 Bergk); nunc plura offensionibus sunt, quae exponere supervacaneum puto, quod properantius vir doctus quam consideratius hoc loco rem gessisse mihi videtur. Iunii emendationem confirmatum ivit Popma loco Plinii nat. hist. XX, 14, 57 de cumino silvestri haec scribentis: „verum tamen omne cuminum pallorem bibentibus gignit. ita certe ferunt Porcii Latronis clari inter magistros dicendi adsectatores similitudinem coloris studiis contracti imitatos; et paulo ante Iulium Vindicem adsertorem illum a Nerone libertatis captatione testamenti sic lenocinatum“. ¹⁾ Addi poterat Dioscorides mater. med. III, 61 (68) de cumino sativo scribens: *τρέπει δὲ καὶ χρώτα ἐπὶ τὸ ὀχρότερον πινόμενόν τε καὶ συγχριόμενον*, item Galenus in Hippocr. de humor. II, 34 t. XVI p. 337 Kühn. et schol. Pers. 5, 55; dixit enim pallens cuminum Persius l. 1., ut Horatius epist. I, 19, 17 in imitatorum servum pecus invehens: „quodsi pallerem casu, biberent exsangue cuminum“. Reliquae enim cumini vires, propter quas Oehlerus citat Galen. vol. XIII p. 199 (ed. Chart.) Plin. XX, 14 et 15, non magis huc pertinent quam cepae, de quibus adiri vult Galen. VI p. 371 et XIII p. 197. Plin. XX, 5. Habet enim hoc Serapidis praeceptum, — esse autem Serapidis omnes consentiunt, — formulam quidem ordinationis medicae, cuiusmodi *συνταγὰς καὶ θεραπειὰς ἀπὸ Σεράπιδος δοθεύσας* a quibusdam somniorum scriptoribus multis libris consignatas fuisse narrat Artemidorus oneirocr. II, 44 (cfr. Wolff. ad Porphy. de philosoph. ex orac. hauriend. p. 61. 63 sq.), quo ex genere nonnullas commemoravit Aelianus nat. anim. II, 31. 34. 35; sed cepam esse iuberi quid sibi velit, aperit locus Laertii Diogenis I, 83 *ἐγὼ δὲ, φησὶν (ὁ Βίας), Ἀλκιάτην κελεύω κρόμνα ἐσθίειν ἴσον τῷ κλαίειν*: ²⁾ cfr. Menag. ad eum locum, Suid. v. *κρόμνα ἐσθίειν*. Plorare igitur iubet molestum sciscitatorem Serapis, id est vapulare et in malam rem abire (cfr. Heindorf. ad Horat. sat. I, 10, 91), sed simul grata quadam ambiguitate ab insana barbarorum superstitione redire ad illam Varroni toties laudatam veterem ac sanam Romanae gentis disciplinam. Nam, ut ait in Bimarco ap. Non. III, 67 p. 201, 5,

*avi et átavi nostri, cum álium
ac cépe eorum vérba olerent, támen optume animáti erant*: ³⁾

¹⁾ Idem XX, 15, 58 de ammi cumini similimo: „colorem quoque bibentibus similiter mutat in pallorem“. Dioscorid.

²⁾ Glossema sane est hoc *ἴσον τῷ κλαίειν*, sed Suida et Eudocia antiquius.

III, 63 (70) de eodem: *τρέπει δὲ καὶ χρώτα πινόμενον καὶ συγχριόμενον ἐπὶ τὸ χλωρότερον*.

³⁾ Ita nunc existimo legendum esse hunc locum servata librorum fide abiectisque quos Philol. VIII p. 239 efficere conatus sum senariis, etsi non idonea de causa vituperavit eos Vahlenus p. 143. Vocis iambicae quae est *avi* syllabam

et in Manio fr. 10 ap. Non. p. 201, 7 hortatur aliquem ut „dúlcem aquam bibát salubrem et flébile esítet cépe“. Accedit quod aversabantur cepas sacerdotes Aegyptiorum, quod certe de Isiacis testatur Plutarchus de Is. et Osir. 8: οἱ δὲ ἱερεῖς. inquit, ἀφοσιοῦνται καὶ δυσχεραίνουσι τὸ κρόμμυον παραφυλάττοντες, ὅτι τῆς σελήνης φθινοῦσης μόνον εὐτροφεῖν τοῦτο καὶ τεθλέναι πέφυκεν. ἔστι δὲ πρόσφορον οὔτε ἀγγεῖουσιν οὔτε ἐορτάζουσι, τοῖς μὲν ὅτι διψῆν, τοῖς δὲ ὅτι δακρύειν ποιεῖ τοὺς προσφερομένους¹⁾. Plorare autem postquam iussus est homo a Serapi, si idem etiam pallere iubetur, nescio quomodo friget dei responsum; descendit enim a maiori malo ad minus, quod adeo non pro malo habebant nonnulli, ut studio quaerent. Deinde omnino non ita solebant veteres malum imprecari, quod sciam, ut pallere iuberent. Accedit quod ingrate coniunguntur verba synonyma edendi et vescendi, omnesque qui pallorem gigni cumino tradunt, Dioscorides, Plinius, Galenus, Horatius, Persii scholiasta de bibentibus loquuntur, non de vescentibus; nisi quis forte auctoritatem tribuit Macro Florido de virib. herb. 2124: „dicunt pallentem dare mansum saepe colorem.“ Quae quum ita sint, Iunii coniecturae subscribere dubito aliamque puto ineundam esse emendandi viam. Coniecit vir doctus apud Gerlachium *et sisymbrium*. Quo sane bonus efficitur versus septenarius; sed in eius herbae viribus a Dioscoride II, 154. 155, a Galeno VIII, 17, 20 sqq., a Plinio XX, 22, 91 relatis nihil invenio propter quod cum aliquo acumine ea hic commemoretur. Neque eius rei scio quae hic festivitas esse possit, quod Veneri ea herba sacra fuit (Ovid. fast. III, 869) et Ἀφροδίτης στέφανος et herba venerea dicta (Diosc. II, 154) sponsique ea vesci solebant (schol. Aristoph. av. 160). An quod eam herbam alii ἐρπυλλον ἄγριον vocabant (Diosc. I. l.), serpyllum autem phreneticis et lethargicis inlinebatur (Plin. XX, 22, 90. Diosc. III, 40 al. 46), ea res eiusmodi est, ut haec viri docti coniectura Vahleno recipienda videri debuerit? Mea sententia haec est, abiiciendum esse totum illud *et fessimum*, quippe in quo nihil aliud lateat, quam lectoris cuiusdam adnotatiuncula grammatica e margine in ipsum verborum ordinem fortuito delata: *est femininum*, nempe *cepam*, ut *cepe* neutrum. Numeros autem, nisi quis trochaeos malit, sic describo:

. in somnis venit,
iubét me cepam esse

19. (20 V. 6 R.) Non. III, 295 p. 344, 11. „Merum est solum. —. —. —. —. Varro —. Idem Eumenidibus: *tu non insanis, quo tibi vino corpus corrumpis mero?*“

Iunius (ed. 1583) et Popma *quod pro quo*. Inprobat Meinekius Ztschr. f. d. Alt.-Wiss. 1845

ultimam utrum eliserit Varro an hiatus elisionem vitarit nescio; licuisse eam elidere docui in Vindiciis primis Philol. XV p. 276. *Optime* quod paenultimam acutam habet, adversum quidem est Ritschellii legibus; nec tamen in eo excusando confugerim ad octonarium licentiam, sed eius libertatis, quam septenariorum trochaicorum arsi secundae ac tertiae Ritschellius concessit prolegg. p. CCXXV, puto aliquid concedendum esse etiam antepaenultima, ut Plaut. Trin. 329 „omné meum autém tuumst“, Stich. 712 „vides essé tibi? quín bibis“ atque etiam Menaechm. 842 „lámpadibus ardéntibus.“ Eandem enim vim habet dactylicorum paenultima quam ultima trochaicorum. Ferri igitur posse videntur etiam tales versus, qualis est Mummii ap. Macrob. sat. I, 10, 3 „á frigóre fecére summo séptem Saturnalia“, et qualem Varroni *Ὀνος λύρας* fr. 12 (16 V) pro eo quem posueram Eum. I p. 12 restitui in Vindiciis tertiis nondum a typographo exscriptis „incondíta cantáre, sarcinátrícis in máchinis“; quibus addo Plaut. Curcul. 192 (1, 3, 36), quem sic satis certo emendare mihi videor: „Túne etiam cum nóctuinis óculis odium mé vocas, | ébrióla, persólla, nugae? Ph. Tún meam Venerem vítuperas?“ Ad Bimarei locum ut redeam, hoc quoque, ut in quibusdam Gerontodidascalii locis, de quibus dixi in Vindiciis primis Phil. XV p. 286 sq., Varro ad laudandos mores antiquos usus est versibus iambicis octonariis.

¹⁾ Sexti. Empir. Pyrrhon. hypotyp. III, 224 κρόμμυον δὲ οὐκ ἂν τις προσενέγκαιτο τῶν καθιερωμένων τῶν κατὰ Πηλοῦσιον Κασίω Λυί, ὡσπερ οὐδὲ ἱερεὺς τῆς κατὰ Αἰβόνην Ἀφροδίτης σκοροδίου γεύσασαι ἔν. Non commemoratis sacerdotibus Diodor. I, 89. Iuvenal. 15, 9.

col. 738; verius enim futurum fuisse *quos* vel *qui*, sed *quo* tamen hoc loco non minus verum videri quam apud Horatium *carm. II, 3, 9* „*quo* pinus ingens albaque populus umbram hospitalem consociare amant ramis?“ Atque ita nunc in altera sua Horatii editione scripsit commendavitque scripturam praefat. p. XIII. Sed de Horatii loco alii viderint; in Varroniano duas, ut cum Oehlero Vahlenus, interrogationes facit: *t. n. insanis? q. t. v. c. c. mero?*, unam, ut videtur, facturus, si vel *quos* vel *qui* scribere maluisset. Sed *quos* quomodo intellegi voluerit, obscurum mihi est, et vereor ne quid peccatum sit a typographo; voluit fortasse *quom*¹⁾. Sic certe scribi iussit Buechelerus p. 432; neque enim *quo* commode ita accipi videri, ut sit i. q. *quid*, quemadmodum in illis *quo mihi fortunam, quo mihi sacerdotem*, eorumque similibus; etiam minus recte, ut adnotavit p. 451, referri ad *vino*. Quorum neutrum aut a Meinekio dictum est aut a Vahleno, qui recte suam lectionem tuetur *analect. Nonian. p. 17*. Neque ego satis causae esse puto, cur librorum fides deseratur.

Versum Vahlenus, Ribbeckius, Buechelerus consentiunt esse iambicum octonarium; ergo talem:

tu nōn insanis? quō tibi vino cōrpus corrumpis mero?

non offensi, ut videtur, quarto pede anapaesto, cui in ea sede locum esse negavit G. Hermannus *elem. doctr. metr. p. 161*. Quem quod idem concessit Ennio tragico ap. Cic. *Tusc. II, 16, 38* (320 R. 20 V.) „*seu quā* (al. si qui) *sapientia magis vestra mors devitari potest*“; ut *magistratus* fuit pro trisyllabo, (Ritschl. *prolegg. p. CLII*), ita *magis* videtur pro monosyllabo fuisse (Corssen II p. 112). Hinc ego, quum *tibi* numquam non fuerit bisyllabum, olim legendum conieci:

*. . . tu nōn insanis? quō tibi,
[insāne,] vino cōrpus corrumpis mero?²)*

Nunc propter Meinekii sententiam, qui huic loco recte iudicat subiici debuisse fr. 33 (23 V. 19 R.), quum id fragmentum sit heroicis versibus perscriptum, dubitare coepi an iidem huic loco numeri sint reddendi in hunc fere modum:

*— ∪ ∪ — tu non insanis? quo tibi vino
corpus corrumpis[que] mero ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪?*

quorum versuum posteriorem suo sibi quisque ingenio poterit explere, velut si addas *mortemque propinquas* vel *frangisque animi vim* vel tale quid, quo omisso etiam prius illud *que* omittendum videri potuit. Omissae eius particulae exemplum est p. 394, 18 locus Lucretii VI, 782 scriptus „*spurcae gravisque*“ pro „*spurcaequae gravisque*“. Possis vero etiam: [*tu*] *corpus corrumpi? mero?*

Ceterum pronomini et verborum persona secunda non adpellari conloquentem a conloquente credibile est, sed auditorem quemlibet a philosopho Stoico de stultorum omnium insania suam aliquam *διατριβήν* vel *περίπατον* exhibente. Oehlerus si Serapidis esse verba voluit, erravit. De meri potu insalubri, quamquam res est pervagatissima, conferre iuvat Mnesitheo Atheniensis medici ap. Athen. *deipn. XI p. 483 f.*: *συμβαίνει τοῖς μὲν πολὺν ἄκρατον ἐν ταῖς συνουσίαις πίνοντις μεγάλα βλάπτεσθαι καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν*. Nam eiusdem Mnesitheo de vini generibus et efficacia sententiam quum in alia satura, quae *Υδροζύων* inscripta fuit, Varro laudaverit ap. Gell. XIII, 31 (30), 14; fortasse ne hoc quidem loco immemor eius fuit. Quid quod eodem citato auctore Mnesitheo incertus poeta comicus ap. Athen. II

¹⁾ An *quor*? quod Horatio restitui olim Lachmannus voluit, Lucilioque ap. Non. p. 301, 16 vindicavit Vahlenus *anal. Non. p. 17*.

²⁾ Liberius transpositis verbis Desbillons: *tu nōn insanis, quōd vino corpus tibi | mero corrumpis?*

p. 36 b. ait: *ἐὰν δ' ἴσον ἴσῳ προσφέρῃ, μανίαν ποιεῖ· ἐὰν δ' ἄκρατον, παράλυσιν τῶν σωμάτων:*¹⁾ quibus versibus ad superiorem illum locum respici sententia est Meinekii frgm. com. graec. III p. 482. Fuisse autem Mnesitheum Alexidi, mediae comoediae poetae, fere aequalem ex huius colligitur versibus ap. Athen. X p. 419 c. Alia igitur de caussa hic dicuntur insanire *οἱ ἀκρατοπόται* quam propter ipsam ebrietatem, quam esse *μικρὰν μανίαν* non unus iudicabat Chrysippus ap. Ioann. Stob. florileg. XVIII, 24, voluntariam insaniam Seneca epist. 83, 17; unde Stoici *τοὺς σπουδαίους* aiebant *οἰνωθῆσθαι μὲν οὐ μεθυσθῆσθαι δέ* Laert. VII, 118, ad quem locum cfr. Menag. et Lips. manuduct. III, 18. Peripatetici *περὶ μέθης* etiam libros componebant, ut Aristoteles, Theophrastus, Chamaeleo; secundum eos Varro saturam Est modus matulae, *περὶ μέθης*. Sed ab hoc qui nunc agitur loco fortasse non alienum erat exemplum Cleomenis Lacedaemoniorum regis ab Herodoto narratum VI, 84 et prope iisdem verbis a Chamaeonte ap. Athen. X p. 427 b. c.

20. (11 V. 33 R.). Nonius III, 425 p. 394, 9: „Spurcum, vehemens, asperum. — Varro Eumenidibus: *nunc de te, inquit, meliusculam spem habeo, qui rem spurcissimam gustare noluerim.*“

Edd. Venet. *gestare*, eadem et Ald. *noluerim*, Popma *nolueris* iussitque sic scribi Mercerus, „recte fortasse“ iudice Oehlero. Contra Vahlenus primam verbi personam vindicans haec verba *qui r. sp. g. noluerim* negat coniungenda esse cum *habeo*, sed cum illis *de te* hoc fere modo: „nunc de te meliusculam spem habeo“, dicit de me qui (quippe qui) spurcissimam rem gustare noluerim“; nempe causam spei melioris non a deo, cuius verba referantur, — *inquit* enim de deo per somnium viso dictum ait, — sed ab eo qui de se suaque curatione narret, adiici. Ac nihil differt Ribbeckius; mihi tamen satis contortus esse iste sermo videtur. S autem et M, ne iam dicam de recentioris scripturae compendiis, propter quamdam in antiqua litteratura similitudinem in ipsis vetustis inscriptionibus inter se permutata reperiuntur, ut in titulo Lambaesitano ap. Henzen. 5716 legitur MACTVM CORONATVMQVE pro MACTVS CORONATVSQVE, et in sigillo medici ocularii ap. Grotefend. 70 (Philolog. XIII p. 163) CROCODEM pro CROCODES. Ac subiiciunt quidem hoc fragmentum ei quod est Oehlerii 18 Vahlenus Ribbeckiusque pariter atque olim Popma, nec fortasse Oehlerus noluit ad Serapim referri; ut quem modo plorare iusserat deus, de eo se nunc dicat meliusculam spem habere propterea quod rem spurcissimam gustare noluerit: nempe cepam, opinor, quam vidimus Aegyptios sacerdotes esse aversatos. Verum ut non aversati sunt eam propter spurcitiem, sed propter divinitatem quamdam (Iuvenal. 15, 9 sqq.) ac religionem, sive quod Dictyn Isidis alumnum adprehensa cepa periisse dicebant (Plut. Is. 8), sive quod alium et cepas inter deos in iure iurando habebat Aegyptus (Plin. XVIII, 6, 32), sive quae alia eius erat sanctimonia (Schwenck p. 13); ita non est credibile Varronem, postquam breviter dixit: „in somnis venit, iubet me cepam esse“, fecisse deum etiam plura cum somniantem agentem, quod et a narrationis genere et a dei persona erat alienum. Spernenda sane erit in re spurcissima interpretanda auctoritas Nonii propter gustandi verbum vehementi atque asperae rei pariter inhabile, quum sane in Ciceronis loco, qui antecedit, tempestas spurcissima videri posset dicta esse pro vehementissima vel asperrima. Neque fallatur me iudice, si quis ipsum Varronis exemplum suo loco motum esse existimet, positumque esse ante id lemma, cui subiectum olim fuerat, quo in lemmate scriptum est: „Spurcum significat obscenum et impurum et lutulentum“. Mihi quidem spurcissima illa res videtur fuisse medicamentum aliquod foedum, quo in genere eo spurcitiæ progrediebantur quidam medici veteres, ut ne excrementis

¹⁾ Apud Laertium VIII, 9 quod traditur de Pythagora: *τὴν μέθην ἐν ἀνθ' ἑνὸς βλάβην καλεῖ*, in eo comici versus agnoscere mihi videor.

quidem bestiarum neque adeo stercore humano abstinere (cfr. Dioscorid. mater. med. II, 98. Galen. simpl. medic. facult. X, 2, 18—29. Aët. I, 2, 110—119. Paul. Aegin. VII, 3 p. 240 ed. Basil.), foeditateque et omnis nauseae contemptu prae ceteris conspicuum se reddidit Xenocrates ille Aphrodisiensis, qui Plinii fere aequalis vel paulo antiquior quum alia plura ad materiam medicam quae vocatur pertinentia tum *περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζώων ὄφελείας* libros plus uno conscripsit (Galen. X, 1 p. 248 sqq. 261 t. XII Kühn).¹⁾ Quamquam in sententiola tam abrupta etiam aliorum potest in mentem venire, quae vel ad philosophos potius pertineant, velut Aesclepiadem Phliasium ne morticinis quidem abstinuisse (Laert. II, 132), Cynicos crudis (Menag. ad Laert. VI, 34), Diogenem Cynicum et Stoicos atque imprimis Chrysippum carnes humanas gustare fas esse sapienti existimasse (Laert. VI, 73. VII, 121. 188. Sext. Empir. Pyrrhon. hypotyp. III, 207. 247. adv. ethic. 193 sq.), vel ad varias variarum gentium in cibis quibusdam aut capiendis aut fastidiendis abominandisque superstitiones (Sext. Emp. Pyrrh. hyp. III, 223—226. Plin. XXX, 1, 4. Iuvenal. 15, 9. 80—92), vel quae de sanguinis pabulo narrat Tertullianus apologet. 9 (ubi cfr. locos ab Oehlero citatos), vel si quid erat Thyesteis dapibus simile veteribus Christianis obiectari solitis²⁾: quorum omnium in tanto hominum undique suos mores suasque religiones in urbem Romam adportantium confluxu (Dionys. Halic. antiq. II, 18) aliquid observari potuisse Varroni haec scribenti nescio certe quomodo negari omnino queat. Sed spurcissimam rem, quamcumque Varro significavit, gustare nolle ita est cuiusvis hominis, ut, cur eam ob causam spes melior de aliquo habeatur, aegre intellegam, facilius intellecturus si melius speretur de eo qui alicuius sive boni adipiscendi sive mali effugiendi causa rem spurcam sine fastidio aut gustarit aut gustare se velle professus sit. Ac sane quum *uoluerim*, quod ante Iunium legebatur, et *nohuerim* in codicum non admodum vetustorum scriptura vix inter se dignoscantur, ego Aldinam et Venetas secutus adscitaque Mercerii emendatione sic lego hunc locum versibus iambicis octonariis conceptum:

. *nunc de te, inquit, meliusculam
spem habeo, qui rem spurcissimam gustare volueris . . .*

vel his septenariis:

. *nunc de te, inquit, meliusculam spem
habeo, qui rem spurcissimam gustare volueris . . .*

illic pede iambo, hic syllaba una ad alterum versum complendum deficiente. *Spem* et *spe* per synaloephen cum sequentibus vocalibus coniungere nihil veriti sunt veteres poetae scenici.

21. (21 V. 33 R). Nonius III, 97 p. 272, 3: „Cedere, occidere vel mactare. —. —. Varro in Eumenidibus: *Maximum credit ferro sed cedere Ulixem, cum baccha sylvam cedit porcosque trucidat.*“

In Nonianis ante Mercerium *caedere*, ante Ald. omissum *vel*, Ald. et Iun. om. *in*. — In Varronis versibus, quos heroicis esse omnes agnoverunt, Ald. *maximum* sive typographi peccato sive commento

¹⁾ Ἄλλ' ἐκεῖνός γε (ὁ Ξενοκράτης) ὡς αὐτὸς πεπειραμένος ἀξιοπίστως πᾶν γράσει τίνα πάθη θεραπεύειν πένητες ἐγγεῖραλος ἐσθιόμενος ἢ ἤπαρ ἀνθρώπου, τίνα δὲ τὰ τῆς κεφαλῆς ἢ κνήμης ἢ δακτύλων ὅσα τὰ μὲν κενθρία τὰ δ' ἀναστα πινόμενα, τίνα δ' αὐτὸ τὸ αἷμα. ταῦτα μὲν οὖν εἰ καὶ παρὰ τοὺς νόμους, ἀλλ' οὐκ ἀσελγῆ γε. πόσις δ' ἰδρωτός τε καὶ οἶνον καὶ καταμνηνίων γυναικὸς ἀσελγῆ καὶ βδελυρὰ καὶ τούτων οὐδὲν ἤττον ἢ κόπρος, ἣν διαχωριμένην τε τοῖς κατὰ τὸ στόμα καὶ τὴν γέφυρα εἰς τε τὴν γαστέρα καταπινομένην ἐγράψεν ὁ Ξενοκράτης ὃ τί ποτε ποιεῖν δυνατὰ· γέγραψε δὲ καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὰ ὄτα ἕρπον πινόμενον Gal. p. 248 sq. Et prope etiam foedius est quod p. 250 de perniciosis cura refertur.

²⁾ Athenagor. legat. 4. Tatian. or. ad Graec. 42. Iustin. Martyr. apolog. I, 26. II, 12. dialog. c. Tryph. 10. 17. 108. Theophil. ad Autolyc. III, 3 Iren. ap. Oecumen. ad Petr. epist. 1, 2. (Iren. opp. ed. Massuet p. 343). Euseb. hist. eccles. V, 1. Minuc. Fel. Octav. 8. 9. 30. Tertullian. ad nation. 1, 2. 7. apologet. 7 sqq.

correctoris, qui apud Graecos *ρώνυμος* factum sciret pro *ρώνυμος* et alia quaedam eius similia; Popma versum pro acephalo habuit, quem compleverunt scribendo e coniectura *mox unum* D. Heinsius de satur. Horat. I p. 81 et God. Hermannus elem. doctr. metr. p. 347 eosque secutus Oehlerus, *Aiax dum* Ianus Gulielmus verisimil. III, 18 et N. Faber in ed. 1583, *Aiax tum* Mercerius, Lachmannus in Lucret. p. 14, Vahlenus, Ribbeckius; pro *credit ferro se caedere* ante Mercerium legebatur *caedit ferro sed caedere* illud restituentibus Gulielmio et Fabro (*credo* enim in ed. 1583 sphalma est); *ulyxem* Venett., *Ulysses* Ald. Iun. Merc. Popm., *Ulixen* cum Lachmanno Vahlenus; *baccham* cod. Leid., *baca* Ald. et Popm. 1, *bacca* Iun. et Gul., *baccas* Popm. 2, *bacchans* Merc. (*quum b.*), unde margo ed. Durdr., probante Gerlachio, recipientibus Hermanno, Oehlero, Ribbeckio, *baculo* cum Lachmanno Vahlenus; *sylvam* Ald. Popm. 1. Iun. Gul. Merc.; *petit* pro altero *caedit* Venetae. — Vahlenus *baculo* Lachmannianum commendat a concinnitate, quam Ribbeckius negat in instrumentis esse positam, sed in iis quae caedi dicuntur. Mihi mirum visum est non fuisse offensionem viris doctis non modo porcos, quum *ποίμνας, βοιά, βοῦς ἀγελαίας, ταύρους, ἐδάκρων ἄγραν, κριοῦς, ἀπόλια* nominet Sophocles Aiac. 62 sqq. 145. 175. 185. 231. 234. 237. 297. 300. 375. 454, bovem Iuvenalis 14, 286, armentum Tertullianus de anima 17, oves Horatius sat. II, 3, 197, agnos idem 211, *μῆλα* Quintus Smyrnaeus posthomer. V, 406. 411. 456. 467, *ἀρνείον* idem 439, pecora Hyginus fab. 107; sed, quum saltem in animalibus sint porci, multo etiam magis silvam inanimentem. Unus certe qui interpretatus est Popma, „silvam petiit“, inquit, Veneta lectione repraesentata, quasi in silva Aiax gregem pecorum trucidaverit. Itaque ne illa quidem *silvam* et *porcosque* sana esse arbitratus animum induxi rescribere:

*Aiax tum credit ferro se caedere Ulixem,
cum vaccas flagro caedit caprosque trucidat.*

Etenim si propter syllabarum quae sunt *gro* et *prof* similitudinem omissis per oculorum errorem his *caedit ca* librarius aliquis scripserat *flaprosque trucidat*, deinde supra lineam addiderat *caedit ca*; perspicuum est quomodo *fla caedit* abire potuerit in *silvā caedit, praefosque* in *porcosque*. Capri autem dicti esse possunt pro arietibus (Soph. Ai. 237) vel metri causa vel quod poeta similibus quadrupedum non magis curaret discrimen quam similibus actionum caedendi et trucidandi; flagrum autem intellego Aiacis *μαστιγοφόρον* illum *μέγαν ἵπποδέτην ἐντῆρα* quem vocat Sophocles Ai. 241. Aiacis furorem similiter apud Varronem atque apud Horatium et Iuvenalem pro exemplo fuisse ad castigandam hominum in magna morum pravitate pro sanis sese habentium insaniam, non est quod demonstretur; quo autem cum genere pravitatis atque stultitiae comparatus fuisse videatur, pro suo cuique ingenio decernendum relinquo. Denique in eadem saturae parte hoc fragmentum locum olim habuisse qua fr. 19 et 33, et ratio et numeri docent.

22. (14 V. 21 R). Nonius III, 69 p. 201, 25: „Coluber generis masculini. — Colubra feminini. — —. Varro Eumenidibus: *quid dubitatis, utrum nunc sitis cercopitheci, An colubrae, an bolcae de albu cibo labus Athenis?*“

Belluae Ald., *beluae* Iun. Oehl., *volcae* e Rothii coniectura Vahl. et Ribb.; in postremis varia tentarunt vv. dd., quos titubasse in tantis tenebris non est mirandum. Stephani coniecturam *an attelabus* Rothius affert ex eius fragmentis veterum poetarum latinorum, ut videtur; haud sane idoneam, nec vero multo infelicioram ea quam Popma proposuit in ed. pr. *ἐν κεφαλή quibus λόφος ἀτενής*, Gallos cristatos cogitans nimirum conlato loco Lucret. II, 632, adeoque Gallos Matris Deum confundens cum gallo alite adlegato loco Lucian. somn. 3, unde in ed. alt. etiam *ἀνθ' ἀλκῆς q. λ. ἀ.* legere in mentem ei

venit. Tamen priorem coniecturam probavit Havercampo ad Tertull. apolog. 48 p. 408, quem Luciani ille gallus, utpote qui Pythagoram se quondam fuisse perhibeat, commovit ut metempsychosin Pythagoricam a Varrone hoc loco inrideri suspicaretur, pariter atque cum Oehlero Vahlenus Ribbeckiusque nunc existimant. Nuper vero Rothii coniecturam *an de Albuci subus Athenis* non modo Oehlerus amplexus est, sed etiam Ribbeckius atque omnia particula *an Vahlenus*. Quo facto hi nascuntur hexametri:

*quid dubitatis, utrum nunc sitis cercopithecii
an colubrae an volvae (an) de Albuci subus Athenis?*

Nempe T. Albucium intellegunt, quem Lucilii aequalem fuisse docemur locis Cicer. de finib. I, 3, 9. orat. 44, 149. de orat. III, 43, 171, doctum Graecis vel potius paene Graecum quique plane se Graecum habere vellet Cic. Brut. 34, 131. fin. I. I. provinc. consul. 7, 15, fuisse adolescentem Athenis perfectumque Epicureum evasisse Cic. Brut. I. I. in Pison. 38, 92, etiam exulem Athenis Epicureum animo aequissimo esse philosophatum Cic. Tusc. V, 37, 108; cfr. Baiter. onomast. Tullian. p. 27. Madvig. ad. Cic. fin. I, 3, 9. Verum et antiquior ille est quam pro huius saturae tempore nec de eius subus quisquam quidquam tradidit; quod autem Horatius epist. I, 4, 16 iocans „Epicuri de grege porcum“ semetipsum vocavit, estne id eiusmodi, ut Varro, cum Pythagoreorum metempsychosin lepidis exemplis carperet, non omisisse dicendus sit occasionem Epicureis, Vahleni verbis utor, stimulum addendi? an quod Cicero in Pis. 16, 37 convicians Pisonem Epicurum suum adpellavit ex hara productum, non ex schola? Quidam vero etiam confuderunt hunc T. Albucium cum homine recentiori L. Albucio, cuius libellos Luciliano caractere scriptos Varro commemorat rust. III, 2, 17 et de reditu villatico dicta adfert ibidem et III, 6, 6. ¹⁾ Quem si quis hoc loco intellegi malit, haud paulo convenientius putem. Sed remoto Epicureo iam ne tantillo quidem probabilius dicetur in corruptis illis *bus labus latere subus* quam *bubus*; ultimum autem illud *Athenis*, qui ablativus omnino vix aliquo modo ferendus est ab arte grammatica, iam ne a sententia quidem habebit quorsum referatur. Denique volvae suillae in deliciis apud veteres heluones habitae (Horat. epist. I, 15, 41. Plin. nat. hist. VIII, 51, 78. XI, 37, 84. Martial. VII, 20, 10. XIII, 56. Plin. epist. I, 15. Apic. art. coquin. VII, 1. Athen. III. p. 96 e. 100 c. — 101 c. et fortasse Petron. 35, 3), si maxime aptae sint ad stimulum addendum Epicureis, num etiam ad carpendam metempsychosin? Quae porro volvas cum cercopithecis et colubris componendi facilia? Quam etiam minus capio, si non omnia *an* particula inter se comparantur et continuantur cercopithecii, colubrae, volvae, sues. Recte igitur fecisse mihi videtur Oehlerus, quod ad veterem illam scripturam rediit, quae fuit *beluae*. Nihil enim inpediit quominus pro bisyllabo sit id nomen, ut pro trisyllabo est verbum *maluisti* in Lucilii versibus ap. Cic. fin. I, 3, 9, et *miluus* veterum inde a Persio factus reperitur *milvus*, ut ad Lucret. VI, 552 p. 379 adnotavit Lachmannus. ²⁾ Beluae quum intellegi possint vel elephantum vel balaenae vel aliae quae bestiae inmanes, dubito an hic aptissime intellegantur hyaenae, quas eo nomine significatas invenio apud Caelium Aurelianum acut. morb. III, 16 p. 234 ed. Almelovent. et Theodorum Priscianum I, 10 p. 293 b. extr. Ald. conlato Marcell. Empir 8 p. 62 ed. Basil., quibus adde quos laudavit Gesnerus in Thesauro v. bellua. Nec enim incommode animal Aegyptium et fortasse sacrum coniungi videtur cum cercopithecis et colubris; quorum de religione cfr. Parthey ad Plutarch. de

¹⁾ Eundem commemorat Fronto p. 171 (ed. Rom. 1823) his verbis: „In poetis autem quis ignorat ut gracilis sit Lucilius, Albucius aridus, sublimis Lucretius, mediocris Pacubius, inaequalis Accius, Ennius multiformis“. Quaeritur aliusne fuerit Albutius sive Albucius Horat. sat. II, 1, 48. 2, 68.

²⁾ Simile est *vindemiator* trisyllabum Horat. sat. I, 7, 30; et apud eundem epod. 12, 7 *vietis* bisyllabum est, non correpta paenultima trisyllabum.

Is. et Osir. p. 261. 266. Credibile autem est metempsychosin, quam primos Aegyptios docuisse narrat Herodotus II, 123, coniunctam apud hos fuisse cum religione bestiarum. Ac dubito an non ad Pythagoreorum potius quam ad Aegyptiacae superstitionis irisionem hoc fragmentum pertinuerit coniunctumque fuerit cum iis quibus Serapidis superstitio perstringebatur. Videtur autem poeta ridicule a peregrinis illis bestiis se convertisse ad domesticas, si recte conicio pro corruptis illis *cibus labus athenis* olim scriptum fuisse *mulabus et hinnis*, ut alter versus talis fuerit:

an colubrae an beluae an de Albi mulabus et hinnis.

Albius hic quem posui non opus est ut sit notior quam ille ap. Horat. sat. I, 4, 28. 109; ruris amantissimi poetae Albi Tibulli si aut patrem fingas aut aliquem propinquum rei pecuariae ac praecipue mularum procreandarum educandarumque studio nobilem, non plane absurdum sit; cogites tamen licebit etiam de eorum aliquo illis temporibus Albiorum, qui plures apud Ciceronem commemorantur. Denique *utrum nunc sitis* dictum est quasi graece *πότερον λανθάνετε ὑμᾶς αὐτοὺς — ὄντες*.

23. (15 V. 22 R.) Nonius XVII, 2 p. 550, 15: „Blitum, olus leve. Varro Eumenidibus: *Empedocles natos homines ex terra ait, ut blitum.*“

In lemme Ald. et Iun. *holus* (hoc etiam Venett.) *lene*. In Varronianis Venett. *extra*. — Vahlenus versus trochaicum septenarium esse dixit:

! *Empedocles natos homines ex terra ait, uti blitum;*

capite una syllaba truncatum praemisso *nempe* plenum exhiberi posse. Ribbeckius hexametrum esse hypercatalecticum:

! *Empedoclés nátos homínés ex térra ait, út blítum;*

Empedoclem suo ipsius metro a Varrone perstringi, ac fortasse legendum esse *ut blit*. Latuit certe id monosyllabon Ausonium, quem non puto eo abstenturum fuisse in suo Technopaegnio (edyll. 12), praesertim parte ea quae Grammaticomastix inscribitur, si quid de eo umquam inaudiisset. Mihi propter fr. 25 (16 V. 23 R.), quod ut in eadem saturae parte locum olim habuisse existimemus et argumentum suadet et color orationis, iam non, quod aliquando putaveram, deleto verbo quod est *ait* senarius (*Empédocles natos homines ex terra út blítum*), sed septenariorum iambicorum partes videntur esse reficiendae hunc in modum:

. ! *Empedocles nátos*
ex térra homines ait, út blítum

De re cfr. Sturz. ad Emped. p. 365 sqq. Karsten. ad Emped. p. 445. Preller. hist. philos. 175 ed. sec. et ipsius Empedoclis versus 262 sqq. ed. Stein. De blito Palladius rust. III, 9, 17: „olus hoc neque runcandum est neque sarculandum. cum semel natum fuerit, ipsum se per multa secula seminis sui deiectione reparabit, ut, etiam si velis, vix possit aboleri.“ Per se igitur nullo serente ex terra nasci quum videretur blitum, id ad Empedoclis de generis humani originem sententiam perstringendam poeta transtulit.

24. (13 V. 20 R.) Nonius II, 284 p. 105, 12: „Eculeos, diminutivum ab equis M. Tullius in Hortensio dici voluit —. Varro Eumenidibus: *neque furentem eculeum Damacrianum insanus equiso exhibebis morbi fluctibus educat umquam.*“ Idem II, 288 p. 106, 2: „Equiso pro equite. Varro —. Idem —. Idem Eumenidibus: *neque furentem eculeum Damacrinum insanus equiso exhibebis morbi fluctibus educet umquam.*“

In lemme priori *equuleos* ante Merc., *diminutivum* ante Basil. 1842. In Varronianis *equuleum* ante Merc. et Durdr.; *damacrinum* utroque loco Venett. Iun. Merc., *damarianum* priori Ald., *Damacrinus*

Popma ed. 1601, de coniecturis vv. dd. postea dicitur; *quis* altero loco cod. Leid., supra scriptis *e* et *o* litteris cod. Guelf.; *exibebis* cod. Leid. altero loco; *educet* utroque loco Venett., *educat* utroque ed. Basil. 1526. Iun. Merc., *educit* Popma 1601; *unquam* ante Merc.

Verba foede exulcerata variis coniecturis sanare conati sunt vv. dd. Et Turnebus quidem advers. XXVIII, 22 pro *Damacrianum* legendum censuit *Acragianum*; „nam Acragus“, inquit, „olim equis nobilitabatur“; quod licet verum sit, ipsum tamen nomen iam Mercerio improbatum nec latinum est nec graecum. Idem scripsit *ex senis m. fl. educat unquam*; in quibus si *senis* non, quae Mercerii interpretatio est, morbum inveteratum ideoque difficilius curandum significat, sed vel calami vel typographi lapsu scriptum est pro *saevis*, id quod suspicatus est Oehlerus, hoc quidem non mediocriter mihi probatur, quando *ex sebis* quam facile in *exibebis* abire potuerit, facile adparet. Popma quum sic emendandum esse locum iudicaret: *Damacrinus sanus equiso* ἔξι βέβαιους (Bipont. ἔξω βεβαιοις, sed voluisse videtur ἔξει β.) *m. fl. e. u.*, nisi hanc adscripsisset interpretationem: „qui sunt domitores equorum“, — quippe secundum eum est Damacrinus „quasi ὁ κρινων τὴν δάμασιν“, — „ex his nemo sanus educit furentem equuleum, ubi iam furor est adsiduus et haud fere unquam intermittit“; neminem puto cogitationem hominis iudicio atque elegantia etiam saepius quam litteris ac doctrina destituti fuisse adsecuturum. Nec fere quisquam probavit, nisi quod Oehlero *Damacrinus* non displicuit. Iunius coniecit: *Damacrino insano equisoni exhibet, is morbi fluctibus educet nunquam*, ad sententiam probabilius, sed verbis liberius mutatis et oratione parum concinna. Mercerius, *Damacrinum* quid sit nesciens nec quid eius loco reponendum, pro *exhibebis* voluit *ex liberis*, nihil enim liberius esse equo nondum domito, qui sit nec frenis nec calcaribus nec aliis coercitionibus servire doctus. Sed furentem Varro dicere videtur morbosum. Melius igitur coniecit Rothius *ex hibis*, Vahlenus *ex huius*, Ribbeckius *ex hibernis*, Oehlerus *ex rabidis*. Sed *hibus* ego obsoletius esse puto quam quo Varro praesertim in tenui dicendi genere uteretur, idemque paulo languidius pariter ut *huius*, praeterquam quod scribere debuerunt *ibus* et *eius*; *hibernis* translationem habet a latina consuetudine alienam, *rabidis* a librorum fide nimium recedit. Quod idem cadit in id quod Bentinum Rothius commemorat coniecisse *ex maris*, cuius ne sententia quidem intellegitur. Malim igitur, ut dixi, *ex saevis*. De emendando nomine quod est *Damacrinum*, — id enim tenuerunt, — iuxta cum Oehlero desperavit Vahlenus; non desperavit Ribbeckius, qui hos excudit versiculos:

*nec furentem eculeum, Damasippe, insanus equiso
ex hibernis morbi educet fluctibus unquam;*

de quibus non videtur dici posse nisi hilarius. Cfr. Philolog. XVII p. 99. Nec multo felicius idem in adnotatione coniecit *Damacrine*; monstrum enim nominis *Damacrinus* est, non nomen. Neque id ut procurarem ego mihi contigisse puto: sed equorum aliquod genus quaerens, quod esset proprio nomine a patria adpellatum idemque traderetur ingenio fuisse ferociori, quum incidissem in locum Vegetii art. veterin. VI (III), 6 sic vulgo scriptum: „postea Epirotas Samaricos ac Dalmatas, licet contumaces ad frena, habiles armis [ac bellis] asseverant“; in hoc, donec melius aliquid invenissem, subsistendum interim ratus hos Varroni versus senarios restituere conatus sum:

. . . neque furentem eculeum Samaricum
insanus equiso ex saevis morbi fluctibus
educet unquam

Nec dissimulo aliorum quoque posse nominum in mentem cuipiam venire, qualia sunt *Armeniacum*, *Samarianicum*, *Margianicum*; posse vero etiam de graecis verbis cogitari, in quibus vel *δαμάσως* notio aliquam vim habeat vel aliqua lateat rei equestris formula a *διὰ* praepositione incipiens. Liceat tamen,

donec inventum sit quod omnes probabilitatis numeros expleat, adferre nonnulla ad meam coniecturam commendandam, quae si et ipsa imperfecta ac parum probabilia videantur, in tantis tenebris id aequi bonique velim faciant viri docti. Dubitanti enim qui essent apud Vegetium equi Samarici cum Epirotis et Dalmatis coniuncti duo oblatis sunt loci, quibus ea res aliquatenus expediri posse videbatur, alter Petronii 86, 4, ubi amasius puero pollicetur asturconem Macedonicum, alter geographi anonymi Ravennatis p. 307, 14 ed. Parthey. et Pinder., ubi inter civitates iuxta Oceanum in ipsa Spania sitas designatur Samaricum. Situm fuit id oppidum in veteris Callaicae regionis parte ea quae nunc inter Durium et Minium adpellatur. Admonet ea res loci Pliniani nat. hist. VIII, 42, 67: „in eadem Hispania Callaica gens et Asturica equini generis, — hi sunt quos thieldones vocamus minori forma appellatos asturcones, — gignunt, quibus non vulgaris in cursu gradus, sed mollis alterno crurum explicatu glomeratio, unde equis tolutim carpere incursus traditur arte“. Callaecos equos venatui quam bello aptiores laudat Grattus cyneget. 514. In ludis a Scipione apud Carthaginem novam factis Silius Punic. XVI, 335 sqq. equum ante omnes evolare facit Callaicum, proximum ire Asturem, tertium currere campis Vectonum eductum, denique eum quem Tyde miserat. Quod oppidum ab eodem Silio III, 367 sed alia in regione Hispaniae laudatum id esse videtur, cui apud Plinium nat. hist. III, 20, 34 idem nomen est Tyde, apud Ptolemaeum geogr. II, 5 p. 123 Wilb. *Τοῦνδαῖ* vel *Τοῦδαῖ*, in Itinerario Antonini p. 429, 7 Wess. et apud Ravennatem p. 307, 17 Tude, in Callaicorum et ipsum finibus ad Minium, ut videtur, situm. Videntur autem Callaici et Astures nonnumquam inter se confundi, ut ap. Martial. X, 16, 3 „accipe Callaicis quidquid fodit Astur in arvis.“ Iam de asturconibus, quibus cum Asturica urbe coniunctum nomen est, praeter illa, quae supra exscripsimus, haec fere traduntur: Sil. Pun. III, 335 sqq. „his“ — de Asturibus loquitur, — „parvus sonipes nec Marti notus, at idem | aut inconcusso glomerat vestigia dorso | aut molli pacata celer rapit esseda collo.“ Vegetius art. veterin. II, 28, 37 de Parthis dicens equorum gressus ad dominorum delicias mollientibus: „non enim circulis atque ponderibus praegravant crura, ut tolutim ambulare condiscant, sed ipsos equos quos vulgo trepidarios militari verbo tottonarios vocant, ita edomant ad levitatem et quaedam blandimenta vecturae, ut asturconibus similes videantur“; ad quem locum cfr. Schneiderus. Martialis XIII, 199: „Asturco. hic brevis ad numeros rapidum qui colligit unguem, | venit ab auriferis gentibus Astur equus.“ Seneca epist. 87, 4: „ita non omnibus obesis mannis et asturconibus et tolutariis praerferres unicum illum equum ab ipso Catone defricum?“ Apud Cornificium rhet. ad Herenn. III, 50, 63 aliquis non dives sed ostentator pecuniae servo in aurem dicit, ut „asturconi locus ante ostium suum detur.“ Videmus nomen a regione genteque Hispaniae ductum ita deflexum esse ad genus quoddam equorum denotandum, ut etiam extra Asturiam natis posset inponi, quemadmodum de Petronii illo asturcone Macedonico docuit Gronovius observat. II, 10. Si autem asturcones poterant esse Macedonici, poterant profecto etiam Samarici, quos ego a Callaecis non adeo differre putaverim, coniungi cum Epirotis atque Dalmatis, quippe montani cum montanis et fortasse ex patria sua in illas regiones olim translati. At non conveniunt mores. Quid, si forma tantum similis erat? si mores per longum tempus in alia terra degenerarant? Adfert Du Cangius Ebrardi Betuniensis in Graccismo c. 9 (7) versus: „asturco dextrarius est, Astur caput eius, | nam prius Astur equum dextrandi repperit usum“; erant autem dextrarii equi magni et cataphracti quibus potissimum utebantur in bellis et proeliis; vid. Du Cang. s. v. In Hippiatricis II, 112 interpr. Ruell. p. 101 b. Apsyrus: „Hispani magno sunt corporis habitu, concinno et arrecto, eleganti capite, compage corporis luculenter dividua, sed astrictis clunibus, itineribus obeundis pares et robusti, corpore nec gracili nec ad maciem opportuno; ceterum ad cursuram inhabiles, in equitatione calcaribus non incitantur. quin et ab ortu ad integram usque aetatem morati et obsequentes, deinde improbi et mordaces evadunt.“ Alia de Hispani sanguinis equis vid. ap. Gothofredum ad Cod. Theodos. XV, 10, 1 t. V p. 442 ed. Ritter. Ut ut est, si

asturconibus ab initio fere pares erant hi Samarici¹⁾, primum cur eculeum potius quam equum dixerit Varro aliquid caussae adparet, deinde in eorum incessu i. e. gradu tolutili,²⁾ quem glomerationem dicebant, moderando erat in quo equisonis ars spectaretur; cfr. *Τριόδιον* fr. 2 Non. I, 12. II, 288 p. 4, 14. 105, 30: „séd ut ecus qui ad vehéndum est natus, támen is traditúr magistro | út equiso doceát tolutim“. Cfr. Gronov. lectt. Plaut. p. 84 sq. Ceterum si quis pro *Samaricum* malit *Tamaricum*, propterea quod a Plinio nat. hist. III, 20, 34 et Pomponio Mela III, 1, 8 in Hispania occidentali ac septentrionali i. e. Callaica praeter Tamarim fluvium Tamaricorum quoque gens enumeretur; equidem, distent licet nonnihil situs locorum, ne nominum quidem similitudinem a rei i. e. gentis atque originis similitudine quadam abhorruisse putaverim. Terminationes quae sunt in libris *inum* et *ianum* ex eo quod sequitur *insanus* ortae corruptaeque videri possunt. Sed totum hoc, ut dixi, in coniectura est positum; qua meliorem ut non habeo ita cupio inveniri.

Ceterum *educat* an *educet* germana scriptura sit, in ambiguo esse recte iudicat Vahlenus; ille cum Oehlero coniunctivum, ego cum Rothio et Ribbeckio futurum praetuli. Versuum si nihil aliud certe speciem quamdam exhibuit Popma; Vahlenus, quum verborum emendationem perficere nequiret, ne numeros quidem attingere voluit, quibus conceptum fuisse fragmentum suspicabatur. — Ad sententiam cfr. Luc. euang. 6, 39 *μήτι δύναιται τυφλὸς τυφλὸν ὀδηγεῖν; οὐχὶ ἀμφοτέροι εἰς βόθυνον ἐμπεσοῦνται*; Sapientiae enim magistri si et ipsi insaniunt, qui poterunt aliorum insaniae mederi? In hanc fere sententiam Ribbeckius quoque locum accepit.

25. (16 V. 23 R). Nonius II, 649 p. 153, 6: „Paxillus, diminutivum a palo. Varro Eumenidibus: *ubi dicatur primus Zenon novam haeresim novo paxillō suspendisse*. —“

In lemmate reliquae omnes *diminutivum*; Venett. *pallo* non prorsus vitiose. In Varronianis *tenu* Venett.; *heresim* eadem, *haeresin* Iunius et Popma.

Numeros bene sic restituit Vahlenus Fleckeiseni suasu:

. *ubi dicatur primus*
Zenón novam haeresim novo paxillo suspendisse;

quem sequor cum Ribbeckio. Sunt autem iidem quos in simili argumento vindicavi Sesquiulix fr. 8 Eumen. I p. 10 et Vindic. I p. 299. Sententia aperta est, „Zenonem“, ut Vahleni verbis utar, „novam e novo principio deductam rationem induxisse.“ A supellectile translationem notionis ductam ait Turnebus advers. XV, 4, quam suspendere, inquit, ubi emimus domi solemus; *de paxillo suspendere* esse *parare*; Zenonem novam sectam instituisse dici, quasi eius secta sit philosophiae supellex quaedam. Exemplo est Bimarci fr. 11 (6 V.), hoc ipso Nonii loco commemoratum: *út novum | cribrúm novo paxillo pendeát . . .*³⁾.

26. (24 V. 48 R). Nonius I, 151 p. 35, 16: „Arquatus morbus dictus, qui regius dicitur, quod arcus sit concolor de virore, vel quod ita stringat corpora, ut in arcum ducat. Quod —. Varro Eumeni-

1) Non confundendi sunt cum his Samaricis equi samarii qui corrupte dicuntur apud infimae latinitatis scriptores et salmarii, saumarii, sommarii, summarii pro sagmariis i. e. clitellariis, unde Germanice Saumross, Saumthier; vid. Du Cange gloss. VI p. 24 sqq. ed. Henschel. Diefenbach gloss. p. 507.

2) Cfr. Varr. Modii fr. 1 ap. Non. I, 60 p. 17, 25 quod fortasse sic legendum: *án[ne] qui gradú tolutili te | nec succutiente mólliter vectis cito relinquit?* Libri *te melius quam tute*. An *subquatiente?*

3) Vahlenus p. 136 quum numerosi quid hunc locum habere intellexeret, versum tamen constituere noluit. Ac possum varie numeri describi; senarios commendare videtur caesurae ratio. Venetarum cui placebit lectio, sic describet: *út novum cribrúm novo | paxillo appendit*

dibus: nam ut arquatis, et lutea quae non sunt et quae sunt, lutea videntur: sic insani sani et furiosi videntur esse insani“. — Idem XVI, 10 p. 549, 2: Luteus color proprie crocinus est. — . — . Varro Eumenidius: nam ut arquatis et lutea quae non sunt, aequae ut lutea videntur, sic insani sani et furiosi esse videntur insani.“

In lemmatis ante Merc. *arquus* et *croceus*; Venett. *stringit*; *Eumenidius* sola Bas. 1842. In Varronianis priori loco pro *lutea quae* codd. Leid. et Guelf. habent *uterque*, edd. Venetae *utrique*, unde Aldina *veternosis quae* omissis quae sequuntur *non sunt et quae*, deinde cum Bentino Iunius *veternosis quae lutea n. s.*, quae alteri loco sic intulit *veternosis lutea quae n. s.*; *sunt quae sunt* omisso et cod. Leid.; pro *et quae sunt* Iun. cum Bent. *aeque ut*, quod altero loco tenent edd. ante Merc., nisi quod ed. 1583 *aeque et*; *insani sani* Venett. et Ald. loc. pr.; *furiosis sani* Venett. loc. alt., *furiosis* Ald. loc. alt., Iun. utroque; *videntur esse* utroque loco Mercerius. Haec de codd. et edd.; probam lectionem primus restituit Cuiacius in emendationibus om. *veternosis*, adprobantibus Mercerio et O. Müllero ad Paul. exc. Fest. p. 369. Iunianam l. pr. lectionem refert Scaliger ad Paul. exc. Fest. p. 742 ed. Lindemann., l. alt. Popma ed. 1601, in ed. 1589 scripserat *sic insani insani, et furiosi esse videntur, sani*. Turnebus advers. XXVIII, 17 *et quae sunt et quae sunt* omissis et *veternosis* et *lutea*, Fabricius ad Sext. Empir. adv. log. I, 192 *et veternosis quae lutea non sunt et quae sunt*; iidem *furiosis*. Ego, quum legendum certissime sit *furiosi*, litteram illam *s* superesse suspicor ex voce *simul*, extremis litteris *ul* proximarum *uid* similitudine absumptis. Ante *sani* addo cum Vahlno particulam *et*, sententiae percommo- dam, metro necessariam; verba *lutea videntur* inter se transponere non illicitum duco, quando in sequentibus ipso altero loco scriptum est *esse videntur*, priori *videntur esse*. Sic hos versus efficio:

. nam ut arquatis et lutea
 quae non sunt et quae sunt videntur lutea,
 sic insani [et] sani et furiosi s[imul]
 videntur esse insani

Pes molossus qui est *insanis* in ea versus sede nec exemplis caret (cfr. Plaut. Rud. 1284) nec peculiari sua hoc loco ratione.

Nonius V, 14 p. 424, 32 sq.: „Arcus et arquus hoc distant: arcus enim omnis suspensus fornix appellatur, arquus non nisi qui in caelo apparet, quam Irim poetæ dixerunt; unde et arquati dicuntur, quibus color et oculi videntur quasi in arqui similitudinem.“ Celsus med. III, 24: „color autem eum morbum detegit, maxime oculorum, in quibus quod album esse debet fit luteum.“ Hinc aurugini vel aurigini morbo nomen Scribon. Larg. compos. medic. 110. 127. Cael. Aurelian. morb. chron. II, 4 p. 456 all. Galenus de symptom. caus. I, 2 p. 99 t. VII Kühn. οἱ μὲν ἰκτεριῶντες ὄχρὰ πάντα θεᾶσθαι δοξοῦσιν, οἱ δὲ ὑπόσφαγμα πεπονθότες ἐρῶδρά. Sext. Empir. Pyrrhon. hypotyp. I, 44 οἱ γοῦν ἰκτεριῶντες ὄχρὰ φασιν εἶναι τὰ ἡμῶν φαινόμενα λευκὰ καὶ οἱ ὑπόσφαγμα ἔχοντες αἰμωπά. 126 οἱ μὲν ἰκτερικοὶ πάντα ὄχρὰ ὀρῶσιν, οἱ δὲ ὑπόσφαγμα ἔχοντες ὕφαιμα. adv. log. I, 192. 198. II, 221. Lucret. III, 307 (334): „lurida praeterea fiunt quae cumque tuentur | arquati“. Non mirum in coloris nomine nonnihil variari, quum apud Horatium epod. 10, 16 sit pallor luteus, Sappho autem ap. Anonym. de sublim. 10 pallorem suum significans dicat χλωροτέρα δὲ ποίας ἐμμί.

27. (21 R). Vid. fr. 17.

28. (44 R). Nonius III, 63 p. 225, 15: „Crepare est sonare. — . — . — . — . — . Varro Eumenidibus: propter percrepis vocibus volitans aureis vulgi. — .“

Propter crepas edd. ante Mercer., item Popma, *percrepas* var. lectt. ed. 1583; *aures* Iun. Popm. Merc.; *volgi* Popm. 1601. *Praeter* Mercerium coniecisse refert Gerlachius, qui locum vellem indicasset frustra mihi quaesitum; non opus esse ea coniectura recte iudicavit Oehlerus. Ianus Mellerius Palmerius spicileg. p. 785 sq. in Gruteri lamp. crit. t. III, *propter crepas* mutavit in *perterricrepas* verbo nec rite facto nec a tonitruum perterricrepto sonitu (Lucret. VI, 129)¹⁾ ad famae, quam vult adpellari, susurros eleganter translato. Postquam a Mercerio et Gerlachio restitutum ex libris est *propter percrepis*, Lachmannus in indice lectionn. hibern. univ. Berolin. a. 1848 de veterum poetarum latinorum versibus Sotadeis praeciens hunc ex eo genere versum a Varrone factum edixit:

propter percrepis vocibu' volitat aureis vulgi,

volitans enim numeros non admittere. Contra quem ea qua decebat modestia disputavi nonnulla in Philol. VIII p. 569 sq., atque etiam nunc persuasum habeo non usum esse in Sotadeis suis Varronem pedibus epitritis nisi uno secundo i. e. dipodia trochaica posita pro diiambo. Ac nescio an admissio praeter hunc molosso omnis exhausta sit veterum Sotadeorum a recentioribus diversitas atque licentia. Sed id quidem nunc non agitur. Iam ego non tuebor quae ibi p. 570 variis verborum transpositionibus tentata non magis quam Kochianum illud (exercitatt. crit. p. 19)

propter volitans vocibus vulgi aures percrepis . .

punctum tulerunt Vahleni coniect. p. 173 sq. post ambages nonnullas Sotadeum Lachmannianum obtinentis. Et facillimum sane est, id quod et ego et Vahlenus fieri posse vidimus, sic describere numeros trochaicos:

. propter percrepis

vocibu' volitans aureis vulgi

quos ut unice probavit Ribbeckius, ita ipsum Lachmannum quominus probaret prohibuisse videtur canon ille metricus comm. in Lucret. II, 719 p. 116 ab eo positus, quum negaret vocabula dactylica trochaei loco in versu poni debere. Cuius viri tanta tali in re auctoritas quod et me quamvis dubitantem et Kochium ita movit, ut ea proponeremus, in quibus immoderata quaedam transponendi licentia merito argueretur, non mirabuntur qui ne Ritschelium quidem tum prorsus atque Fleckeisenum, viros hoc in genere multum praeclareque versatos, sustinuisse reputaverint adsensum cohibere. Et nunc sane contra hisci video, nec tamen, nisi quid me praeteriit, iam satis constare abrogandae ea lex sit an quibus denique exceptionibus circumscribenda. Certum videtur trochaicos octonarios omnino esse excipiendos, etiam septenariorum pedem primum recte excipi verisimile puto²⁾. Itaque si hac a parte satis tutae videntur esse illae quas supra exhibui septenariorum reliquiae, dubito tamen an aliud quid restet offensionis, quod est in voce *percrepis* positum. Displcebat Vahleno sententia, maxime sic nude positum *vocibus* vocabulum. Putabatne verbi personam esse *percrepis*? Nam Eutyechius quidem de discern. coniugat. II, 19 p. 2188, ab Oehlero citatus, „sono autem sonas“, inquit, „et sonis, unde sonere infinitivus; et crepo is, unde et crepere“. At *percrepas* voces ipse Vahlenus scripserat esse illas quidem nove dictas sed quae nec desiderarent analogiam nec abhorrent ab linguae et scriptoris ingenio. Quod ego verum esse multum abest ut negem; neque aut Lachmanni versus ne admissio quidem illo epitrito quarto stare aliter potest aut Ribbeckius adiectivum esse *percrepis* adfirmare dubitavit. Accedit quod, verbi persona secunda si esset *percrepis*,

¹⁾ Etiam incerti poetae ap. Cicer. orat. 49, 164 verba „habeo istanc ego perterricrepam“ (Trag. Ribb. inc. inc. fab. 142) videntur de tonitru dicta; quibuscum conlato versu Aeschylī Prometh. 923 βροντῆς ὅ' ὑπερβάλλοντα καρτερὸν κτύπον ex Attii sive Io sive Prometheo desumptum id fragmentum esse coniecerim.

²⁾ Hunc iam video a Bergkio quoque excipi Philol. XVII p. 39.

et Fama, quam consensu hic omnes intellegunt, compellatur parum probabiliter, et *vocibus* nomen epitheto, quod non debet habere nullum, privaretur. At vero percraepae voces quae sunt? quae percraepant aliquid, an quae aliqua re? Utut est, aegre crediderim dici aliquid potuisse, si umquam dictum est, percraepum absolute i. e. non addito casu ablativo, quo certe non caret comparatum illud a Vahleno nomen quod est personus a um iis in locis, quos attulerunt lexicographi, ut Valer. Flacc. III, 418 „Io ovanti persona sistro“, Petron. 120, 72 „verno persona cantu virgulta“, Mamertin. grat. act. Julian. 10 „lata camporum balatu hinnitu mugitibus persona“. Est quoque aliquid quod Nonius de craepandi verbo exponens eius verbi vel simplicis vel cum praepositionibus *per*, *con*, *in* compositi exemplis duodecim ab Ennio, Plauto, Terentio, Turpilio, Lucilio, Sisenna, Cicerone, Vergilio, Horatio petitis unum hoc a Varrone adiectivum idque duobus Lucilii et Ciceronis exemplis, in quibus verbum est percraepandi, adiunctum dicendus fuerit immiscuisse per socordiam ab hoc grammatico non alienam quidem illam in universum aestimantibus, sed hoc tamen loco in tanta verbalium exemplorum multitudine vix satis credibilem. Quae quum ita sint, de lacuna cogitare coepi, qua expleta versus fieret trochaicus octonarius, quo in genere et vocabulorum dactylicorum pro trochaeis positorum satis frequens usus est, ut Plaut. Trinumm. 821 *fluctibus*, 829 *parcere*, 835 *turbine*, 836 *frangere*, 837 *scindere*, Rud. 223 *omnia*, 224 *quaerere*, 931 *navibus*, 933 *oppida*, et inprimis conspicua esse solet illa veteribus poetis latinis usitata adlitteratio quam vocant et paronomasia ¹⁾, quae quum hoc loco vel sic uti traditus est satis clare ad aures accidat, tum etiam clarior fit, si in hunc fere modum legitur:

propter percraep[at protere]is vocibus volitans aereis volgi.

29. (19 V. 47 R). Nonius II, 138 p. 86, 27: „Canum, vetus, anticum. —. Varro Eumenidibus: *et ecce de improviso ad nos accedit cana Veritas, Atticis filoprae alumna.*“ Idem III, 25 p. 242, 33: „Alumnos consuetudo, quos alas vel educes, vel eos, qui alunt, dici vult. —. —. Varro —. Idem in Eumenidibus: *et ecce de improviso ad nos accedit cana Veritas, Attices philosophiae alumna.*“

In lemmate priori reliquae edd. *antiquum*; in altero ed. 1583 *aluntur*. In Varronianis *iprouiso* Ald., *improviso* reliquae et cum Popma Oehlerus; *ad uos* l. pr. Venett., *annos* l. alt. cod. Genev.; extrema Iun. et Merc. sic ediderunt utroque loco *Atticae philosophiae alumna*, quod coniectum l. pr. a Bentino recepit Popma repetitque Handius Tursellin. II p. 494; sed Venetae l. pr. *attici filio praealumna*, l. alt. *atticae philosophiae alumne*; Ald. l. pr. *atticis filo praealumna*, l. alt. ut Iun. et Merc.; *atices* l. alt. cod. Basil., *Attices* l. pr. con. Rothius, *Attices philosophiae alumna* inde ab Oehlero recentiores. Ego in Vindiciis alteris Philol. XVII p. 96 adnotavi genitivum graecum nominis adiectivi flagitare ut item nomini substantivo genitivus graecus restituatur, facile enim in *iae* abire potuisse *iac* i. e. *ιας*. Et videtur etiam *prae* graecae scripturae vestigia indicare; *PrAE* natum e *ΦΙΑC*. Hiatum, quamvis hoc loco tolerabilis esset, talibus effugiebat Varro, ut in Marciporis fragm. 15 (Non. VI, 16 p. 451, 11) *cum pictus aer fervidis late ignibus | caeli chorean astricen ostenderet*, et in Bimarci fr. 14 (9 V. Non. III p. 399. VII, 103 p. 383, 27. 480, 24) *ebrius' s, | Marce, Odyssi an enim Homeri ruminari incipis | cum*

¹⁾ Exempla quaerentibus passim obvia. Inprimis conspicuam dixi, quod conmotio quaedam animi et numeris illis et illi dicendi generi subesse solet. Reliquos numeros non excludi abunde docent exempla in eleganti illo Naekii de allitteratione sermonis latini libello congesta, qui editus est in Niebuhrii et Brandisii Museo Rhenano III p. 324 sqq.; docet egregium quod hoc ipso loco Nonius e Lucilii libro XXVI attulit exemplum: „*percraepa pugnám Pompili, facta Corneli cane*“, a Naekio p. 363 non commemoratum.

*peri tropon scripturum te Seio recéperis.*¹⁾ Adiectivi graeci praeter *chorean astricen* exemplum est in Modii fr. 6 (Non. II, 556 p. 141, 7) *quid aliud est quod Dêlfice canât columna lîtteris*, ubi metrum in caussa est, et *Ἦνος λύρας* fr. 5 (15 V. 11 R. Non. II, 86 p. 79, 33) [ac] *primum eam esse fysicēn ut sit êmfytos*, ubi etiam artis vocabulum.

Numeros primus agnovit Meinekius Ztschr. f. d. Alt.-Wiss. 1845 col. 738, quum scriberet haec *et ecce d. i. a. n. a. c. Veritas* esse tetrametrum catalecticum, sequi orationem solutam. Qui dubium est utrum acatalectum voluerit dicere an *et* particulam deleri, ut delevit Fleckeisenus apud Vahlenum p. 221. Idque non multum abest quin mihi probetur, quamquam scenicos poëtas constat iambicos octonarios cum trochaicis septenariis miscuisse. Nam utri quidem hoc in versu numeri iucundiores auribus accidant, aliud aliorum potest esse iudicium, et scripturae in utramque partem aequae facilis erat corruptio; sed *et ecce*, quae apud Apuleium valde frequens particularum coniunctio est, ut metamorph. III, 21. 22. VI, 30. VIII, 9. XI, 3. 7. 12. 29, scire velim num satis certis locis etiam apud antiquiores inveniatur, unusque locus Vergil. Aen. V, 167, de quo tamen et ipso fuerunt qui dubitarent propter codicis Romani auctoritatem, sit Nonianorum librorum fidei vindicandae idoneus. Facile etiam reponetur *set ecce*, cuius exempla sunt Cicer. Brut. 33, 135. ad Attic. VIII, 3, 7. Plaut. Mostell. 496. Apul. metam. VI, 30²⁾. Verum de hoc quidem utcumque statuatur, prosam iam ne ipsum quidem credo eximium illum magistrum meum esse tuiturum, quam nec postulant verba et respuit sententia. Restituit eius loco numeros trochaicos Fleckeisenus, cui et Vahlenus, prosae p. 72 et p. 182 vindex, p. 222 manus dedit, et obsecutus est Ribbeckius. Ergo locum sic scribo:

[s]et ecce de inproviso ad nos accedit cana Veritas

Attices philosophias alumna

Canam Veritatem dixit non ut Goethius nostras „die alte Schwiegermutter Weisheit,“ quod Vahlenus contulit festivius quam gravius dictum, sed ut Vergilius „canam Fidem“ Aen. I, 292, priscam illam et antiquam nullis dum artibus fucatam, cui inserviens quondam Atticus ille Socrates artificio suo illo obstetricio ac nesciendi calliditate Atticae philosophiae parens exstitit. Ad alumnae autem significationem pertinet quod consentientibus aliis grammaticis, ut Servio in Vergil. Aen. III, 72. VI, 298. VIII, 532. XI, 33, Capro de verb. dub. p. 2250, Isidoro origg. X, 3 et glossographis quibusdam ap. Hildebrand. ad glossar. saec. IX p. 8 Nonius ait alumnos eos quoque dici qui alunt. Cuius significationis exemplum invenitur apud Plautum Merc. 822 (4, 5, 7) „erus atque alumnus tuus sum“, quod ipsum Varro, ut erat Plauti studiosissimus, spectare

¹⁾ Ut prorsus nihil hiet, in ultimo versu nunc scripserim *riminari* [tu] *incipis* potius quam *riminaries incipis*, quod olim proposui. Numeros autem retinui eos quos descripsi Philolog. VIII p. 296, quos non esse veros Vahlenus coniecit. p. 28 suis neque rationibus neque numeris mihi persuasit. Sed *Seio* non debuisse iam pridem in *scio* mutari docenti Buechelero p. 421 libenter obsecutus sum. Est autem *Seio* trisyllabum pariter ut *peius* hoc in exemplo:

. non est peius
nâsci quam mori; sed verba demus nostro saeculo.

Sentent. Varron. 3 ed. Chappuis. In sententiis his, quas universas nimis contemni a quibusdam viris eximiis video, satis multae, praesertim in Chappuisii editione, quae est Devitiana haud paulo emendatior, agnosci possunt et versuum partes et vero integri versus multaque dicta quae saturarum characterem prae se ferunt. Uno hic defungar exemplo sentent. 51 Ch., quod sic videtur aliquatenus restitui posse:

. quod intricavit alieniloquium,
imperitis est gravissimum; id recolunt, [id . . . ,]
id amant, id magni faciunt, [id] nituntur ut intelligant,
[id illi] gaudent quum sciunt, [id] gloriantur quum docent.

Sunt vero alia quae critici ope etiam minus indigeant

²⁾ *Ecce autem de inproviso* Salust. Jug. 14, 11; *ecce autem repente* Cic. Verr. act. I, 6, 17. accus. V, 34, 87.

poterat. Incertius est Plaut. Mostell. 325, ubi adolescens ebrius ad amicam, „ocellus es meus“, inquit, „tuus sum alumnus, mel meum.“ Sed in carmine quod Ciris inscribitur v. 440 „communis alumna“ vocatur tellus, a Floro II, 9 (III, 21) Ostia „urbis alumna“; sic apud Silium Punic. VIII, 532 Hannibalem dicit Minerva „lumen alumnae Libyae“, utpote *Τριτογένεια* apud Libyae fluvium Tritonem vel nata vel educata (Apollon. Argonaut. III, 1309 sqq. Schol. A. Homer. II. ©, 39. Pausan. VIII, 33, 7. Sil. Pun. III, 323 all.); apud Festum Avienum descript. orb. 619 Tyrii Gadibus Herculem venerantur ut „numen alumnus“; apud eundem 494 Tiberis „Romanos lares lapsu praelambit alumno“¹⁾; Prudentius contr. Symmach. II, 503 deorum dicit „alumnos locos“ ubi praecipue colebantur; apud Martianum Capellam Varronis imitatore I, 28 cygnus „alumna stagna“ petit; I, 87 Ceres est „alumna terrarum ac nutrix mortalium“; II, 173 Facundia „in Philologiae penatibus se ortam educatamque memorabat, nec indignum esse quod sibi alumna praelata est, quae et sibi semper ornatum et pabulum praeberit multis disciplinis“. Sane a Plinio nat. hist. III, 5, 6 quod Italia adpellata est „terra omnium terrarum et alumna et parens“, dubium est quam recte nonnulli altricem interpretentur; sed ceteros quos adposui locos qui aut interpretando aut corrigendo amoliri conati sunt viri docti, ut Gesnerus in Thesauro s. v. et interpp. Cir. I. I., ii vereor ne argutius quam consultius egerint, quum praesertim apud Graecos quoque *τρόφιμος* non tantum is dicatur qui alitur vel altus est, sed etiam qui alit vel aluit. Hoc autem in quo versamur loco ipsa Veritatis canities maternam ei prae philosophia vindicat dignitatem minimeque obnoxiam huic ut scilicet, si fas est dicere, caniori. Et est multo verius philosophiae parens veritas quam veritatis philosophia. Nihili vero esse puto quod Vahlenus sub Veritatis persona delitescere coniecit Antiochi Ascalonitae, quo praeceptore Varro usus esse dicitur, disciplinam. Ea enim satis recens tum erat Veritas, nisi forte Antiochi canes significavit, ut omittam ea, quae Veritatem dicentem facit, Stertinio esse illo Horatiano multo digniora quam homine Academico quamvis Stoica et Peripatetica placita admiscente. Neque tale quid dixit is quem antestatur Prellerus (N. Ien. allgem. Litt.-Ztg. 1847 p. 623), usus ille hoc fragmento et fr. 30 (17 V. 24 R.) exemplis, quibus Varroni etiamtum moris Academici aliquid haesisse ostenderet. Immo nihil aliud quam *ἀλληγορικῶς* Varro dicit, hominem eum, quem loquentem facit, nactum esse cum suis de improvise opportunitatem veri videndi. Est autem eius figurae, quam popularem malim dicere quam oratoriam, Varro amantissimus. Sic in Lege Maenia ap. Non. II, 83 p. 79, 21: *... ad bīviram venio, [cui] cum vellem ostēdere, | quid vellem, Metámelos, Inconstántiai filius, | mé reprehendit* (Philol. XV p. 291); in Marcopoli *περὶ ἀρχῆς* fr. 1 ap. Non. I, 66 p. 18, 24: *... cui celere Díenos lemmatós logos, | Antípatri Stoici filius, rutró caput | displánat*; in Marcipore fr. 17 ap. Non. I, 222 p. 46, 8: *ventique frigidó se ab axe erúperant, | frenétici Septéntrionum filii*; in his ipsis Eumenidibus fr. 44 (25 V. 46 R.) ap. Non. III, 133. 394 p. 285, 23. 381, 19 *forénses decernínt, ut Existimátio nomén meum | in sanorum (al in insanorum) númerum referat*. Quo in versu vocabulum *existimatio* pentasyllabum est, vocali ante *st*, ut nunc dicunt, irrationali i. e. non faciente syllabam, qualia sunt apud scenicos poetas quadrisyllaba *ministerium*, *peristromata*, trisyllaba *magistratus*, *ministrare*, *venustatis*, *vetustate*, bisyllabum *fenestra* et in vulgari sermone *monstrum*, quod erat *monestrum* a monendo dictum.

30. (17 V. 24 R.) Nonius I, 275 p. 56, 13: „Infans a non fando dictus est. —. Et est quod aut dici non debeat, aut fari non possit. Nam et infantes usque eo appellandi sunt, donec coeperint fari. —. —. —. —. Varro Eumenidibus: *postremo nemo aegrotus quicquam somniat Tam infandum, quod non aliquis dicat filosofus*. —.“

¹⁾ Incert. panegy. Constantin. Aug. 18, 1: „Sancte Tibri . . . tu Romae tuae altor copiis subvehendis.“

In lemme Venetae dictum est. In Varronianis demo Venetae, *quicquam somniat an quicquam somniat* Ald. cum codd. Guelf. et Leid.; *aliquid margo Iunii, aliquid de philosophis* var. lectt. ed. 1583. Scriptum est *quidquam* in Popmae edd. Lugd. et Bipont., *philosophus* in edd. praeter Basil. a. 1842 omnibus.

Versus senarios iam in ed. 1583 descriptos invenio:

*postrémo nemo aegrótus quicquam sómniat
tam infándum, quod non áliquis dicat philosophus.*

Ad sententiam contulerunt locum plane geminum ac fortasse ad huius ipsius loci memoriam expressum Ciceronis de divinat. II. 58, 119: „sed nescio quomodo nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum.“ Quod quum a Cicerone contra quosdam scriptum sit philosophos divinationem quae esset ex somniis defendentes, dubito an hic locus cum iis huius saturae locis coniunctus fuisse videri debeat, qui ad somnia incubantibus a Serapide missa pertinebant.

De Nonii interpretatione cfr. Hildebrand. ad Apul. metam. VIII, 17 p. 794 et ad glossar. saec. IX p. 174.

31. (49 R.). Nonius III, 537 p. 367, 30: „Propter, iuxta. —. —. —. —. —. Varro. —. Idem Eumenidibus: *propter eam porticum situm erat dolium.* —.“

Deest locus in Venetis. In ceteris nihil variatur. — Numeri sunt trochaici:

‘ . . . ‘ . . . ‘ *propter eam pórticum
situm erat doliúm . . . ‘ . . . ‘ . . .*

in quibus *proptér* quin ferendum sit non est quod dubitetur; cfr. p. 24 not. et Corsen II p. 460.

Oehlerus: „Significat fortasse Diogenis dolium in Cranio situm.“ De Cranio sequitur Lucianum de conscrib. histor. 3 ó δὴ Αιογένης — ἐκύλιε τὸν πίθον, ἐν ᾧ ἐτύγγανεν οἰκῶν, ἄνω καὶ κάτω τοῦ Κρανείου: et in Cranio degisse Corinthi Diogenem alii quoque testantur, ut Plutarch. vit. Alex. 14. Dio Chrysost. III, 14. VI, 4. VIII, 4. VIII, 4. Pausan II, 2, 4. Laërt. Diog. VI, 38. 77; unde adparet propter Alexandri mentionem de loco dolii convenire cum Luciano Iuvenali vel quisquis est sat. 14, 311. At Laërtius VI, 23 ἐπιστείλας δὲ τῆν οἰκίδιον αὐτῷ προνοήσασθαι βραδύνοτος τὸν ἐν τῷ Μητροῦ πίθον ἔσχεν οἰκίαν, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς διασαφεῖ, Metroon Atheniense dicit, et VI, 43 ἠγαπᾶτο δὲ καὶ πρὸς Ἀθηναίων μαιρακίον γοῦν τὸν πίθον αὐτοῦ συντρέψαντος τῷ μὲν πληγὰς ἔδοσαν, ἐκείνῳ δὲ ἄλλον παρέσχον. Cuius posterior memoria, sapiat licet narratiunculam *χειρώδη*, priorem tamen confirmat, in qua plus auctoritatis inesse mihi videtur, quam in Luciani facietis, ut, tametsi liceat ita utriusque fidem tueri cum C. F. Hermanno ad Lucian I. I. p. 20, ut primum Athenis ad tempus, postea Corinthi quod vitae reliquum esset in dolio apud Cranium gymnasium constituto degisse dicatur Diogenes, ego tamen credere malim ex hac velut radice reliquas progerminasse narratiunculas in eius hominis vita, cuius ad personam vel transferendis vel comminiscendis fabellis atque rumusculis nimium quantum luxuriata videmus omnium aetatum ingenia. Epistolae autem quod citantur Diogenis, aut alia olim fuit ea de re epistola quam quae hodie fertur n. 16 ad Apolexin cum ceteris subditicia, in qua nulla Metroi est mentio, aut lectoris additamentum est illud ὡς καὶ αὐτὸς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς διασαφεῖ, aut, quod ego mihi persuadeo, adiectum est superioribus aliunde petitis ab ipso Laërtio, quem his sophistarum ac declamatorum fetibus mire delectatum scimus in auctoritate eorum adleganda ipsisque exemplis adferendis valde sibi placuisse. Ipsius igitur de Metroo memoriae fides eo testimonio non elevatur. Et Varro quoque nescio an porticus mentione facta Atheniense dolium significet, siquidem a nobilibus quibusdam porticibus Metroon non videtur procul abfuisse; quamquam Cranio gymnasium suam fuisse porticum etiam nullo tradente quis neget? Neque vero primi Diogenis fuit ista ζῶη πίθου, quae postea in proverbium abiit ἐπὶ τῶν ἐπιεικῶς καὶ μειρώς ζώντων, ἀπὸ Αιογένους τοῦ φιλοσόφου ᾧ πίθος ἦν ἢ ἡδίστη καταγωγὴ καὶ διατριβή (Zenob. III, 14. Diogenian. III, 98. Suid. s. v. all.); videntur enim

dolia in publico iacentia vulgo iis habitaculo fuisse qui tecto carerent, ac certe belli Peloponnesii tempore Athenis populus ex agris in urbem Periclis suasu congregatus et constipatus defectu hospitiorum (Thucyd. II, 17. 52) plures per annos quum aliis in gurgustiiis turriculisque habitabat, tum in doliis, ἐν ταῖς πιθάκλαισι Aristoph. equ. 792. Πιθάκλαις autem tam grandes fuisse, ut non facile asportarentur, docet Demosthenes in Onetor. I p. 871, quamquam alibi etiam minoribus vasis id nomen inpositum reperitur. Denique de Diogenis potissimum dolio ut probabiliter cogitasse Oehlerum arbitrer, ipsarum me saturarum, quas alii Cynicas, ut Probus in Vergil. ecl. 6, 31 p. 18, 4 K., ipse Menippeas adpellabat (Gell. II, 18, 7. Cicer. Acad. post. I, 2, 8), movet ratio et character, de quo pluribus a me expositum est in Vindiciis tertiis brevi, ut spero, prodituris. Atque ut in his saturis modo aperte modo tecte Cynicae disciplinae ratio habita est, velut in harum ipsarum Eumenidum fr. 4 (2 R.) iudice Ribbeckio; ita praeter Menippum, a quo totum hoc scripturae genus nominatum est, quemque tamquam alterum quemdam Diogenem Lucianus dial. mort. 1, 1 in eodem Cranio versantem facit, Diogenem quoque aliquoties laudatum invenimus, ut Ταφῆς Μενίππου fr. 3 (4 V.), Sesquialix fr. 20, Quinquatruum fr. 5, Marciporis fr. 8. Quorum locorum de primo et secundo alibi dixi, tertium ap. Non. II, 8. III, 367 p. 69, 18. 371, 23 sic fere legendum puto:

ὅς an hoc praestat Hérophilius Diogene,
quod ille e ventre aquám mittit? . . .
. . . ὅς ad hoc te iactás? at hoc
pacto útilior te Túscus aquilex . . .

soluta v. 2 arsi antepaenultima, ut in trochaicis (cfr. p. 24 n. et 39); quartum ap. Non. III, 334 p. 358, 24 sic:

et Diogenes ὁ κωνικός, qui ab Alexándro rege iússus
optáre quidquid véllet, se factúrum . . .

ubi ὁ κωνικός Oehlerii emendatio est, *quidquid* Gulielmi, libri *quiamicos* et *quid*. Sed ad Eumenidum locum ut revertar, is sive cum Oehlero ad Diogenis illud sive ad quodlibet vinarium dolium referetur, per Ribbeckium utrumvis licebit.

Addenda et Corrigenda.

P. 2. n. 1 lin. 4 sq. leg. Eumenidum et Endymionum ∞ P. 3. lin. 8 inf. Ad frgm. 8. De confusis inter se sermone plebeio nominibus in *um et us* exeuntibus addatur iis quos Eum. I p. 23 attuli Struve ūb. d. lat. Declinat. u. Conjugat. p. 52. ∞ P. 5. l. 7 inf. leg. „saepus mendici *stola*“ et „squalida saepus *stola*“ ∞ P. 8. n. 3. lin. ult. Boettigerus, cuius opusculorum latinorum in ipsa demum plagula corrigenda copia mihi est facta, praeter unum illum de sexcentis locum Senecae, quem ait de mimo planipede loqui, alterum attulit plus, ut videtur, auctoritatis habentem Athenaei X p. 452 f. ἐν δὲ (ἐπαιξε γρίφους) Κλέων ὁ μίμνλος ἐπικαλούμενος, ὅσπερ καὶ τῶν Ἰταλικῶν μίμων ἄριστος γέγονεν ἀποπροσώπος ὑποκριτῆς. Quem miror a Grysaro omissum. Nec tamen eo res conficitur. ∞ P. 9 l. 17. Cfr. Lucian. pro imagg. 3. ∞ P. 13 n. 2. In Rufini loco pro *subtilissimo* legendum videtur *subtilissime*. ∞ P. 17 l. 32 leg. Io. Conr. ∞ P. 18. n. l. 1. Χρᾶσθαι ἰσοῖσι de extispiciis Herodot. VI, 82; οἰωνοῖς καὶ γῆμαις καὶ συμβόλοις καὶ θυσίαις Xenoph. apomnem. I, 1, 3. ∞ P. 19 n. 2 *precant*. ∞ P. 19 l. 23. In Tertulliani loco apol. 6. H. Steinius pro *otiosarum* legendum censet *odiosarum*. ∞ P. 21 l. 5. Ruddimannus I p. 125 ed. Stallb. n. 70 praeter hunc Varronis versum, quo *tantidem* pro *tantundem* dictum vult, adfert Ennium ap. Varr. ling. lat. VII, 3, 32 „*tantidem* quasi feta canes sine dentibus latrat“ (Annal. 518 Vahl.). Sed nihil agit; non potest non audiri aestimandi verbum. Aliter comparatus est locus Catulli 17, 20 „*tantundem* omnia sentiens quam si nulla sit usquam“, ex quo Achilles Staius apud Ennium scribere voluit *tantundem*. Mirum vero neminem, quod sciam, scribi iussisse *latret*. ∞ P. 21 n. 2. add. „*stida* canum *vis*“ Lucr. VI, 1222. ∞ P. 22 l. 22. De curandi verbo cum dativo coniuncto adde Gronov. lectionem. Plautin. p. 314. ∞ P. 24. l. 3 leg. *λεγεῖς*, ∞ P. 24 l. 25. Versus sic quoque legi potest: . . . *in somnis venit, iubet me cepam esse* . . . Ad sententiam conferatur versus proverbialis ζωὸς γενῆση τρομμένου μόνον λαβών (al. μοῖραν λαβών) Zenob. III, 14. Diogenian. III, 99. Suid. s. v. all., quem interpretantur πρὸς τοὺς (ἐπὶ τῶν) ἀπὸ μικρᾶς αἰτίας μεγάλην δόξαν καρπομένους (καρπομένων). Vix recte; sed de incerta sententia cfr. Leutsch. ad paroemiogr. II. p. 31. Coniecit Emperius ζωμός, ego γαγών. ∞ P. 25 l. 29. Priorem versum sic explet H. Steinius: *tu non insanis? [insanum] qui tibi vino* ∞ P. 26 l. 20. De *m et s* litteris in fine vocabulorum permutatis cfr. Kritz. prolegomm. Vellei. p. XCIV. ∞

Jahresbericht

über das Schuljahr von Ostern 1860 bis Ostern 1861.

A. Allgemeine Lehrverfassung.

I. P R I M A.

Ordinarius: Der Director.

Latein. 8 St. Cic. nat. deor. II. Tac. Annal. III. IV. V. Quintil. X. Exerc. u. Extemp., mündliche Uebungen, Correctur der Aufsätze und Controle der Privatlectüre. 6 St. Prof. Roeper. Hor. Od. III. IV., Serm. I. mit Auswahl u. Epist. II. 2 St. Prof. Herbst.

Griechisch. 6 St. Platonis Gorgias, Demosth. orat. pro coron. Homeri Ilias I—VI. Privatim Plat. de rep. VIII. IX. Griech. Exerc. u. Extemp. Der Director. Während einer Badereise des Dir. wurde der Gorgias vom Dr. Bresler. beendigt und vom Dr. Stein Sophocl. Antigone gelesen.

Deutsch. 3 St. Geschichte der deutschen Litteratur von 1300 bis 1770. Aufsätze. Freie Vorträge. Dr. Strehlke.

Französisch. 2 St. In Menzel's Handbuche wurden gelesen die Abschnitte von Ancillon, Lacroix, Ségur; Le voyage à Dieppe. Exercitien und Extemporalien mit Durchnahme syntactischer Abschnitte. Prof. Brandstaeter.

Hebräisch. 2 St. 1) Grammatik: Repetition der Lehre von den Verbis imperfectis und quiescentibus und die Lehre vom Nomen und dessen Flexion. — 2) Lectüre: Das Buch Ruth und mehrere ausgewählte Psalme. 3) Uebungen im Uebersetzen aus dem Deutschen ins Hebräische mündlich und schriftlich an gestellt. Pred. Blech.

Religion. 2 St. 1) Lectüre: Der Brief an die Philipper und Johann. Evang. cap. XIV—XXI. mit den nöthigen Einleitungen und Gedankenentwicklung. — 2) Kirchengeschichte: Reformationsgeschichte, sodann Geschichte der reformirten Kirche bis auf die neueste Zeit in freiem Vortrage und mit öfter angestellter Repetition. — 3) Repetitionen in der Heortologie, Christologie, Symbolik und Bibelkunde. Pred. Blech.

Katholische Religionslehre. 2 St. Prima mit Ober- u. Unter-Secunda. Coet. A. 1) Kirchengeschichte vom 13. bis zum 18. Jahrh. 2) Schluss der Sittenlehre. 3) Das Evangel. des h. Johann. cap. I—VIII. in der Ursprache gelesen und erklärt. 4) Wiederholungen des bis dahin Vorgetragenen. Lic. Redner.

Mathematik. Erweiterung der Stereometrie, Kegelschnitte; Auflösung zahlreicher Uebungs-Aufgaben. Wiederholung des Binom. Lehrsatzes, der Theorie der Logarithm. und Exponentialgrößen. Cubische und biquadratische Gleichungen. Prof. Czwalina.

Physik. 2 St. Lehre von der Wärme und von der Schwere. Wiederholung der Optik und des Cursus von Secunda, verbunden mit der Auflösung physikalischer Aufgaben. Prof. Czwalina.

Geschichte und Geographie. 3 St. Neuere Gesch. von 1797—1814. Gesch. des 15. und 16. Jahrhunderts. Repetition der alten u. mittlern Geschichte, in Verbindung mit den Geschichtstabellen des Lehrers, sowie Repet. der gesammten Geographie. Prof. Hirsch.

II. OBER-SECUNDA.

Ordinarius: Professor Herbst.

Latein. 10 St. Cic. oratt. pro leg. Manil., pro Sulla, pro Murena. Tuscul. V. Sall. Cat. Virg. Aen. VII—X. Stilübungen und Gramm. Prof. Herbst.

Griechisch. 6 St. Plutarchi Themist., Pericl. Herod. VI. VII. Gramm. u. Exerc. 4 St. Prof. Herbst. Homeri Ilias I—VI. 2 St. Der Director.

Deutsch. 2 St. Lectüre des Nibelungenliedes. Geschichte der deutschen Litteratur im Mittelalter. Mittelhochdeutsche Declination und Conjugation. Aufsätze und freie Vorträge. Dr. Strehlke.

Französisch. 2 St. Lehre von den Modis. Exercitien, Extemporalien und mündliche Uebungen. Lectüre: Handb. v. Menzel. Dr. Strehlke.

Hebräisch. 2 St. 1) Hauptsächlich Grammatik. Von den Elementen an bis zur Beendigung der Lehre vom regelmässigen und unregelmässigen Verbum mündlich und schriftlich eingeübt. — 2) In den letzten Monaten die Anleitung zum Gebrauch des Lexicons bei den ersten Anfängen des Uebersetzens aus der Genesis und der damit zusammenhängenden Analysirung der einzelnen Verbalformen. Pred. Blech.

Religion. 2 St. (Combin. mit Unter-Secunda.) 1) Lectüre: Das Neue Testament in der Grundsprache. Das Evang. Matthäi von cap. XII—XXVIII., mit der nöthigen Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments überhaupt. — 2) Kirchengeschichte: die ältere Kirchengeschichte von Pfingsten bis zu Gregor d. Gr. frei vorgetragen und repetirt. — 3) Anfänge der Christologie und Heortologie. Pred. Blech.

Mathematik. 2 St. Ebene Trigonometrie und Stereometrie. Repetition der Geometrie. Binomischer Lehrsatz. Kettenbrüche, algebraische, geometrische u. stereometrische Uebungs-Aufgaben. Prof. Czwalina.

Physik. 1 St. Mechanik (Hebel, schiefe Ebene etc.) — Fall der Körper. Specificisches Gewicht. Wiederholung der Elemente. Erweiterungen des Pensums von Unter-Secunda. Prof. Czwalina.

Geschichte und Geographie. 3 St. Geschichte des Mittelalters von 843 bis 1450 n. Chr. Repetition der 13 Geschichtstabellen. Geographische Repetitionen, verbunden mit Erlernung der 2 statist. Tabellen. Prof. Hirsch.

III. UNTER-SECUNDA.

Ordinarius: Professor Brandstaeter.

Latein. 10 St. Fortgesetzte Einübung der Syntax durch Wiederholung. Extemporalien, Exercitien. Cic. pro Archia. in Catil., pro I. Manilia. Livius XXI. XXII. 8 St. Prof. Brandstaeter. Virg. Aen. I—III. Ecl. I. IX. 2 St. Prof. Herbst.

Griechisch. 6 St. Hom. Odyss. II. VII—XIII. verb. m. Memoriren. Isocratis Paneg., Xenophon's Memorabilien III. Herod. I. III. Grammatik: Rection der Casus, die Praepositionen und die wichtigsten Modusregeln. Exercitien u. Extemporalien, Wiederholung der Formenlehre; Einüb. d. Verba anomala. 6 St. Dr. Stein.

Deutsch. 2 St. Lectüre von Tragödien und Gedichten. Metrik. Aufsätze. Freie Vorträge. Prof. Brandstaeter.

Französisch. 2 St. Repetitionen aus der Formenlehre. Die Lehre von der Wortstellung und den einzelnen Redetheilen. Exercitien u. Extemporalien. Lectüre in Ségur's histoire de la grande armée. Prof. Brandstaeter.

Mathematik. 4 St. Uebungen im Auflösen der Gleichungen des ersten u. zweiten Grades. Geometrische Constructionen. Elemente der Logarithmen. Progressionen (arithm. u. geom.). Stereometrie. Prof. Czwalina.

Physik. 1 St. Anfangsgründe der Lehre von den Urstoffen, vom Luftdruck, der Luftpumpe und der Electricität. Prof. Czwalina.

Geschichte u. Geographie. 3 St. Römische Geschichte von 31 v. Chr. bis zum Untergange des Weströmischen Kaiserthums, Gesch. des Mittelalters bis 843 nebst Wiederholung der 13 Gesch.-Tabellen. Geographische Repetitionen, verbunden mit Erlernung der 2 statist. Tabellen. Prof. Hirsch.

IV. OBER-TERTIA.

Ordinarius: Professor Roeper.

Latein. 10 St. Curtius IV. V. Cic. de senect. Ovid. Metamorph. XI—XIV. m. Ausw., verb. m. Memoriren u. metrischen Uebungen. Gramm. Exerc. u. Extemp. Prof. Roeper.

Griechisch. 6 St. Xenoph. Anab. V. VI. Homeri Odyss IV—VI. verb. mit Memoriren. Wiederhol. der gesammten Formenlehre. Exercitien. Prof. Roeper.

Deutsch. 2 St. Freie Vorträge, monatl. Aufsätze u. Erklärung ansgewählter Lesestücke. Dr. Bresler.

Französisch. 2 St. Gelesen Abschnitte in Noël's Lectures françaises. Grammatik: Unregelm. Verba, eingeübt nach den Materialien von Brandst., mündlich u. schriftlich. Dr. Bresler.

Religion. 2 St. 1) Bibl. Geschichte: Der Schluss der Auferstehungs- und Himmelfahrtsgeschichte des Herrn Jesu Christi u. die Apostelgeschichte gelesen u. erklärt. — 2) Die Lehre vom Gebet (3. Hauptstück) und darnach der 3. Glaubens-Artikel, zuletzt die Lehre von den Sacramenten (4. u. 5. Hauptstück) mit den erforderlichen Hauptsprüchen, frei vorgetragen und eingeübt. — 3) Nach schriftlich dictirten Uebersichten die Bibelkunde und die Heortologie durchgenommen. Pred. Blech.

Katholische Religionslehre. 2 St. Ober- u. Unter-Tertia comb. mit Quarta. Coet. B. 1) Die Religionslehre nach dem grossen Katechismus von Deharbe. 2) Kirchengeschichte in Lebensbildern. Lic. Redner.

Mathematik. 4 St. Lehre von den Potenzen. Uebungsbeispiele aus Meier Hirsch. Lehre von der Berechnung der Figuren im Allg. und des Kreises. Wiederholung des Früheren, verbunden mit geometrischen Aufgaben. Prof. Czwalina.

Geschichte u. Geographie. 4 St. Geschichte des gesammten Alterthums bis 134 v. Chr. Wiederholung der 13 Gesch.-Tabellen. Die aussereuropäischen Erdtheile, nebst Erlernung der 1. statist. Tabelle. Prof. Hirsch.

V. UNTER-TERTIA.

Ordinarius: Dr. Strehlke.

Latein. 10 St. Jul. Caesar Bell. Gall. VI.—VII. Ovid. Metam. I. III. V. mit Auswahl. Grammatik: Lehre von den Modis, Repetition der Casuslehre u. Formenlehre; wöchentl. Exerc. u. Extemp. Dr. Strehlke.

Griechisch. 6 St. Lectüre in Jacobs griech. Lesebuch, 2. u. 3. Cursus. Grammatik: Verba liquid., Verba contr., Verba in $-\mu$, nebst den wichtigsten unregelmässigen; Wiederholung des Cursus von Quarta. Griech. Exerc. u. Ext. Prof. Brandstaeter.

Deutsch. 2 St. Aufsätze, mit gramm. u. stilist. Erläuterungen. Declamation. Dr. Lampe.

Französisch. 2 St. Anfangsgründe der Grammatik bis zum unregelmässigen Verbum excl. Mündliche u. schriftl. Uebersetzungen in's Französische. Lectüre aus Noël's Lectures françaises. Dr. Strehlke.

Religion. 2 St. 1) Die Geschichte des Herrn Jesu Christi, namentlich die Seines Leidens und Sterbens gelesen und erklärt. — 2) Das 2. Hauptstück des Katechismus vom christl. Glauben katechetisch geübt, die Lehre von Gottes Wesen und Eigenschaften, der 1. und 2. Artikel mit den betreffenden Hauptsprüchen mündlich und schriftlich, zusamt der darauf bezüglichen Festlieder, die auswendig gelernt wurden, vorgetragen. Pred. Blech.

Mathematik. 4 St. Vollständige Repetition u. Erweiterung des Cursus v. Quarta. Dazu Geometrie: Lehre von der Gleichheit d. Figuren, v. Kreise. Lehre von der Aehnlichkeit bis §. 95 in Mehlers Lehrbuch. Arithmetik: Buchstabenrechnung, Potenzen u. Ausziehen der Cubik-Wurzel. Viele Uebungsaufgaben. Dr. Lampe.

Geschichte u. Geographie. 4 St. Uebersicht der mittlern und neuern Geschichte seit 1273. Erlernung der Geschichts-Tabellen VII—XI. u. der 2 Tabellen über Preuss. Geschichte. Physische u. politische Geographie von Europa nach Voigt Curs. III. u. IV. Prof. Hirsch.

VI. VII. QUARTA.

Ordinarius: Coet. A. Dr. Stein. Coet. B. Dr. Bresler.

Latein. 10 St. Coet. A. Kl. Livius v. Weller. Coet. B. Corn. Nep. Phaedrus in Coet. A. Lehre von den Casibus. Wöchentl. Exerc. u. Extemp. Coet. A. Dr. Stein. Coet. B. Dr. Bresler.

Griechisch. 6 St. Von den Elementen bis zu den Verb. contr. incl. Lectüre in Jacobs griech. Elementarbuch 1. Cursus, Coet. A. Dr. Stein. Coetus B. Dr. Bresler.

Deutsch. 2 St. Aufsätze mit sprachlichen Erläuterungen. Declamationen. Lehre vom Satz- und Periodenbau, mit mündlichen und schriftlichen Uebungen. Coet. A. Dr. Lampe. Coet. B. Pred. Krieger.

Französisch. 2 St. Coet. A. S. Dr. Hampke, W. Dr. Strehlke. Coet. B. Dr. Bresler.

Religion. 2 St. 1) Bibl. Geschichte von der Theilung des Reiches bis zum N. Testament im Sommersemester — abwechselnd mit der Durchnahme der hauptsächlichsten evangel. Pericopen, — Mittheilung der Reformationgeschichte in ihren Hauptbegebenheiten bei Gelegenheit des Reformationstages. Anfänge der Heortologie. — 2) Katechismus: Das 1. Hauptstück vom Gesetz überhaupt und den 10 Geboten besonders, mit Durchnahme u. Einübung der Hauptsprüche u. Lieder. Pred. Blech.

Mathematik u. Rechnen. 3 St. Arithmetik: Repetition des Cursus von Quinta, Proportionslehre, Decimalbrüche. Ausziehen der Quadratwurzel. Geometrie: Von den Linien und Winkeln, Congruenz der Dreiecke. Coet. A. u. B. Dr. Lampe.

Geschichte u. Geographie. 3 St. Geschichte des Alterthums u. des Mittelalters bis 911. — Phys. Geographie von Europa. Coet. A. Prof. Hirsch. Coet. B. Pred. Krieger.

Zeichnen. 2 St. Zeichenlehrer Troschel in beiden Coetus.

VIII. IX. QUINTA.

Ordinarius: Im Sommer: Coet. A. Dr. Hintz. Coet B. Dr. Hampke.
Im Winter nur 1 Coet. Dr. Hintz.

Latein. 10 St. Wiederholung und Erweiterung des Pensums von Sexta, Genusregeln, unregelm. Verba. Uebung im Satzbuilden. Wöchentliche Exercitien. Lectüre in Ellendt's latein. Lesebuche, 2. Cursus. Dr. Hintz. Dr. Hampke.

Deutsch. 2 St. Die Lehre vom Satze und von der Rection der Casus. Monatliche Aufsätze, mündl. Erzählungen. Declamation. Dr. Hintz in beiden Coetus.

Französisch. 3 St. Dr. Hampke in beiden Coetus. Im Winter Dr. Lampe.

Religion. 2 St. 1) Bibl. Geschichte. Von Anfang wiederholt und bis zur Theilung des Reiches fortgesetzt in freiem Vortrage und stetigen Repetitionen. — 2) Bücherkunde der heiligen Schrift in ihren elementarischen Anfängen. — 3) Hauptsprüche der h. Schrift schriftlich und mündlich, desgleichen die beiden ersten Hauptstücke des Katechismus bis zur Fertigkeit eingeübt und Lieder des Gesangbuches gelernt. — 4) Bei Gelegenheit der bibl. Geschichte die Stiftshütte des alten Bundes nach vorgezeigten Bildern erklärt und zur Anschauung gebracht. Pred. Blech.

Katholische Religionslehre. Quinta und Sexta. Coet. C. 1) Biblische Geschichte des A. Testam.. — 2) Die hauptsächlichsten Wahrheiten der kath. Kirche nach dem Diöcesan-Katechismus. Lic. Redner.

Rechnen. 4 St. Repet. der Bruchrechnung, Regula de tri, einfache u. zusammenges., Zinsrechnung. Pred. Krieger.

Naturgeschichte. 2 St. Im Sommer Pflanzen; im Winter Amphibien und Fische. Dr. Lampe.

Geographie. 2 St. Allgemeine physische Geographie, nach Voigt 2. Cursus. Dr. Hampke. Dr. Hintz.

Schreiben. 3 St. S. In beiden Coet. Schreiblehrer Fisch. — Zeichnen in beiden Coet. 2 St. Zeichenl. Troschel.

X. SEXTA.

Ordinarius: Prediger Dr. Krieger.

Latein. 10 St. Von den Elementen bis zur regelm. Conjugat. incl.; erste Elemente der Syntax; Lectür. im latein. Lesebuche; wöchentlich ein kleines Exercitium. Pred. Krieger.

Deutsch. 3 St. Die Lehre vom einfachen Satze. Lectüre in Lehmann's deutsch. Lesebuch. Auswendiglernen von Gedichten. Kleine Aufsätze. Dr. Hintz.

Religion. 2 St. 1) Bibl. Geschichte: Nach Anleitung des von dem Lehrer herausgegebenen Handbuchs von Anfang an bis zur Gesetzgebung auf Sinai. — 2) Bücherkunde der h. Schrift. — 3) Hauptsprüche u. Lieder u. das erste Hauptstück des Katechismus schriftlich und mündlich bis zur Fertigkeit eingeübt. Pred. Blech.

Rechnen. 4 St. Die vier Species in ganzen benannten Zahlen. Einfache Regula de tri. Dr. Hintz.

Naturgeschichte. 2 St. Im Sommer Säugethiere, im Winter Fortsetzung derselben und Vögel. Dr. Lampe.

Geographie. 2 St. Ueber Gestalt, Grösse und Bewegung der Erde. Die einzelnen Erdtheile mit den sie umgebenden Meeren, die Hauptländer, Gebirge und Flüsse nach Voigt 1. Cursus. Pred. Krieger.

Schreiben. 3 St. S. Schreiblehrer Fisch. — Zeichnen. 2 St. Zeichenlehrer Troschel.

Im Winter wurden nach dem Abgang des Herrn Fisch die Schreibübungen in V. u. VI. nach gestochenen Vorschriften von den Herren Hintz und Wilde geleitet.

Die Elementarclassen oder SEPTIMA

hat täglich 1 Lese-, 1 Schreib-, 1 Rechenstunde, wöchentlich 4 orthogr. St., 2 Religionsst., einige Zeichenstunden, desgl. für Gedichte und Lieder und für Geographie, zusammen 28 St. Elementarlehrer Wilde.

Ausser den vorgenannten Stunden wurden noch ertheilt: 10 Singstunden, 4 vom Musikdirector Markull, 6 vom Prof. Brandstaeter. Im Sommer Mittwoch und Sonnabend Nachmittags Turnunterricht vom Elementarlehrer Grüning.

Das Thema des latein. Aufsatzes der diesj. Abiturienten war: In rebus Graecorum usque ad pacem per Antalcidam factam sodalitia et factiones, quae *ἐταυρίαι* vocantur, quam vim habuerint, exponatur; das des deutschen: „Nur zwei Tugenden giebt's, o wären sie immer vereinigt; immer die Güte auch gross, immer die Grösse auch gut.“

Verzeichniss der beim Unterrichte gebrauchten Schul- und Lehrbücher mit Ausschluss der alten Classiker.

- I. **Beim lateinischen Unterrichte:** 1) Zumpt's lat. Grammatik (kleinere und grössere) durch alle Classen. 2) Der kleine Livius von Weller. 3) In Sexta und Quinta Ellendt's lat. Lesebuch. 4) Zum Vocabellernen in VI. V. IV. Wiggert's Vocabelbuch. 5) Dronke's Aufg. 1. Cursus.
- II. **Beim griechischen Unterrichte:** 1) Buttmann's griech. Grammatik durch alle Classen. 2) Daneben in oberen Krüger's griech. Schulgrammatik. 3) Für die Uebungen im Schreiben Rost und Wüstemann's Uebungsbuch. 4) Jacobs Elementarbuch. 1. Theil.
- III. **Beim deutschen Unterrichte:** 1) Pischon's Leitfaden zur deutsch. Litteraturgeschichte. 2) In Sexta u. Quinta Lehmann's deutsches Lesebuch 1. Theil.
- IV. **Beim französischen Unterrichte:** 1) Plötz Elementarbuch 1. Cursus für V. u. IV. 2) Brandstaeter's franz. Grammatik, nebst dessen Materialien für alle übrigen Classen. 3) Zur Lectüre Noël Lectures françaises in mittl. Classen. 4) Menzel's Handbuch in oberen Classen.
- V. **Beim hebräischen Unterrichte:** Gesenius hebr. Grammatik.
- VI. **Beim Religionsunterrichte:** Das Reich Gottes von Pred. Blech.
- VII. **Beim Geschichts- und geograph. Unterrichte:** 1) Hirsch's Geschichtstabellen für alle Classen. 2) Daneben in den oberen Wachsmuth's Lehrbuch. 3) Für die Geographie Voigt's Leitfaden zur Geographie.
- VIII. **Beim mathematischen und physikalischen Unterrichte:** 1) Koppe's math. und 2) ebendesselben physikal. Lehrbuch. 3) Meyer Hirsch Rechnungsaufgaben. 4) Mehlers Hauptsätze der Elementar-Mathematik.

B. Verordnungen des Königlichen Prov.-Schul-Collegiums.

1. Vom 31. März 1860. Mittheilung d. K. Pr.-S.-C., dass es fortan vollständiger Nachweisungen über die persönlichen und dienstlichen Verhältnisse der Directoren und Lehrer an den höheren Unterrichtsanstalten nicht mehr bedarf, sondern nur von 3 zu 3 Jahren eine Nachweisung der Personal-Veränderungen des Lehrer-Collegiums.
2. Vom 6. Juni 1860. Aufforderung an den Director die Durchschnittssumme der Kosten des jährlichen Schulprogramms anzugeben. (Sie ist auf 90—100 Thlr. anzusetzen, doch hatte das Jubelprogramm v. J. 1858 über 600 Thlr. gekostet.)
3. Vom 8. August 1860. Mittheilung des wesentlichen Inhalts des von dem Königl. Commissarius Herrn Dr. Schrader dem Königl. Prov.-Schul-Collegiums abgestatteten Revisionsberichtes über die in der ersten Hälfte des Juli abgehaltene Revision des hiesigen Gymnasiums.
4. Vom 26. Nov. 1860. Mittheilung der von dem Herrn Minister der geistl. pp. Angelegenheiten, im Einvernehmen mit dem evangelischen Ober-Kirchenrath getroffenen Anordnung in Betreff des Confirmanden-Unterrichts der Schüler höherer Schulaustalten. (Uebereinstimmend mit dem hier seit vielen Jahren feststehenden Brauch.)
5. Vom 8. Decbr. 1860. Mittheilung der den Directoren der Realschulen erster Ordnung über die Aufnahme-Prüfung der von Gymnasien in Realschulen übergehenden Schüler zur Nachachtung empfohlenen Grundsätze.

C. Chronik.

Das Lehrpersonal des Gymnasiums hat in dem verflossenen Schuljahre in der Person des Herrn Dr. Hampke, der Mich. 1860, nachdem er grade nur ein Jahr als erster Hülfslehrer und Ordinarius von Quinta B. mit dem glücklichsten Erfolge gewirkt hatte, einem ehrenvollen Rufe an das Gymnasium in Lyk folgte, einen allen lieben Collegen, die Anstalt eine junge vielversprechende Lehrkraft verloren. Unsere besten Wünsche begleiteten ihn in seinen neuen Wirkungskreis. Da die geminderte Frequenz der Quinta die Zusammenziehung beider Coetus in einen gestattete, wurde die Stelle nicht wieder besetzt, so dass der bisherige zweite Hülfslehrer Herr Dr. Lampe in die erste Hülfslehrerstelle einrückte.

Auch der Herr Dr. Preuss, der als Candid. prob. den Winter von 1859—1860 an dem Gymnasium beschäftigt gewesen war, konnte, von einem Blutausswurf gegen Ende des Winters befallen, in das neue Schuljahr nicht wieder eintreten, indem er Danzig verlassen, und im Sommer ein Bad zur Herstellung seiner Gesundheit benutzen musste.

Die Stelle des Schreiblehrers Herrn Fisch, der Mich. v. J. nach Berlin übersiedelte, ist von Ostern d. J. ab durch den Elementarlehrer Herrn Gohr ersetzt worden. Den Winter über hatten die Herren Wilde und Hintz die Leitung der Schreibübungen nach gestochenen Vorschriften von Heinrichs übernommen.

In Folge der Ermächtigung des Herrn Ministers wurde das neue Schuljahr am 19. April mit einer Feier des dreihundertjährigen Todestages Philipp Melanchthons eröffnet.

Das letzte Geburtsfest des Hochseligen Königs Majestät wurde, wie stets in den letzten Jahren, durch eine stille Morgen-Andacht, und in ähnlicher Weise bei der Wiedereröffnung der Classen im neuen Jahre die Todtenfeier begangen.

Die mündliche Abiturienten-Prüfung fand unter dem Vorsitz des Königl. Prov.-Schulraths Herrn Dr. Schrader am 27. und 28. Febr. d. J. statt.

D. Statistische Nachrichten.

a. Lehrer.

Am Gymnasium sind gegenwärtig, den Director mit eingerechnet, 10 ordentliche Lehrer, 2 wissenschaftl. Hilfslehrer, 2 Religionslehrer, (1 evangel. und 1 kathol.), 1 Zeichenlehrer, 1 Schreiblehrer (vom neuen Schuljahr ab), 1 Gesanglehrer und 1 Elementarlehrer, zusammen 18 Lehrer, wie nachfolgende Tabellen sie angeben.

b. Schüler.

Die Gesamtzahl der Schüler am Schlusse des vorigen Schuljahres, mit Einschluss der Elementarclasse betrug 534, ohne dieselbe 483. Sie beträgt am Schlusse dieses Schuljahres 473, ohne die Elementarclasse 436. Inscibirt wurden im Laufe des Schuljahres, die aus der Septima versetzten mit eingerechnet, 91 Schüler, für die Septima besonders 20. Abgegangen sind im Laufe des Schuljahres, die vorjährigen Abiturienten und die anderen erst am Schlusse des vorigen Schuljahres abgegangenen Schüler mit eingerechnet, 138 Schüler.

Gegenwärtig gehen mit dem Zeugnisse der Reife zur Universität folgende 12 über:

- 1) Ferdinand Hirsch, aus Danzig, 18 Jahre alt, 10 Jahre auf dem Gymnasium, 2½ Jahr in Prima, wird in Königsberg Geschichte studiren.
- 2) Friedrich Kobierczynski, a. Danzig, 22½ J. alt, 11 J. auf d. Gymn., 3½ J. in Prima. Pelplin, Cathol. Theol.
- 3) Theodor Schondorff, aus Oliva, 20 J. alt, 8 J. auf d. Gymn., 3 J. in Prima. Berlin, Medicin.
- 4) Hugo Reissig, aus Danzig, 20 J. alt, 11 J. auf d. Gymn., 3 J. in Prima. Berlin, neuere Sprachen.
- 5) George Klinsmann, a. D., 18½ J. alt, 8 J. auf d. Gymn., 3 J. in Prima. Königsberg, Geschichte u. Geographie.
- 6) Albert Wilde, a. Danzig, 17½ J. alt, 10 J. auf d. Gymn., 3 J. in Prima. Berlin, Theologie u. Philosophie.
- 7) Adolph Fabricius, a. Bahrenhof b. Tiegenhof, 19½ J. alt, 8½ J. a. d. Gymn., 2½ J. in Prima. Halle, Theol.
- 8) Walter Rindfleisch, a. Ohra b. Danzig, 18½ J. alt, 7 J. auf d. Gymn., 2 J. in Prima. Berlin, Theologie.
- 9) Emil Krukenberg, a. Danzig. 18 J. alt, 7 J. auf d. Gymn., 2 J. in Prima. Halle, Theologie.
- 10) Franz Schmidt, a. Sobowitz b. Danzig, 19½ J. alt, 6½ J. auf d. Gymn., 2 J. in Prima. Leipzig, Jura u. Cameral.
- 11) Albert Kohts, a. Carthaus, 20½ J. alt, 9 J. auf d. Gymn., 2 J. in Prima. Leipzig, Jura u. Cameral.
- 12) Rudolph Burau, aus Rheda bei Neustadt, 20½ J. alt, 9 J. auf d. Gymn., 2 J. in Prima. Halle, Theologie.

c. Lehrapparat.

Für die Bibliothek sind ausser den Fortsetzungen folgender Werke: Ersch u. Gruber Encyclopädie, Hesychii lexicon ed. M. Schmidt, Grammatici latini ed. Keil, Epiphanii opera ed. Dindorf, Susemihl genet. Entwick. d. platon. Philos., Corssen Ausspr. Vok. u. Beton. d. lat. Sprache, Heeren u. Ukert Geschichte d. europ. Staaten, Wachsmuth Gesch. deutscher Nationalität, Wietersheim Gesch. der Völkerwanderung, Sybel Gesch. d. Revolutionszeit, Ranke engl. Geschichte, Förster Gesch. der deutschen Kunst, Firmenich Germaniens Völkerstimmen, Grimm deutsches Wörterbuch, Sanders deutsches Wörterbuch, W. Müller und Zarncke mittelhochdeutsches Wörterbuch, Briefe über Humboldts Kosmos, Aragos sämtliche Werke u. a. — neu angeschafft: Hymni Homerici ed. Baumeister, Fragmenta philosophor. Graecor. ed. Mullach; Vergili opera ed. Ribbeck, Suetoni reliquiae ed. Reifferscheid, Catonis reliquiae ed. Jordan, Ravennatis anonymi cosmographia ed. Parthey et Pinder, Madvigii emendatt. Livianae, Mommsen Gesch. d. röm. Münzwesens, Guhl und Koner Leben der Griech. u. Römer, Scriptorum rerum Prussicarum von Hirsch, Töppen u. Strehlke, Poggendorff biogr. litter. Handwörterb. zur Gesch. d. exact. Wissensch., Fortschritte der Physik, Brunet Manuel du libraire 5me éd. u. a. — antiquarisch und in Auction: Artemidori oneirocritica ed. Reiff, Diophanti arithmetica ed. Bachet, Ptolemée composition mathématique p. Halma, Choricus Gazaeus ed. Boissonade, Eustathii opuscula ed. Tafel, Pomponius Mela ed. Tzschucke, Auctores mythographi lat. ed. Staveren, Clinton fasti Hellenici I.—III., Dodwell class. a. topogr. tour through Greece, Gell itinerary of Greece, Leake journal of a tour through Asia minor, Madvigii opuscula I. II.

An Geschenken erhielt dieselbe von Einem Hohen Ministerium der geistl. etc. Angelegenheiten die Fortsetzungen von Crelle's Journal f. d. reine und angewandte Mathematik, Leben und Schriften der reformirten Reformatoren, und Zober's Geschichte des Stralsunder Gymnasium's, ausserdem Huschke d. iguvinischen Tafeln und Jacob Schneider neue Beitr. zur alten Gesch. u. Geographie der Rheinlande, für welche Beweise Hohen Wohlwollens wir ergebenst danken. Ferner von Einem Wohlh. Magistrat vier grosse Kupferstiche darstellend Triumphbogen etc. zur Feier der Vermählung König Wladislaus IV. von Polen, Abdrücke der neuerdings im Rathhause vorgefundenen Platten von Jerem. Falk und Wilh. Hondius, wofür wir ebenfalls unsern ergebensten Dank aussprechen; wie wir auch den Buchhandlungen von J. U. Kern in Breslau und C. Rümpler in Hannover für eine Anzahl von Schul- und Lehrbüchern ihres Verlages freundlichst zu danken nicht unterlassen.

U e b e r s i c h t

der statistischen Verhältnisse des Gymnasiums im Schuljahre von Ostern 1860 bis dahin 1861.

Lehrer.	Allgemeiner Lehrplan im Winter.										Verhältnisse der								
	Fächer.	Classen und Stunden.									Summa.	Schüler			Abiturienten				
		I.	O. II.	U. II.	O. III.	U. III.	A. IV.	B. IV.	V.	VI.		in	waren	sind	Es werden entlassen.	studiren wo?	was?		
Direct. Engelhardt.	Lateinisch . .	8	10	10	10	10	10	10	10	10	88	I.	31	32	mit dem Zeugniß der Reife. 12	in Berlin	4	Theologie	5
Prof. Herbst.	Griechisch . .	6	6	6	6	6	6	—	—	42	O. II.	44	41	in Halle		3	Philologie	1	
Prof. Hirsch.	Deutsch . . .	3	2	2	2	2	2	3	3	21	U. II.	38	38	in Königsberg		2	Jura und Cameral.	2	
Prof. Czwalina.	Französisch .	2	2	2	2	2	2	3	—	17	O. III.	46	41	in Pelplin		1	Geschicht.	2	
Prf. Brandstaeter.	Hebräisch . .	(2	2∞2)	—	—	—	—	—	—	4	U. III.	61	63	in Leipzig		2	Medicin	1	
1r. ordentlicher Lehrer	Religion . . .	2	2∞2	2	2	2∞2	2	2	2	14	IV. A.	51	60				Neuere Sprachen	1	
Prof. Roeper.	Mathematik .	4	4	4	4	4	3	3	—	26	IV. B.	55	44						
2r. — Dr. Strehlke.	Rechnen . . .	—	—	—	—	—	—	4	4	8	V. A.	46							
3r. — Dr. Hintz.	Physik	2	1	1	—	—	—	—	—	4	V. B.	51	61						
4r. — Dr. Stein.	Geschichte . .	3	3	3	3	3	2	2	—	19	VI.	60	56						
5r. — Dr. Bresler.	Geographie .	—	—	—	1	1	1	1	2	2	8								
Prediger Blech.	Naturgesch. .	—	—	—	—	—	—	2	2	4									
Licentiat Redner.	Zeichnen . . .	—	—	—	—	—	2	2	2	2	8	Summa	483	436		12		12	12
Hülfl. Dr. Lampe.	Schreiben . .	—	—	—	—	—	—	3	4	7									
Hülfl. Prediger Dr. Krieger.	Gesang . . .	(3∞3∞3)		2∞2		2∞2		2∞2		10	VII.	51	37						
Zeichenl. Troschel.																			
Musikl. Markull.	Summa . .	32	32	32	32	32	32	32	30	286									
Elementarl. Wilde.	Kath. Relig.	(2∞2)			(2∞2)			(2∞2)		(6)									

Anmerk. Dr. Hampke und Schreibl. Fisch sind Michaelis ausgeschieden.

Von diesen Stunden fallen einige Singstunden und 4 hebräische Stunden ausser der Schulzeit. Die combinirten Lectionen sind nur einfach gezählt.

(Das Zeichen ∞ bedeutet Combination.)

Inscribirt sind 91 (incl. 24 aus der Elementarclasse versetzter), abgegangen 138; für die Elementarclasse inscribirt 20.

Anordnung der Prüfung am 26. März 1861.

Vormittags von 8 Uhr ab.

Choral.

UNTER-TERTIA.	Mathematik. Dr. Lampe. Griechisch. Professor Brandstaeter.
OBERTERTIA.	Religion. Prediger Blech. Latein. Professor Roeper.
UNTER-SECUNDA.	Homer. Dr. Stein. Latein. Professor Brandstaeter.
OBERTERTIA.	Griechisch. Professor Herbst. Französisch. Dr. Strehlke. Erste Hebräische Classe. Prediger Blech.
PRIMA.	Geschichte. Professor Hirsch. Griechisch (Demosth. p. coron.). Der Director. Mathematik. Professor Czwalina.

Entlassung der Abiturienten.

Schlussgesang.
Chor aus Haydn's Schöpfung.

Nachmittags von 3 Uhr ab.

Motette von Haydn.

SEPTIMA oder Elementarclasse.	Lesen, Rechnen. Elementarlehrer Wilde.
SEXTA.	Latein. Prediger Krieger. Naturgeschichte. Dr. Lampe.
QUINTA.	Latein Dr. Hintz. Rechnen. Prediger Krieger.
QUARTA B.	Latein. Dr. Bresler.
QUARTA A.	Griechisch. Dr. Stein. Geschichte und Geographie. Professor Hirsch.

Schlussgesang.
Chor aus Haydn's Schöpfung.

Mittwoch, den 27. März. Censur und Versetzung. Schluss des Schuljahres. Das neue beginnt
Donnerstag, den 11. April. Zur Prüfung und Aufnahme neuer Schüler werde ich Montag, den 8.,
Dienstag, den 9. und Mittwoch, den 10. April von 9 bis 1 Uhr Mittags in meinem Geschäftszimmer im Gymnasium
bereit sein.

Engelhardt, Director.

